

A KULTURA VÉDELMEBEN

(A hagyomány és az Uj Enciklopédia kérdései)

Az Írók Nemzetközi Szövetségének nyár folyamán tartott londoni konferenciája az írók gyakorlati (gazdasági) kérdésein kívül főleg a kulturális örökség s az új nemzetközi Enciklopédia tervezetével foglalkozott. Az új Enciklopédia tervét az André Malraux vezetése, alatt álló francia csoport vetette fél. Az Enciklopédia tervezete, eltelve attól a humanista céltől, aminő a XVIII. századé volt, az Enciklopédiát egyrészt az antiracionális és tudományellenes regresszió emocionalizmusa, másrészt napjaink türelmetlen és összefüggéstelen specializálódása ellen kívánja felvonultatni. — A kulturális örökség kérdését szoros összefüggésben vették az Enciklopédia kérdésével, mivel a XVIII. századbeli Enciklopédia is csak azoknak az értékeknek a megalósítása volt, amelyeket a mult termelt ki s a jelen élő tartalmát adták. A következőkben pár felszólalás vezérszavait, André Malraux előadását viszont egészében közöljük. (A szerk.)

ERNST TOLLER: A LÉLEK SZÉRUMAIRÓL,

Európából Angliába érkező utazók csodálkozva látják, hogy bár a sziget országot csak egy keskeny csatorna választja el a kontinenstől, a lelki távolság mégis oly nagy, hogy az valójában a végeláthatatlan Óceánhoz hasonlítható. Mialatt Európa mindenféle lelki és szociális kérdésekkel küzd, addig itt, Angliában zavartalan nyugalom uralkodik. Akár London uccáin sétál az ember, akár az angol lapokat olvassa, vagy beszédbe elegyedik az uccán járó-kelő emberekkel, mindig az a benyomása, hogy ami problémáink, a mai kor problémái még nem problémák az angolok számára. De ez csak látszat. Mert ha az ember kicsit mélyebbre tekint, kiderül, hogy nagyon sok embert bizonyos nyugtalanság fogott el, s ez a nyugtalanság főleg fiatal íróknál fedezhető fel, s ezek lelkivilága leginkább így fejezhető ki, hogy „értik az idők jeleit”. Értékek, melyek tegnap még örökkévalóaknak látszottak számukra, meginogtak és ledőltek, szavak melyek tegnap még az abszolút igaz, erkölcsös és bölcs jelentésével bírtak, most hazug, bemocskolt és sekélyes hangok.

A diktátorok használják azokat a szavakat és meghamisítják a jelentésüket. A békéről beszélnek, de háborúra készülnek, magasztalják az igazságot és a szabadságot, de üldözik és sanyargatják a szabad lelkeket. Nagyon sok fiatal író ettől a lelki hazugságtól indítatva keresett menedéket magának a különböző szekták csoportjaiban, vagy pedig tétlenül figyelni az idők folyását s csak kevés volt közülük elég bátor és szerzett annyi lelki erőt, hogy szembeálljon időnk kaotikus rendtelenségeivel.

Nemcsak az államok és a kontinensek, nemcsak a politikai rendszerek és a gazdasági rendszer borult fel gyökerestől, hanem maga az ember, mint lelki és felelős egyén került veszélybe. Ettől csak az mentes, akinek életelve tiszta világfelfogásra és annak lehetőségeire épült.

A híres orvosok felfedezték a test betegségeire a különböző szérumokat. Nekünk a lelki betegségek szérumaira van szükségünk s felfogásom szerint az írók egyik fő kötelessége: megtalálni azt a szérumot.

Az utóbbi évek tapasztalatai bebizonyították, hogy a szónak nagy, mondhatnók mágikus a jelentősége. Megvan a maga élete, mint egy fának. Gyökerei mélyen visszanyulnak a századokba, telítve reményekkel, álmokkal, az emberiség átkaival és gyűlöletével. De a szó nem szolgálhat egyszerre két urnak egy és ugyanazon módon. Veszélyes abban a hitben élni, hogy valaki legyőzheti ellenségét, ha átveszi csatakiállításait.

A szavak élete sajátos; hagyományhoz és osztályokhoz kötött. Tartalmuk még akkor sem változik meg, ha valaki csalfán a régi jelentést ujjal cseréli fel. Csak akinek abszolút az integritása a szavakban, gondolatokban és cselekedetekben, csak az mutathatja az utat...

Dolgozzunk fáradhatatlanul — „et nos in Arcadia” — mi is, akik szintén szeretjük a szépet, a kék eget, a széles láthatárt, a csillagokat, az apályokat és dagályokat. De mindaddig, míg a társadalmat olyan elkerülhető tragédiák rázzák, amiknek az oka a helytelen berendezkedés, mi csak az ilyen tragédiák érthetlenségét hirdethetjük. Ismerjük munkánk határait. Szántóvető, dolgos emberek vagyunk és nem tudjuk vajon learathatjuk-e munkánk gyümölcsét!? De megtanultuk felismerni a tényt, hogy a fátumban való megnyugvás nem egyéb, mint kibuvó, mert mi magunk teremtjük a fátumot. Nekünk igazaknak, bátraknak és emberieknek kell lennünk.

JOHN STRACHEY, MULK RAJ ANAND ÉS M. ETIEMBLE:
A VÁLOGATÁS ELVE ÉS AZ UJ ENCIKLOPEDIA

A kulturális örökség kérdéséről beszélve J. Strachey két ellentétes világot mutatott be: az irodalom hanyatlását a tökéletes és fasizta uralom alatt, másfelől az irodalom virágzását, ha nem is minőségi, de a nevelő erő mennyiségi nagyságát illetően Oroszországban. — M. R. Anand az ázsiai mozgalmakról és azok kulturális lehetőségeiről beszélt. — M. Etienne, a kulturális örökség kérdésével kapcsolatban, többek közt a következőket mondta:

Nem fogadhatjuk el azt a felfogást, miszerint a múlt teljes kultúrája értékes örökség. A kultúra üzleti mérleghez hasonlítható, amely követelést és a tartozást pontosan kimutaja. Igen sok mai író nem tesz különbséget a követelés és tartozás örökségei között, vagy ha igen csak a saját egyéni szemszögéből. *Henri Massis*. pl, azt állítja, hogy emberiség kulturális fejlődése XIV. Lajos korában érte el a fénypontját. Az a körülmény, hogy ezzel a megállapításával olyan írókat, mint Voltaire Montesquieu és Diderot kirekeszt a hagyományból, őt egyáltalán nem zavarja. Más jelenkori francia írók hajlandók figyelembe venni a későbbi fejlődést, elmennek a XIX., a XX. századig, sőt sokan közülük még Hugo Victort is elfogadják nagy írónak, de csak az ifjúkori munkáit, amikor még királpárti volt. Természetesen nekünk is választanunk kell, de vigyáznunk kell, hogy választásunkat igazi értékekre alapítsuk. A múltnak mindig fogadjuk el a hasznát és vessük el tartozását. Pl. eldobjuk Chateaubriand-t és elfogadjuk Diderot-t, mert tudjuk, hogy Diderot több szolgálatot tett az emberiségnek. Ahogyan a tudomány világában mellőzzük azokat az elemeket, amelyek helytelenségét a tudomány fejlődése kimutatta, (pl. Ptolomeus csillagászati rendszere) ugyanígy mérlegeljünk és válasszunk kulturális örökségeinkkel kapcsolatban is. Napjaink írónak a feladata megformálni azt az eszmét, amely kiméri, hogy mit tartsunk meg és mit dobjunk el a múlt örökségéből.

Az új Enciklopédia munkája a XVIII. századbeli francia Enciklopédia megteremtéséhez hasonlítható, azzal a különbséggel, hogy a XVIII. század nagyobb lehetőségekkel rendelkezett. 17-18 ország írói állottak ké-

szen. A mi munkánk nem annyira az Enciklopédia megírásában, mint inkább az anyag kiválasztásában áll. Választásunk viszont nem lehet felületes. Kiválasztásunk csak az egész anyagon áthaladó biztos elveken alapulhat. Valójában az új humanizmus alapelveit kell kidolgoznunk s ezeket mintegy illusztrálni az Enciklopédiával, amely így az emberi tudományok és képességek minden ágával foglalkozni tartozik.

Az írók kötelessége ezért kettős. Először: egy olyan értéktáblát kell felállítaniok, amelynek alapján elhatározható, hogy mi tartható meg és mi nem a mult kulturális örökségéből. Másodsor: az Enciklopédiában a modern tudással szemben, amely az új humanizmust öleli magába, kell keresztülvinnie és alkalmazni az előbbit. Az Enciklopédia előkészítése s a kulturális örökség kiválasztása alkalmával nem szabad kizárólag a nyugati kulturára támaszkodni. A köztudatban úgy él, hogy a mult kulturája a nyugati (a görög-római) kultúra; nekünk azonban a keletet is tekintetbe kell vennünk s fel kell használnunk mindazt, ami a kelet filozófiájában és kulturájában értékes. A nyugati írói a kereszténység ideológiai hatása alatt állnak, s bár sokan közülük egyénileg nem fogadják el a kereszténységet, mégsem tudnak szabadulni attól a felfogástól, hogy az ember bűnbe és nyomorúságba született s tulajdonképpen a tudomány utáni kutatás hozta reá mindezt. Ilyen felfogás mellett nem foghatunk az Enciklopédia megvalósításába. Keleten az embert és az embernek a tudományhoz való viszonyát illetőleg teljesen más felfogással találkozunk. Számomra valóságos reveláció volt, amikor megtudtam a buddhizmusról, hogy Buddha azon a napon lett Buddha, amikor először megértette a világot. Ezt a keleti és nyugati metafizika közti gyökeres különbséget okvetlen figyelembe kell vennünk.

CHIAROMONTE, REGLER ÉS BERGAMIN

Chiaromonte a Földközi-tenger menti kulturáról beszélt, amelyben Olaszország oly' nagy szerepet játszott azáltal, hogy megőrizte a görög lelkületet. A mai Itáliára azonban a hagyomány halálos sullyal nehezedik. A tradíció dogmává merevedett. A kultúra élete megszűnt, a fasizmus maga lélekölő gépezet. — Regler a Harmadik Birodalom felfogását ismertette a mult kulturájáról, megemlítve pl. Heine Loreleyjét, ami, bár mindenki ismeri Németországban, egy hivatalos anthológiában mégis mint régi népének szerepel, amelynek a szerzője ismeretlen. Említést tesz a német Shakespeare interpretáció módosulásairól is, amely szerint Hamlet pár évvel ezelőtt, mint idegbeteg zsidó típus szerepelt, ujabban pedig, mióta ez a felfogás veszélyeztetheti az angol-német viszonyt, az északi faj minden jó tulajdonságával rendelkező boldogtalan harcos. — A spanyol Bergamin különbségét tett a különböző örökségi formák, nevezetesen a halott tulajdon s az élő minőségek között. Valódi kulturális örökség csak az, ami az élő jelenre is érvényes; csak az az igaz örökség, ami munkál a mai éleiben.

GERALD HEARD: AZ IRÓK FELADATA

Az írók főfeladata a tanult emberek által elért eredmények népszerűsítése és rendezése. A modern értelmiségiek főhibája, hogy gondolatvilágukban nincs rend: nemcsak a művész u. n. tiszta művész ma, de még a tanult emberek is tévelyegnek. Ezzel szemben az ész idejét, bár nem volt észszerű idő, — felismerése következtében — hasznosnak kell minősítenünk, mert az volt a felfogása, hogy ha sikerül megtalálni a közös ismérvet, úgy lehetséges az egészséges kultúra felépítése.

Aldous Huxley amaz ellenvetésére, hogy az írók a legkevésbé sem

hivatottak egy Enciklopédia összeállítására, mivel az írók nem tudósok, szükségesnek tartom kiemelni a retorika fontosságát, miután nem csupán a jó informáltság, hanem a lelkesedés is szükséges. A zavaros, rendszeretlen érzelmek a világot zűrzavarba és barbarizmusba döntötték, mi azonban tudjuk, hogy Orfeusz hatalma ezeket az erőket magasabb célok szolgálatába is állíthatja. Az Enciklopédia tervezetében nem arról volt szó, hogy az írók elfoglalják a tudósok helyét, hanem igenis arról, hogy az írók úgy jelenítsék meg a tudomány anyagát, hogy az éppen úgy hozzáférjen az ember szívéhez, mint a szelleméhez.

JULIEN BENDA: A HAGYOMÁNY ÖRVÉNYEI

Goethe, Stendhal vagy Dante alapján véve valamenyien nemzetiek, de ugyanakkor a nagyvilág számára irnak, amely felette áll a nemzetinek. A nagy írók mindig ellene voltak az olyan kicsinyeskedő nacionalizmusnak, mint amilyen a Barrés vagy Maurrasé, akik a legtöbbször színlelt hitben tetszelegnek, aminek logikus következménye nem más, mint a szélesebb humanizmus megvetése. Az ilyen nacionalisták azáltal, hogy a közönség önzéséhez és a nemzeti csoportosulások politikai ambícióihoz fordulnak, sok pénzt kereshetnek, a valóságban azonban nem méltók az intellektuél névrre. Minden író számára szükséges a multból kiválasztania mindazt, ami az ő családja, amivel képes asszimilálódni. A hagyományból nem szabad szigorú mestert csinálni, mivel minden művész élete tele olyan problémákkal, amiknek a megoldására a mult nem szolgál biztos utmutatással. Lukrécius azon a latin nyelven volt kénytelen bölcséleti felfogását kifejezni, amelynek ezen a téren nem volt kifejező ereje. César Franck és Brahms Beethoven architektonikájának próbálták alávetni magukat, de mivel a géniuszuk elsősorban impresszionista volt, a mester megválasztása nem volt szerencsés. Wagner képtelen volt Lisztet követni. Paul Valery bevallotta Prousttal kapcsolatban, hogy sohasem olvasta. Az ilyen magatartás mindig az erő jele.

ANDRE MALRAUX: KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGÜNK

A napokban meglátogatott valaki, aki épp többéves büntetését töltötte ki. A bűne az volt, hogy szállást adott egy körözött anarchistának. Az illető értelmiségi lévén azokról a könyvekről beszélt, amiket a börtönben olvasott. „Csak három könyv van, — mondotta — amit a fogságban el lehet olvasni: *A félkegyelmű*, *Don Quijote* és *Robinson Crusoe*.”

Miután eltávozott felírtam megjegyzését, ami nagy hatást tett rám és próbáltam számotvetni a választásával. Azonnal feltűnt, hogy az emiitett három író közül kettő, *Dosztojevszkij* és *Cervantes* bizonyos ideig börtönben ültek, míg a harmadikat, *Defoet* pellengérrre állították. Azonkivül mindahárman a magányosság könyvét írták meg, azét az emberét, aki az élő emberek képtelen világa közepette ismét magára talált, azok számára, akik annak a tudomásul vétele nélkül élnek, hogy olyasmi is létezik, mint börtön és pellengér. Mindhármuk számára, amit írtak a pokol bosszuja volt s a világ új meghódítása azáltal az ember által, aki a pokolból tért vissza. A szerénység szörnyű ereje — mint *Dosztojevszkij* mondotta — az álmok és a munka szörnyű ereje. A legfontosabb azonban mindebben: a magányos világ meghódítása — azépt, hogy a szenvedések, melyek győzelemmé váltak a művész s a győzelem illuziójává az olvasó számára, megváltozzanak.

Ebben a vonatkozásban a tragédia durván azt a problémát érinti, amit zavarosan mindannyian felvetünk magunkban. A művészet funkciója következtében él s hivatása: képessé tenni az embereket az emberi

feltételeiktől való szabadulásra, nem az utóbbiak elől való kitérés útján, hanem azok birtokbavételével. Minden művészet eszköz arra, hogy a végzetten urrá lehessünk. Ezért a kulturális örökség nem azokból a műreimekekből áll, amiket az embernek becsülnie kell, hanem csak azokból, amelyek segítik az embereket élni.

A mi örökségünk mindazok a szövegek, amik megfelelnek a kérdéseinkre. Minden civilizáció, legyen az bilincsekben vagy szabad, éppen úgy, mint az emberek is, akár foglyok, akár szabadok, a már meghódított multat rendezi ujja.

Minden nemzet művészi hagyománya kézzelfogható tény. A művészetnek azonban valami hagyomány eszmébe való igazása csak félreértésen alapulhat. Valamely műreim meggyőző ereje egyáltalán nem a totalitásában, hanem a szóbanforgó művek s a megelőző művek közti különbségben található fel. Számunkra *Giotto* primitív, kortársai szemében azonban festményei „igazabbak az életnél”. Igazabbak... nem a „totalitásuk” miatt, hanem mert *Giotto* győzedelmeskedett a bizánci festészet felett. Valóban valamely művészi munka igazi nagysága minden más művészi munkától való különbenben rejlik. Minden művészi munka, mint *más* valami kezdődik s csak lassan válik totalitássá. Ezért azután valamely műről a hagyományhoz való viszonylatában bírálatot mondani mindig egyet jelent bírálatot mondani az egymás után következő „totalitások” viszonylatának különbenbenéről. Miután pedig a „totalitások” ilyen egymásutánja tény, ezért lehetetlen azt a viszonyt előre kiszabnunk, amit az ugyanazon kor művészetének életét jelentő sikerek határoznak meg a „totalitások” sorával szemben.

Az emberek sokkal kevésbé hasonlítanak az örökségükhöz, mint amilyen hasonló az örökség az emberekhez. Minden örökség a jelen átalakításának törekvésén nyugszik bár ezt a törekvést bizonyos terjedelművé korlátozza a végzet. *Watteaut* tudóvsze kényszerítette *Rubens* elhagyására, a „Fetes Galantes” álmaiért. *Chopint* viszont ugyancsak a tudóvsze arra kényszerítette, hogy kinoktól gyötörve zenét írjon. Akár örömről, akár bánatról legyen szó, a művész sorsa az, ami hangokat csal ki belőle, viszont a világi fánum az, ami e hangokat szavakba önti.

Alább szeretném megkísérelni és körülhatárolni, hogy mi az a végzetszerűség, amibe törekvésünk beillesztheti magát.

A művészet szó alatt két, egymástól többé-kevésbé különböző tevékenységet értünk. Az egyik — s ezt retorikainak nevezem — a hellén, a renaissance, illetve a modern művész tevékenysége, amiben maga a művészet tárgya kevésbé számít mint a művész, amiben a művészet tárgya valójában annyit számít, amennyiben a művész valamit hozzáad abból, amit ő maga képvisel. A másik tevékenység — a középkor, Egyiptom, illetve Babilon tevékenysége — amiben a művész kevésbé jön számításba, mint az, amit képvisel s így annak bizonyos mértékben alárendeltje. Az elsőnél a művész jelenléte és egyénisége, a másodiknál a képviselt dolog a fontos. Vajjon mit érezhet az ember, mint művész a szó modern értelmében, ha feszületfaragás közben valóban hisz abban, hogy Krisztus az emberért halt meg? Niobe fájdalma csak Niobet érdekli s a művész nem talál semmi nehézséget abban, hogy beleélje magát Niobe fájdalmába. Szűz Mária fájdalma viszont az egész emberiséget érdekli.

Amikor az antik idők szobrása újra megjelenik, a keresztény szobrásznak el kell tűnnie. Mégis, bár el kell tűnnie, azért csöppet sem veszít nagyságából.

Mi azonban mégis egy sorba állítjuk a modern művésszel azt a művészt, aki egyáltalán nem annak érzi magát, Mert egyáltalán nem szá-

mit, hogy minek érzi magát a művész. Az egyetlen ami számít és ami évezredek óta számított, hogy fellázdjon a rákényszerített formák világa ellen, hogy ragaszkodjék annak megváltoztatásához, hogy erre legyen hivatott, hogy ennek az igazságát harcolja ki s ezt akár Athénben, akár Chartesben, akár pedig Lincolnban véghezvigye. Századokon át (bár szerintem a teremtő aktus lényegében változatlan maradt) a művészetet ihlető igazság felé való fordulást a művész részéről a maga személyiségét kihangsúlyozó törekvés helyettesítette. Mi a művészettel kapcsolatban nem Krisztusnak a fában való jelenlétében, de abban a műben hiszünk, aminek kereszt a neve. Egy szent szobrában fontos a szent, Cézanne munkájában maga Cézanne.

A tömegek művészete mindig megjelenítő művészet. A tömegek fokozatosan szűntek meg a művészethez zárandokolni s azt a katedrálisok falain keresni; manapság viszont, amikor a tömegek történetesen nem keresik fel a művészetet, a technikai haladottság ösztöne arra készíti a művészetet, hogy ő keresse fel a tömegeket. Ez áll úgy a demokrata, mint a fasiszta vagy kollektív államokra, bár nem egy és ugyanazon a módon. Az utóbbi harminc esztendőben minden művészet megtalálta a maga sokszorosító eszközét, mint aminők: a dróttalan táviró, a mozi és a fotografálás. A művészet sorsa a leszállás az egyetlen, a pótolhatatlan, a sokszorosítás következtében lealacsonyodott műremek magasságából nem csupán a sokszorosított műremek másolatához, hanem ahhoz a sokszorosító munkához, mely még eredetije szakadatlan létezését is elhomályosítja. A filmre, a civilizáció egészének megfelelő filmre gondolok itt, mely kómiikus Chaplinnal a tőkés, tragikus Eisensteinnel a kollektív, és türelmetlenül harcias a fasiszta államokban.

Főlélesleg hangsúlyoznom a fotografálás fontosságát a képzőművészetek alakulásában. Közismert, hogy a jó fényképek fehér-fekete tulajdonsága következtében a rajzban jellegzetes festmények (pl. az olasz festészet) értéke erőteljesen emelkedett, a színezésben kiváló festmények (pl. festett üveg) értéke viszont csökkent, az erőteljes vonalvezetésű, meghatározott típusú, a színek sugárzásában dúskáló festészet pedig (pl. a bizánci) félreértették. A képzőművészet kulturális öröksége szükségszerűleg összefüggésbe került a sokszorosíthatóságával.

W. Benjamin után főlélesleg hangsúlyoznom a művészi hatás minőségi megváltozását aszerint, hogy az az egyedüli tárgy szemléletéből-e vagy pedig csupán a szemléletből ered, legyen ez a szemlélet aktív vagy passzív az olyan látvány előtt, mely korlátlan mennyiségben sokszorosítható. Senkisésem hiszi el, hogy egy „chanson de geste” olvasása összehasonlítható lenne egy bárd meghallgatásával. Hisz' a bárd rendelkezésére álló segédeszközök momentán személyiek, míg a poéta alkotása a nyomtatáshoz kötött.

Ime ismét változott a művésznek a maga alkotó tevékenységéről való öntudata. A magam részéről szívesen látnám az emberi érzelmek határain belül az emberi összetartás ujjászületését. Az emberiséget mindig a még ismeretlen mondanivaló miatt érdekelte a művészet s örvendetes feladatnak tartom kortársainkat újra meg újra figyelmeztetni arra a nagyságra és méltóságra, ami öntudatlanul a tulajdonuk. Örvendek, hogy egyre nagyobb azoknak a száma, akikben művészetünkkel vagy ennek jövődöbeli változásaival ezt a tudatot felkelthetjük. Rembrandt munkájának fényképei Rembrandthoz vezetnek, a rossz festmények azonban nem vezetnek hozzá.

Nem az a kérdés, hogy ez a körülmény reánk nézve örvendetes-e vagy sem. A fő: tudomásul vennünk, hogy ez az új tény kulturális örök-

Bégünk átvételének főfeltétele s hogy a kulturális örökség, természetét **maga ez az** átvétel megváltoztatja.

Nem szeretném, ha félreértenének. Korántsem szándékom megvédelmezni a tömegek izlésének hűdoló művészetét. Mivel ez a művészet csupán az individualisták művészetének népszerűsítésében áll, ezért a „polgári” civilizáció az új civilizáció művészetét illetőleg majdnem olyasfajta elgondolással él, hogy a gót művészet születését sietteti az, aki a római modelleket népszerűsíti. A művészet a maga különleges logikájának engedelmessé válik s ez a logika annál kevésbé előrelátható, mert felfedése a génuszhoz kötött. A XIX. század a képzőművészet szempontjából a nagy barokk Renouirral végződik s a felhőkarcolók Cézanne-nal kezdődnek, viszont semmiféle logika sem jósolhatta volna meg Cézanne stílusát.

Az európai kulturális örökségben a XIX. század folyamán bekövetkezett Változás magyarázata a művészetek sokféleségében és abban a törekvésben áll, hogy a műremektől pozitív karaktert kívánunk. A nyugati államokban a XVIII. század lenézte a gót szobrászművészetet, mivel **abban** nem kifejező erőt, hanem a klasszikus kifejezés hiányát látta. Távol áll tőlünk azt hinni, mintha megszüntünk volna örökségünk egy részét negatív tekinteni s az is tiszta dolog, hogy ha mindent szeretünk az azzal egyenlő, mintha semmit sem szeretnénk. Azt azonban már tudjuk, hogy az a művészet, amely **bennünket** nem segít az életben, **másokat** még segíthet abban, s megtanultuk becsülni muzeumainkban a jövő rejtett jelenlétét.

Tágabb értelemben véve megállapíthatjuk, hogy a művészetben a XVI. század a történelmet, a XIX. század pedig a földrajzot fedezte fel. Ehhez a szélességi gyarapodáshoz csatlakozhat egy mélységi gyarapodás is. Először az angolok zárandokoltak el Athénbe, azután a Parthenon szobrai kerültek Londonba s ma a hetilapok és mozik révén Athén és a Parthenon bekerülnek minden angol ember otthonába. Ha ez a viszony a művész és a világ között változatlan maradna — amiben erősen kételkedem, — akkor valamennyi kultúra fejlődése — nemcsak Nyugaton, hanem az egész világon — új kifejezésmódot kölcsönözne a művészetnek. Itt játszik azután közre a mi törekvésünk is.

A technika mesterkedése, mely Nyugaton a művészeteket mindinkább a tömeg felé hajtja, korántsem vaktában érvényesül, hanem pontosan a tömegek ideológiájának irányában, akár zavaros, akár tiszta ez, s nem is az alacsonyabbrendű rétegek ideológiájának irányában, hanem mindig abba az irányba, ahol annak legjobb elemei találhatóak.

Nem azt mondom, hogy az uralkodó irányzat néha nem a tömeg negatív és méltatlan elemeivel működik összhangban, de azt állítom, hogy a művész csak akkor mutat fel műremeket, ha ihlete pozitív elemből fakad. Mint minden alapvető változás, úgy a mi civilizációnkkal átélt változás is izgatja a művészt, mivel ez is „teljes” felfedezéseket s génuszt követel tőle. Másfelől szerintem a tömeg termékenyítően hat a művészre, mivel abból közösségi erőt merít. Túlságosan gyakran hangoztatták már, hogy a tömeg termeli ki a saját örületét, viszont a legritkábban mondták, hogy a saját nagyságát is.

Vajjon hány egyént ragadott volna meg pl. a Canterbury-i éresek beszéde, ha azt egyedül hallgatja, amikor ez oly könnyen megragadta a tömeget!? A tömeg magában hordja úgy a saját termékenységet, mint a saját meddőségét s egyik feladatunk a megtermékenyítése.

Mi a pozitív elem a fasizmus különböző formáiban? Azoknak a lényeges különbségeknek a kiemelése, amelyek állandóak és visszavon-

hatatlanok: a faj és a nemzet. A nemzetiszocializmus szó mind a *nemzeti*, mind a *szociális* megjelölést tartalmazza. Tudjuk azonban, hogy a szocializmus ügyét nem úgy szolgáljuk a legjobban, ha a szocialistákat lejáratjuk. Az a szó, ami a jelen pillanatban számít a „nemzeti”. Ezen a szón alapul a fasiszmus gondolata, erre a szóra kénytelen a fasiszmus kulturális örökségét s művészete fejlődését építeni.

A fasiszta ideológia azonban éppen természete következtében visszatünetesíti az egyetemességet és visszautasít minden változást, mivel állandó és különleges. A liberalizmus és kollektívizmus véleménye eltérő a negyedikrend parancsuralmának kérdésében, de nem eltérő annak értéke tekintetében. Mivel a negyedikrend parancsuralma a marxista szemében az igazi demokrácia biztosításának konkrét eszköze, minden politikai demokrácia ámtás mindaddig, míg nem gazdasági demokrácián alapszik. A mi fő demarkációs vonalunk az értékek tekintetében, vagyis a jelen kérdést illetően, a lényegében a következő: abban a mozgalomban, mely mind nagyobb és nagyobb számú embert juttat művészi és tudományos munkához, a mi célunk fentartani és ujjíteremteni nem az állandó és különleges, hanem a dialektikus és humanista értékeket, melyek azért humanisták, mert univerzálisak. Mert ha szükségünk van mithoszra, akkor nem a teuton vagy germán, illetve az olasz vagy római mithosz kell, hanem egyedül az ember.

Ismét és ismét meglep az a tény, hogy a fasiszta művészetek nem képesek egyebet kifejezni, mint az embernek az ember elleni küzdelmét. Hol találhatjuk meg bármelyik fasiszta államban az új orosz filmes vagy az új világ teremtéséről szóló regények equivalensét? Azért van ez, mert az új civilizáció, mely a kollektivitásnak juttatja a munkaeszközöket, áttérhet a polgári életről a katonai életbe, a tőkésrendi gazdasági szerkezetet megtartó fasiszta civilizációban azonban ez lehetetlen.

A művész szemében valamely kollektív farm tagja és a kollektív hadsereg katonája között nincs lényeges különbség, s ezek a saját szemükben is ugyanazon élő rendhez tartoznak. Mindegyikük áttérhet egyik funkcióról a másikra; egy közkatona és egy német farmer között azonban lényeges a különbség. Az egyik a tőkésrendi termelés kötelékeiben, a másik meg azon kívül áll. Valódi érdektelen közösség, mely hitelesen fasiszta jellegű csak a katonai rendben létezik. Ezért azután a fasiszta civilizáció végül is a nemzet teljes militarizálásához vezet. A fasiszta művészet viszont — ha létezik ilyen — a háborúból csinál esztétikai értéket. Egyik katona ellensége a másik katona, vagyis a másik ember, míg a liberalizmusban és szocializmusban az ember ellensége nem az ember, hanem a föld. Ebben a föld elleni küzdelemben, az embernek a dolgok meghódítása feletti felmagasztosulásában nyilatkozik meg Robinson Crusoe-tól az új orosz filmig a legerősebb nyugati hagyományok egyike.

Elfogadjuk a harcot, ha a harc az egyetlen eszköz, ami lehetővé teszi számunkra az általunk választott életet élni, ezért azonban a harcnak nem tulajdonítunk alapvető jelentőséget. A célunk egy gondolat, egy örökség, egy reménység megvalósítása, mely a békéhez, nem pedig a háborúhoz vezet. Még a legbékésebb országban is elég sok a nyomorúság és a tragédia, a századokra elégséges felmagasztosulás a művészet számára.

Elsősorban ez a magyarázata annak, amiért a francia szakosztály az önkélel terjesztett tervezetet támogatja! Az emberiség örökségét megtartani egyik legfőbb törekvésünk s ezért ez a tervezet korántsem meritheti ki a céljainkat. Ezenkívül a helyzet egyidejűleg a tudomány terjesztését s a mult és a jelen szembeállítását írja elő. Ilyen formán

mindenkép' a saját törekvésünk irányvonalát követi. Amit a Nyugat majdnem öt évszázadon át kulturának nevezett az mindenekfelett a mult és a jelen szembeállításának a lehetősége.

Azt mondtam az előbb, hogy minden örökség törekvés. A mi törekvésünk, mint minden teremtő művész törekvése — a teremtés pillanatának küszöbén — egyidejűleg kusza és intenzív. A civilizáció a napról-napra ismétlődő törekvések által alakítja a multat, mint valami festő, aki minden egyes újabb vonással egész festményét megváltoztatja.

Semmi sem lehet veszedelmesebb — különösen reánk, valóban haladó írókra nézve — mint a jelen és a mult örökségét megpróbálni valami elvont logika által fogalmazott örökséggel helyettesíteni.

A civilizáció, amikor a multba néz, hasonló ahhoz a művészhez, aki az őt megelőző művészi munkákra tekint. A művész csak annyiban csatlakozik nagy elődei egyik-másik munkájához, amennyiben ez őt a saját munkája jobb kiviteléhez segíti. Az a valami, amit mi szépnek nevezünk, változhat, ám az emberek és a művészek mindig azt nevezik „szépségnek”, ami képessé teszi őket sajátmaguk teljesebb kifejezésére, hogy felülmulhassák önmagukat. Az ember nem alárendeltje örökségének, hanem az örökség az ember alárendeltje. A renaissance nem a klasszicizmusból ered, hanem a klasszicizmus született a renaissanceból. Mindig amikor a keresztény dualizmus a XII., XIII. és XIV. században Franciaországban, Olaszországban és Németországban meggyengült, fel-támadt a klasszikus világ.

Mihelyt Nicolaus Cusanus megpillantotta Krisztusban az emberi tökéletesség ideálját, a klasszicizmus alakjai készek voltak a föltámadásra. Ahol a pokol még létezik, onnan a klasszicizmus szelleme még távol. A spanyol renaissance egyenes vonalban a gótikától a barokkig ér. Amikor a pokol eltűnik, felbukkan a klasszicizmus, s hogy Vénusz arca ismét láthatóvá váljon Rheimsben vagy Assisiben, ahhoz szükséges volt, hogy valamelyik gót szobron újból megjelenjen a mosoly.

Ebben a tekintetben minden civilizáció olyan, mint a renaissance s örökségül olyasvalamit követel, ami képessé teszi önmaga felülmulására. Ezt az örökségét azonban nem adják, hanem meg kell hódítani. Ez a hódítás viszont lassu s előreláthatatlan utakon történik. Ne annyira előirt civilizáció, mint inkább megejtő mesterművek után kiáltunk tehát. Mindig kérdezzük meg egymástól, hogy amit a multból az ember határtalan reménységeinek céljaira kiválogatunk, megfelel-e az ember nagyság iránti vágyának és hódítási akaratának.

A művészet egész sorsa s mindannak a sorsa, amit az ember kulturának nevez a sors tudatossá változtatásának egyetlen eszméjében foglalható össze. A sorsot különböző alakjaiban le kell győzni s azután urá lenni felette.

Nem az egyik Enciklopédiát kell kicserélni a másikkal, hanem az emberi tudás legvégső határáig kell kiterjeszteni azt az anyagot, amiből az ember erőt merit tökéletesedéséhez s a feltételek végtelen számát életproblémáira.

Az emberek napról-napra, gondolatról-gondolatra újra formálják a világot legmagasabb sorsuk képében. Az értelmes, széles arcvonalú, gyökeres változtatás a felemelkedésnek csak a *lehetőségét* nyújtja, s mindenkinek módjában áll, hogy ezt a lehetőséget a magáévá tegye. Mi értelmiségiek — keresztények, liberálisok, szocialisták — ellenére a bennünket elválasztó ideológiáknak fogjunk össze a közös cél érdekében. Minden magasztos gondolat s minden művészi mag számtalan alakban ölthet testet. Vén világunk értelmét csak az ember törekvése adhatja meg.

H. G. WELLS: AZ ÚJ ENCIKLOPÉDIA NEHÉZSÉGEI

Mindenki előtt világos, aki a mai szociális, politikai és általános emberi problémákat tanulmányozza, hogy egy nagyszabású és teljesebb összetételű Enciklopédia szükséges a mai kuszált gondolkodás idején. Az is ismeretes, mily kimondhatatlan nagy mennyiségű energiát veszítünk napról-napra azért, hogy eszméink nincsenek összegyűjtve. S ha egy ilyen összegyűjtés talán nem is lehetséges a jelen esetben, mégis meg kell próbálni.

A legfontosabb Enciklopédia eddig a francia. Tudjuk, hogyan keletkezett. Szerényen csinálták, sokkal kevesebb tudással, mint amennyivel ma rendelkezünk. Egy kis csoport ember jött össze megírni és megteremteni a kor egyik leghatalmasabb fegyverét. Nem hiszem, hogy a francia forradalom és a XIX. század szabadelvű mozgalma valaha is létezhetett volna, ha ideológiáját nem gyűjtik össze az Enciklopédiában.

Ma mi akarjuk általános eszméinket az élet céljáról, a történelem nevezetességeiről s mindazokról, amik a tudományon keresztül jutnak el hozzánk, egy olyan rendszeres formába önteni, amit az emberi erő új előrehaladására használhatunk föl.

Mi, akik azt hisszük magunkról, hogy liberális gondolkodásúak vagyunk, ma az eszmék nélküli juhokhoz hasonlóan tévelygünk és igen könnyen legyőz bennünket minden szűk látókörű fanatikus. A magyarázat: rosszul rendezett és egyáltalán nem csoportosított a tudásunk. Ez az amiért igen fontosnak tartom az Enciklopédia létrehozását. Ahhoz azonban, hogy ezt az eszmét megvalósíthassuk, szervezettség és anyagiak szükségesek. Egy valóban modern Enciklopédia kb. 30 millió fontba kerül. Ennél kevesebért aligha készíthető el. Hamarjában nem kerithetők elő szakemberek, mert ha csak emberek, hírnév utáni vágyból mennek bele a dolgokba, az eredmény valami hatalmas, formátlan magazin lesz, amelynek a tartalma jórészt szemét. Megbocsáthatatlan eljárás lenne az ilyesmi az idő szükségleteivel szemben. Kár, hogy a konferencia nem rendelkezik konkrét tervvel. Ami konkrét javaslat eddig elhangzott, az olyan kisebb országokból jött, mint Lengyelország vagy Csehszlovákia, amelyek csak olyan képviselői ennek az ügynek, mintha három Tooley Street-i szabó képviselné Angliát. Az a kérdés, ki finanszírozz egy olyan tervet, amelynek a kivitele annyiba kerül, mint három csatahajó.

Wells ezután azonnal elhagyta a konferenciát anélkül, hogy megvárta volna a további vitát. A kedvezőtlen benyomást Malraux ellensúlyozta, amikor Wells szkepszisével szemben rámutatott a tervezett kapcsolatos szervezkedés lehetőségeire s a már megindult francia, orosz és amerikai előmunkálatokra. Wells szkepszisét Ilja Eurenburg is elítélte, annál is inkább, mert Wells soha sem vett képes megérteni olyan törekvést, amit a haladó irók képviselnek. A konferencia tárgyával kapcsolatban különben I. E. az élő kultúra követelésére utált. A kultúra korántsem halott tárgyakon és tényeken folyó cserebere. Nemcsak a múlt kötelességeit hasznos örökölni, hanem az eredményeket is. Marx azt fejezte be, amit Babeuf megkezdett, Cézanne pedig Chardin kezdeményezését teljesítette be. Az Enciklopédiáit szenvedéllyel kell megírni. A nagy Enciklopedisták hidegsége soha sem ért el az emberiség szívéig. Amikor örökségről beszélünk, arra is kell gondolnunk, hogy kik az örökösök. Ezek az örökösök nem lehetnek mások, mint a dolgozók, akik ma már odaféjlődtek, hogy méltók erre az örökségre.

Az előbb felhozottakon kívül az Enciklopédia tervét támogatták a

belga, jugoszláv, holland, ir, angol és sveizi delegátusok. Végül Ernst Toller indítványára elfogadták, hogy mialatt az Enciklopédia előkészületei folynak nemzetközi kézikönyvet adjanak ki, amely megvilágítja az Enciklopédiát átható alapelveket. Ugyanakkor az angol csoport vállalta egy olyan kiadvány elkészítését, amely az Enciklopédia ügyét Angliában népszerűsíti.

G O R K I R E Q U I É M E

Irta: ENDRE KÁROLY

Te csodálatos fáklya,
 Ki felgyúltál egyszer,
 Hogy örökre égj —
 Átsuhant rajtad
 A végtelen sorból
 Egy parányi perced:
 S lángod meg se libben,
 Gerinced se serceg,
 Mert tengelyed nem kóc,
 Nagy álmodásod a kanóc.

Meleg lángú szövétnek,
 Kit szabadság tüze éget,
 Széles űrben forgó rendszerek,
 Összhangban ringó terek
 Mélységes tekintete
 Vagy Te,
 Kozmosz méhében trónló,

1.
 Abban fogant, onnan omló
 Igazság büszke fénye.
 Pillantás mennyből mélybe,
 Mely, ha leér a törpe sikra,
 Szétmálló por csak, pislá szikra.

Csodálatos fényű fáklya,
 Tükre az égi tónak,
 Osztónak, viditónak —
 Orkánok között ének,
 Lelketlenségben lélek,
 Átsuhant rajtad egy pillanat;

Más összeroppan borzalma alatt
 S pikkely szeméből kiapad a
 fénycsepp —
 Tenálad a távozó élet
 Örök tüzedről levált foglalat.

2.

Láng, Láng,
 Testetlen fáklya
 Bevilágít minden rejteket.
 Az alkony
 Csak a katafalkon.
 Sutba vetett testet rejteget.

Láng, láng,
 Lobog előre, hátra —
 Még zarándokol trónjához a nép,
 Még látható a földi ábra.
 Holnap csak kép.

Ekép jut a diadalmas plakátra:
 Szántott homlok, csillagszem, borostás áll is.
 A nagy vezérek közt hordozza majd őt is vidám majális.
 Papirra vetett, mélységes szavakba költözött,
 Utókor, keresd szívét olajban fürdő sorok között:

Én csak halkán tűzének fényébe állnék,
Hadd legyenek ott imbolygó, szürke árnyék.

S.

Földön sugárzó fény vagy,
Ezért jutsz el minden borongó zugba,
Festett, fanciesal világba, hazugba.

Nyilazz s megnyílnak a domban a fényfogó, festett ablakok
S lepattog a csavarba csorgatott aranygipsz, a barokk;

Ints!

S kiegyenesedik a sok porba lehajló gerinc.

Tekints a bolthajtások mögé, hol malasztal teljes a méreg:
S kiterpesztett kámzsák vitorláin rebbenek szét a denevérek.

Terjedj, tisztíts, égess!
Fusson előled a homály és a babonák népe,

S ha cirkuszponyvát is huztak az égre,

Nem lesz veszélyes,

Mert alulról terjed a szűzi tűz,

Ember,

Megállj,

Betűzz:

4.

Holnap

már a földön kél a nap.

Holnap

a szél öröm vásznába kap.

Holnap

vérpatakok nem folynak.

Holnap

balzsama van bajnak, sikolynak.

Már nem lesz különös a fényed,
Mert a tengeredet eléred.

Fényedben látom

Rut megalkuvásom.

Fekszem selyempaplanos ágyon,

Vagyonna vágyom.

Úzom a beszédes estet —

Idegeim restek —

(Mind póru'ul jártak,

Kik igazságot kerestek.)

S istenadta dalomban

Magamban kertészkedem —

Nem is a társadalomban!

Holnap

seregek dalai szólnak.

Holnap

zsilipje nyilik kenyérnek, sónak.

Holnap

szabadon ring a ragyogó csolnak.

Holnap

örülnek az emberek és csókolnák.

5.

Lobogó tűzedhez ezért állnék,

Mutassa nagyságod az árnyék.

6.

Bár világosan látok —————

Mért legyenek pont én,

Aki megváltsam a világot?

Senkinek se volna haszna,

Ha a hatalom

Szavammal együtt befalazna.

Viszont ki mondja, hogy az eszme

Szavam nélkül tüstént elveszne?

Nehéz vallani, nagy az önkény

S nincs más választás:

Törvény vagy örvény.

7

*S amidőn silányságom beláttam, S láttam, hogy benned napfény
S tükrödben cserepekre törtem — világol,
Nem hagytál keverni meggyötör- Ki konkolyt és búzát egyaránt
ten. ápol.*

*Éreztem, kezed megsimított: És én is megittasodtam ettől
„Nem vagy te hitvány, se eltaszi- A nagy, nagy emberszeretettől,
tott.”*

*„Higgyed el, testvér, másképp lesz S láttam az Erőt, amely kiontott
egyszer, Eget és földet és horizontot:
Mindenki más lesz, ha más lesz a Dagadó kebled! S ezzel az árral
rendszer.” Engem is elvitt a tenger —*

*S csakugyan: Dúlt a véres orkán,
S tiltó szavadv zúgott egyfolytán. S kevesebb lett egy kispolgárral.*

A MAGYAR IPARI TERMELÉS GEOSZOCIOLÓGIÁJA

Irta: LÁZÁR VILMOS

Az ipar nem új anyagokat állít elő, hanem a nyersanyagok átalakításával termel újabb javakat. Ezért az iparcikkek előállításához energiaforrásokra van szükség. Amíg a régi korokban munkás és állati; munkaerőt használtak fel, addig a mostani kor mindinkább a természet erőit használja munkaforrásul. Amíg a XIX. század ipara csaknem kizárólag szénen épült fel, újabban az olaj- és vízi-erők a jelentős tényezői az erő, illetve hőszolgáltatásnak. A háború előtti Magyarország 1.7 milliárd ta. szénkészletével szemben ma a szénvagyon 300 millió q-ra becsülhető, amelynek azonban csak 3.5%-a a fekete szén. A régi területen 7850 km. folyószakaszon 2.8 mill. lóerőt lehetett volna kifejleszteni; de ez nem történt meg, mert a vízierőnek csupán 12.6%-át használták ki, jöllehet a víztárolás nélküli, kihasználható vízierővel évenként 4 millió ta. szénnek megfelelő energiát termelhetek volna, (tárolással 15 mill. ta.). Ma az ország vízienergia teljesítőképessége 268 ezer lóerő, amelyből csupán 24 ezer lóerő a kiépített.

Az ország medencefeneki helyzete csak részben indokolja a fenti adatok által bizonyított mechanikai energia csekély voltát; másik oka a munkabérvizonyokban rejlik. Az emberi munka olcsó, a kihasználás lehetősége a hatalmas tartalék munkanélküli hadsereg következtében adott, nem érdemes tehát a tőkének elektrifikálni. Olaja nincs az országnak, a dús földgázkészletből a fenti okok következtében mindössze 2 mill. m³ az évi termelés.

Az ipar nyersanyagszükségleteit részben a bioszfera termelése (növényi; állati nyerstermények), részben pedig a litoszfera (ásványi kitermelés) elégíti ki. Az élelmiszerszükségletet kielégítő ipar és nyersanyagtermelés viszonya a háború előtt igen mostoha volt. Relative a legkedvezőbb volt az arány a malom és cukorfeldolgozó iparban. Az országban őrlésre kerülő buza és rozs a szántóföldi termelési 11.5%-a. Erre a mennyiségre épült az ország egyik legfontosabb iparága: a malomipar. (1913-ban 73.2 mill. q. termés került őrlésre, az egész ország gyáripari értéktermelésének 28.4%-a). A cukoriparon kívül a malomipar volt az egyetlen, mely a ki-

vitelre kerülő anyagfőlötsleget nagyobbbrészben áruvá dolgozva vitte ki. (58%). A cukoripar az 1913 évi 49 millió q. répatermést, 95%-ig kész-áruvá dolgozta fel. Ennek az oka speciális gazdaság-földrajzi: a cukorrépa és cukor között a súlykülönbség oly' jelentős, hogy a répát nem gazdaságos termelőhelyéről elszállítani, ezért inkább feldolgozzák a helyszinén. Az 1913. évi 2.98 mill. hl. sörtermelés nem volt képes termelt nyersanyagát, a sörárpat feldolgozni. Így 2.61 mill. q. sörárpa került kivitelre, ami azután 6 mill. K. értékű sör alakjában jött vissza. Hasonló volt a többi iparok viszonya is a belföldi nyersanyagtermeléshez. A magyarországi ipar termelőképeessége nem tudott egyetlen ágában sem versenyt tartani a nyersanyagtermeléssel, s azokat nagy mennyiségben szivta ki a nyugati államok (Ausztria, Németország) ipari imperializmusa. A szénben és egyéb energiákban gazdagabb nyugati államok ipari szükséglete nemcsak hogy nem támaszkodott Magyarországra, hanem nyersanyagkészletét elvonta és ezt készáruvá dolgozva fel hozta vissza és adta el Magyarországnak busás profittal. De még a Magyarországtól keletre fekvő, szénben szegény nyersanyagtermelő országok nyersanyagát sem tudta a magyar ipar magához vonzani. Ezek az országok nyersanyagukat a tőkében gazdag nagy nyugati országokba szállították és ipari szükségleteiket onnét elégítették ki. Egyik magyarázata ennek a közlekedés: az európai közlekedés nagy utjai elkerülik a magyar medencét s ezért a Kelet közvetlenebbül kapcsolódik Nyugathoz, mint Magyarországhoz. A másik fontosabb ok, hogy a nyugati, tőkében gazdag országok a keleti országokba való tőkekihelyezéssel kényszerítik a keleti országokat, hogy tőlük vásároljanak. A nyersanyagok kivitele folytonosan csökkenti a föld termőerejét és adja oda azt energiában és tőkében gazdag országoknak, amelyek cserébe iparcikkeket adnak. Ezek az iparcikkek azonban nem pótolják a talaj elvesztett erejét; ez csak kellőmennyiségű műtrágyabehozatallal lett volna helyreállítható. A mezőgazdasági statika követelményeit így hanyagolták el teljesen, amelyek pedig parancsolóan előírják, hogy a talaj ásványi alkatrészeit kimerítő növények exportjának egyensúlyban kell lenni az importált, a talaj termőerőt pótló, ásványi anyagokkal. A tőkében és energiában gazdag nyugati országok imperialista gazdaságpolitikája érvényesült itt, karöltve a magyar uralkodó osztályok által űzött irracionális kizsákmányoló gazdasági politikával, melynek eredménye az egyoldalú árucserre folytán beálló talajkimerülés.

A mai magyar ipart a fa, az érc és az olaj teljes hiánya jellemzi. Bár a gabonaneműek exportja jelentős, ez azonban eredeti alakjában kerül kivitelre.

A malomipart ma egyáltalában nem foglalkoztatják: az 1934-ben termelt 123 mill. P. értékű buza és rozstermésnek mindössze 13%-a került lisztté őrölve kivitelre. A faiparnak nincs nyersanyaga. 1934-ben a fabehozatal a külkereskedelmi mérleget 24.5 mill. P.-vel (a teljes import 8.7%-a) terhelte. Ellenére a viszonylag fejlett gépiparnak, a vasérctermelés jelentéktelen (1934-ben 500 ezer q.). A fővárosnak és környékének centralizált gépipara teljes egészében megmaradt, míg az ipar alapját képező nyersvastelepek 83%-a kívül esik a határokon. Ezért a fővárosban és a környékén levő gép- és alkatrész-gyáraknak egy része nyersanyaghiány miatt leállott.

A monopol-kapitalista törekvések érvényesülnek az egész tőkés világon. Magyarországon is az ipart uraló banktőke autark-irányba tereli a termelést. A külföldről bejövő félgyártmányok és készáruk értéke állandóan zsugorodik. (Az 1926/30 évek átlagában évi 692.2 millió P.-t tett ki; 1934-ben 181 mill. P.-t). A nyersanyagszegénység keretein be-

lül a magyar ipar belföldön igyekszik előállítani a szükséges ipari gyártmányokat, de ebből az ország népe édes-kevés hasznot húz. A megkevesbedett ipari importnak csak az autárkiára törekvő, magas vámokkal védett monopolizáció látja hasznát.

A gazdasági élet minden megnyilvánulásának egyik alapfeltétele a megfelelő közlekedés lehetősége. A termelés, a javak átalakítása és a közlekedés olyan tényezői a gazdasági életnek, melyek kölcsönös feltételei egymásnak. A közlekedési lehetőségekben és a berendezkedések fejlettségében a gazdasági élet minden faktora szintetizálódik. A közlekedés lehetőségeinek leglényegesebb tényezője a domborzatnak és a területnek a szomszédos terület közt elfoglalt helyzete. A régi magyar medence zárt szerkezeti egysége és az azt körülvevő és peremét alkotó Kárpátok nagy közlekedési gátakat alkottak s így a nagy európai transzkontinentális utvonalakat részben elterelték az ország területéről. A Nyugateurópa valamint a Keleteurópa és az Adria felé vivő fontos utvonalak kikerülték a Kárpátok ivét. Csak a Pontus és Levante felé vezető utvonalak szelik az országot. A XIV. és XV. század utvonalai természetes utvonalak, ez időben — a technika hiányában — nem volt mód a természetes akadályok legyőzésére s a közlekedés inkább a nyerstájban folyt le. A XVI. századtól kezdve az utak irányát a megszálló török szabta meg. Óriási akadályai voltak a közlekedésnek az Alföld árterei és mocsarai, melyeken csak bizonyos révhelyeken volt lehetséges az átkelés. (A Duna magyarországi szakaszán 90 átkelőhely volt.). A jobb átkelőhelyek energiái jelentékeny átkelőhelyeket biztosítottak. Az utak ebben az időben inkább csak közlekedési irányok, mintsem emberi munkával megépített közlekedési berendezkedések. Éppen ezért a középkori kereskedelem inkább a víziutakat kereste. A táj ma már alig akadály. Ma már — a technika fejlettsége révén — a közlekedésre legkedvezőbb utirányok érvényesülnek. Ma a gazdasági élet tényezői (termelés, ipar, népsűrűség) szabják meg az utak irányait, szemben a régebbi időkkel, mikor a legkedvezőbb domborzat keresése volt az irányadó.

A magyar medence-rendszer Nyugat és Észak-Nyugat felé volt a legnyitottabb s ez a magyarozata amért az első természetes utak és gazdasági kapcsolatok ebben az irányban alakultak ki. A közlekedés irányára azonban a döntő faktor a nyugati országok imperializmusa volt. Az iparos államok — politikai sikon is hatalmasan alátámasztott — gazdasági expansiója, a vasutakba fektetett tőkével együtt szabta meg a közlekedés irányát. Ez a folyamat volt döntő a gazdasági élet és a kultura kialakulására.

A mezőgazdasági kultura és az ipari élet jobban hasonult a nyugati országokhoz, mint a keletiekhez és déliekhez. A XIV. és XV. században 19 ut vezetett nyugat felé, míg keletre és délre csupán 5—6. A vasuti hálózatra is ugyanez áll: 1913-ban 29 vasutvonal vezetett ki az országból, ebből 22 Ausztriába. Romániába négyszer annyi vasut futott ki, mint Szerbia felé. Ennek hatása a külkereskedelmi forgalomban is megmutatkozik (1913-ban Szerbiával a külkereskedelmi forgalom 15.4 mill. K., Romániával 69.4 mill. K.). Természetesen az utak és vasutak, valamint a kereskedelmi forgalom dialektikus kölcsönhatásban vannak egymással. Az ut és vasuthálózatot elsősorban a gazdasági élet intenzitása sűríti, megfordítva viszont a gazdasági termelésre gyakorol hatást az ut és vasuthálózat fejlettsége. Az első vasut építésének célja az volt, hogy az Alföld gabonáját Bécsbe lehessen szállítani (Szolnok—Budapest—Bécs). Ebben a vonatkozásban ismét az osztrák imperializmus diadalmaskodott. A dialektikus kölcsönhatás ismét jelentkezik, amennyiben a vasút meg-

indulása rendkívül serkentőleg hatott az Alföld gabonatermelésére. Budapest erős helyzeti energiájának sokáig erős harcokat kellett vívni a jelenlegi közlekedési uralomért. Kiváltképpen a Dunántul és a Kisalföld nyitott nyugati pereme voltak hatással Bécs közlekedési energiájára az imperialista szempontokon kívül. A Dunántul északnyugati részét ma is négy vasutvonal köti össze Béccsel.

Ma a belső közlekedés egységesebbé vált. Az országban alig van közlekedési akadály. A közlekedés lehetőségei a tér és domborzat következtében nem csökkentek. A vasuthálózat a gazdasági élethez viszonyítva elég sűrű (8364 km.). A vasuti hálózat minden km.-ére a terület 11 km²-re jut.

Az utak állapota silány, karbantartásukhoz, újabbak építéséhez hiányzik az építőanyag. Főleg az Alföldre áll ez. Számbavehető víziut a Duna 343 km.-es, a Tisza 192 km.-es, a Körös 30 km.-es és a Balaton 121 km.-es szakasza. A tengerpart hiányzik, viszont épp az Adria felé vezető utnak voltak a legelháríthatatlanabb természetes akadályai: a Karszt speciális vizrajza, a tenger felé való hirtelen esés, — és ezért az amugy sem jelentett sokat.

A közlekedési hálózat és a gazdasági termelés közötti viszonyra megemlítenéd a vasutak gazdasági megterhelésének csökkenése. A forgalom ellanyhulásának egyik oka a különböző termelésű tájak peremén kialakult u. n. vásáröv határszéléllé való válása. A vásáröv forgalmi élete szükségszerűen lanyhult el, miután a rajta átengedett külkereskedelmi forgalom a szomszéd államokkal való gyér gazdasági élet következményeképp' — lanyha. A parancsoló gazdasági kényszer azonban a forgalmat ismét fellendíti s a magyar medence-rendszer forgalma, mely természetes levezetője a bécsi medence felől a Balkán felé áramló forgalomnak, jelentős tényezője lesz egy tervszerűbb és anarchiától mentes kor termelésének. Magyarország külkereskedelmi forgalmának mértéke attól függ, hogy az ország gazdasági termelése mily mértékben egészíti ki a szomszédos területek gazdasági termelését. Nyugatra szénben gazdag iparosított országok terülnek, sűrű lakossággal, melyek — bár mezőgazdaságuk fejlett — mégsem tudják lakosságukat élelmiszerekkel ellátni. A keleti szomszédok nyersanyagban bővelkednek s azt Magyarországon keresztül szállítják nyugatra. Ha a magyar agrárcikkek akadálytalanul juthatnak el nyugatra, s ha a magyar ipar részben magához tudja vonzani a keletről jövő nyersanyagot, feldolgozás céljából, úgy a gazdaság elé új távlatok nyílnak. Ez az elképzelés azonban a jelenlegi termelési szerkezet mellett nem valósulhat meg. A megvalósulás előfeltétele a békés és szabad árucserre megindulása; ez azonban szöges ellentétben áll a világ-imperializmus törekvéseivel s csak ennek megtörése után sikerülhet.

A gazdasági erők összes tényezői összesűritve találkoznak a népesség településében. A gazdasági életnek a településre vonatkozó hatása kétféle energiából fakadhat: helyzeti és helyi energiából. A legfejlettebb települések helyzeti energiáknak köszönik létüket és fejlődésüket. Bár az Alföld történelmi sorsa (török hódoltság) egyes helyi energiákból élő parasztvárosok lakosságát természetellenes módon földuzzasztotta, igazi városoknak csak azokat a településeket mondhatjuk, melyeknek helyzeti, közlekedési energiájuk nagyobbak a helyieknél. Mivel az ország különböző termelésű természetes tájakra oszlott, az árucserre és a forgalom ott a legélénkebb, ahol e régiók egymással találkoznak, — a már említett vásárövben s ennek is épp azon a pontjain, ahol jól járható folyóvölgyek vezetnek fel a magasabb vidékre. A medencék szélén fellelhető vásáröv ott a legjelentősebb, ahol az ipari tájak a mezőgazdasági tájakkal talál-

koznak. Tipikus vásárváros Miskolc, amelyen az északnyugati Felvidék egész keleti felének forgalma vezet át. Rendkívüli hely és helyzeti energiával bíró vásárváros volt Pozsony, amely mint hidváros és országkapu, nagy telepítő energiával rendelkezett.

A vásárváros nagy telepítőenergiája mellett erős vonzást gyakorolnak a természetes közlekedési gátak áthágható pontjai. Ezek a közlekedési akadályok vagy a domborzatban (hegyek), vagy a vízrajzi (folyók) viszonyokban adódnak, esetleg kombinálódva. Ezek a pontok (jó révhelyek, hágók) gyakran nagy területek forgalmát tömörítik abból a célból, hogy az akadályon együttesen keljenek át. A szorosok és hágók előtt keletkezett szoros és hágókapuk gyakran országkapuként szerepeltek. Az ősi révhelyek, folyami átkelők, úgynevezett hidszorosok nagy telepítő energiájának köszöni létét Komárom, Győr, a Tisza mellett pedig Tokaj. Magyarországon — az ország körülhatárolt medenceszerkezeti hidrográfiai egysége következtében különös jelentősége volt a Kárpátokon átvezető hágók és szorosok előtt keletkezett külső hágókapú és szoroskapú városoknak (Trencsén, Zsolna stb.). A vízrajzi hálózat nagy telepítő energiájú pontjai azok is, ahol a hajózás elé akadályok gördülnek, ahol az árukat át kell rakni: ezek hajózási végpontok. (Pl. Szolnok.)

A telepítőerők egyik csoportja az, mikor az elkülönült közlekedési egységekben elfoglalt központi fekvés emelte ki a települést a szomszédos települések közül. Ilyen telepítőereje van pl. az árterületekkel, mocsarrakkal elzárt Debrecennek, mely nemcsak helyi energiával rendelkezik, hanem a Bodrogköz, Tisza, Sárrét, Ecsedi láp, Nyírség által közrefogott terület központjában való fekvése miatt is kiemelkedik a többi földművelési centrum közül. Az összes telepítő helyzeti energiák centruma a főváros, ahol négy különböző termelésű gazdasági egység szögel össze. Ezenkívül még a két Alföldet összekötő völgy központja is. Helyzeti energiája révén nagy erővel vonzotta a medence-rendszer legtávolabbi településeit is. A bányavárosok helyienergiája is jelentős települések alapjait vetették meg.

A települések növekedése vagy visszafejlődése a legszorosabban összefügg a gazdasági étellel. Az országban gyökeresen átformálódott gazdasági helyzet, a népesség vándorlásában nagy áramlást idézett elő. A háború után a mezőgazdasági konjunktúra korszakában a városokból jelentős tömegek vándoroltak a falvakba. A falu elnyomrodása következtében az áramlás iránya megváltozott: urbanizálódás indult meg, melynek következményeképp hatalmas tartalék munkasereg képződik. A termelési mód válságának roppant kimélyülése s a magyar mezőgazdaság külön válsága nem engedi meg a mezőgazdasági települések életének konzerválását. A háború előtt a földbirtokeloszlás rendkívüli aránytalansága és a félféudális helyzet, amelyet a latifundiumok rendszere jelentett, a parasztságot nagy tömegeiben kivándorlásra kényszerítette. Ma a helyzet azzal súlyosbodott, hogy a szerkezeti válság megoldását a terület igazságosabb eloszlása sem hozhatja meg. A kapitalizmus általános válsága, mely a termelőerő és a fogyasztási viszonyok ellentmondásából született, az ipari települések életét is bizonytalanná teszi, mert az autarkias törekvések ellenére a külföldi piacok krónikus szűkülése s a belső piac egyre zsugorodó vásárlóképessége az ipari termelést egyre sorvasztja.

Magyarország materialista földrajzi elemzése bizonyítja, hogy a termelőerők, ellenére a technika fejlettségének, képtelenek érvényesülni, kibontakozásuk gátja: az uralkodó termelőforma. A magyar táj arányos benépesülését és harmonikus kulturtájává való fejlesztését csak a magyar táj keretén belül meginduló tervszerű termelés tudja majd maradéktalanul

elvégezni. A materialista földrajz bizonyítja, hogy a föld természetes adottságai (klíma, felszín stb.) nem ~~változnak~~ ugyan lényegesen, de annak hatásai különbözők az egyes karokra. Különböző korok termelő módja viszont rányomja bélyegét a földrajzi tényezőkre. Ha a társadalmi hatóerőket és azok irányait és hatásait is hasonlóan felismerjük, mint a természeti erőket, akkor módunkban lesz azok helyes irányát is megszabni.

B Ű N T U D A T (I I I .)

Irta: REMENYIK ZSIGMOND

Főzik az ebédet a vendégek számára, illő tehát, hogy szétnézzek a konyha táján. Mélyrenyuló, barnafalu konyha ez, középen nagy, kőből és vályogból megépített tűzhellyel, a fal mentén barnáramázolt konyhabutorokkal, nyáron nyilván sok léggel és kibírhatatlan hősséggel. Régi ez a konyha, akár a ház. Sok ember és állat, kutya, macska, ur és cseléd jutott táplálékhoz egy évszázadon át erről a konyháról, voltak akik meg is hiztak rajta, különösen ha az étkek javát fogyasztották. Mondják, soha husz személynél kevesebbre nem főzött a szakácsné, mindig számítván arra, hogy beállít egy kujtorgó vendég, egy utbiztos vagy valamelyik tanyáról egy cseléd. Kocsis, kertész, még ha koszt nélküli bérrel is volt felfogadva az illető, különösen esténként, a konyhára mindig beállított, az ajtónál megállt és nekidült a falnak, Ott állt addig, míg az uraktól le nem hozták a tálát, míg nem kotort egy cseréptányért a szakácsnő elő és meg nem töltötte levessel vagy főzelékkel, tésztával. Mi fent a lakásban ezüsttel terített asztalnál illemesen ettünk, lent a konyhán pléhkanállal, villával és fanyelű késsel falatoztak a cselédek, hatalmas szelet kenyereket vágva, kíváncsian és visszafojtott lélekzettel figyelve a mindig szélsőséges szakácsnő minden mozdulatát.

Ahogy visszaemlékezem most a konyhát szemlélve, gyerekkoromban ha hazavetődtem, esténként mindég a tűzhely mellett ültem. Hiába küldözgettek a lakásba fel a cselédek, egyik érdekes dolgot találtam ki részükre a másik után, csak hogy közöttük maradhassak. Ha délelőtt megéheztem, fogtam a spájzkulcsot, lementem a konyhán és a cselédszobán át a spájzba, vágtam magamnak kolbászt vagy szalonnát, és úgy álló helyzetben elfogyasztottam a cselédszoba asztalán. Délelőtt a cselédeknek nem járt ennivaló, a szakácsné még csak mártogathatott, kóstolghatott, a szobalány is levághatott sebtiben egy karéj kanyeret és elfogyaszthatta munka közbe, amikor főzött vagy takarított. De udvaros gyerek, kocsis, kertész, ezek reggel ettek egy keveset, munka közben éheztek egészen délig, és déltől estig megint nem jutottak ennivalóhoz. Amikor a konyhára bejöttek és ott látták, hogy valaki evett, megnézték merően a leszelt szalonnadarabot, kolbászt és vajaskanyeret, közben kirakták a kannából a szenet és a kosárból a fát, vízzel megtöltötték a kondért és csak nyeltek egy nagyot. Talán én voltam: az egyetlen, aki észrevette ezt. Nem ment le a torkomon többet egyetlen falat, akkor is otthagytam az ennivalót, soha többet nem tizóraiztam. Meg lehetett volna tenni eféle félelmetesen visszhangzó lelkiismerettel, hogy elvonultam volna valahová enni, de mindenféle szempontból méltatlannak tartottami volna ezt.

Bizony, a cselédek, akik a konyhán éltek és dolgoztak, nem sok nyugalmat leltek. Mindig korán kellett kelniök, reggel ők voltak, akik

begyujtottak, kitakarítottak, pucoltak, ebédhez terítették, főztek, elmosogattak, ebéd után, ha már egyáltalán **semmi munka** nem akadt, mint tegyük ablakpucolás, mosás, vasalásnál segédkezés, pucolták a rezeket és az ezüstöket. Este tíz, tizenegy óra volt mire feküdni tértek a cselédszobába. Napközben még ruhát is pucoltak, szőnyeget vertek, mindig volt a háznál, aki valami kedvtelésért vagy kívánságból megugratta őket, néha hárman is kiabáltak valamelyik cseléd után. Sokan mozogtak az udvarban, cselédeken kívül aféle udvaros cigányok is, akik vágták a fát, és csak késő délután vagy estefelé szabadultak munkájuktól. A disznókat is etetni kellett, már legalább is azokat, amelyek bent hiztak a házi használatára, ellátni a parádéslovakat és megfejni az udvar szükségletét biztosító teheneket. Ezek a kintlakó cselédek aránylag korán lepihentek, nyolc óraker meg lehetett az istállóba vagy az ólba, ha éppen cigányok voltak, mehettek ki a cigánysorra, ahol vályogból épült házacskájuk állott. De a szakácsné és a szobalány csak későn pihenhetett. Viszerek dagadtak ezeknek a szakácsnéknak és lányoknak a lábain, sokszor, ha egy pillanat idejük maradt, nappal is csak leültek egy konyhaszékre és fájósan nyomogatták lábukat. Fából faragott parasztágyban hált a szakácsné, rossz, kimustrált diványon vagy tábori ágyon a szobalány, ha volt még más cseléd is bizonyos időközökben a konyhán, az földreterített szalmazsákon hevert. Dadánk is diványon feküdt, ez a dada aránylag a többiekhez viszonyítva keveset dolgozott, még a mosogatásban sem segített, állítólag, a legenda szerint szerette az italt és kártyázott a ház körül foglalatostkodó kőművesekkel. Ő maga is hajtotta a többi cselédeket és ha a végén már úgy látszott, hogy nincs módjában kitérni bizonyos munka alól, összecsődített bennünket kisgyerekeket és a számárcosin messzire kihajtatott.

Hogy mit álmodtak ezek a lányok és ezek a szakácsnék éjszakánként a keményrenyomott szalmazsákos ágyban és a rozzant diványokon, hűség-ről álmodoztak-e vagy egy heti pihenőről inkább, az alig vitatható. A házban mindenki ruganyos ágyban aludt, megvetett ruganyos ágyban, csoda-e hát, ha angyalkákról, virágos rétekről álmodtak a ház lakói, ha álmukban zenét hallottak és madarak csicsérgését, patakok csobogását, ugyanakkor, amikor a szakácsné kutyaugatásról álmodott, lábszaggatásról, koldusokról, legfeljebb processziókról és bucsujárásokról. Soha egy szabad napjuk nem volt, legfeljebb vasárnap délután háromtól hétig, ha ugyan nem volt a háznál vendég vagy társaság. Egy napjuk nem volt szabad, sem nekik, sem a gazdasági cselédeknek, béreseknek, kocsisoknak, ha nyáron nem is lehetett, de télen, amikor lehetett volna. Egy cseléd sem élvezte azt, amit élvez az utolsó adóhivatali szolga, egy évben nyolc nap fizetett szabadságot. Ünnepeken még rendszeren több dolguk volt, legalább is a házi cselédeknek. Hogy nem hiztak meg, hogy nem látott még senki sem kövér gazdasági cselédet, annak nyilván a megfeszített munkán kívül a táplálkozás is az oka. De hogy látott volna valaki pihenő és szabadságolt bérest vagy gazdasági cselédet, föltéve ha nem az anyja vagy az apja, testvére halt meg a tizedik faluban, ilyenről józan ésszel senki sem beszélhetett, nagyobb joggal beszélhetett már akkor szárnyas kutyákról, hétfejú sárkányokról és kutyafejű tatárokról, mint kialkudott pihenésről és komencióba betudott szabadságról.

Sokszor megtörtént, hogy ezek a cselédek loptak és ellentálltak az urnak vagy az ur megbizottjának. Mesélik, mindig voltak a környéken cselédek, akik nekitámadtak a béresgazdának, megtámadták az ispánt, sőt sokszor a földesurat is. Volt eset, hogy a földesur lelőtte a cselédet, tárgyaláson kisült, hogy az ur joggal használta a fegyvert, mégis az ur a

tárgyalás után sokáig bujdokolt, egyik tanyáról a másikra járt, soha egy lépést nem tett revolver nélkül és este sötétben sohasem, hagyta el házát. Ha loptak a cselédek vagy eltűnt bebizonyítatlanul valami a ház körül, megjelent a csendőr és sorbavette a siránkozó asszonyokat. Sokszor előkerült a láda aljából a vaj, a köcsög zsir, tojás, sokszor megtalálták a gödörben a csirketollakat, ilyen esetben nem sokat mondhatott a cseléd. Ha tudott egyről, másról, dohánycsempészésről, ami folyt szanaszét a tanyákban, ő is bemártotta az urat, vagy az ura ispánját, de bizonyításra eféle esetekben már nem kerülhetett a sor. Lázadó, hűtlen cseléd vádaskodásának minősült eféle esetekben az egész, a cseléd vagy megbánta bűneit és megjavult, legalább is kényszeredett helyzetében javulást ígért, vagy fogta magát, és miután kitöltötte a büntetést, megindult egy rossz szekér nyomában, hogy új uraság és új cselédi munka után nézzen.

Ülünk a hosszú ebédlőasztalnál és szemlélem ezt a bajait látszólag semmibevevő családot. Két öcsémet, akik tehetetlenül élnek a tönkrejutott birtokon, és anyámat, aki beteg, anélkül hogy kóros nyavalyáját módjában állana gyógyíttatni. Sokszor, bizony, mint ahogy mondják, annyi pénz sincs a házban, hogy a levelet postára adhassák, újságra sem tudnak előfizetni, a rádiókészülék az egyetlen csupán, ami közvetíti részükre e nyomorult világot alakító kórsa **híreket**. Pedig ez a generáció, már mint a mi generációnk, már nem duhajkodott, legalább is két öcsém soha, szerény és igénytelen szórakozásaik nem multák felül az átlagosat, nem giráltak könnyelmű cimborák részére váltót, nem ittak és itattak pezsgőt, nem tartottak ribancot, nem kártyáztak nagy tételekben és nem lóversenyeztek. Majdnem azt lehetne mondani rájuk, hogy dolgoztak, télen és nyáron, egész éven át. Közvetlenül a ház sorsáért alig okolhatók. Traktorral dolgoztatták a földeket, műtrágyát alkalmaztak és szerződéseket kötöttek ipari növények és olajos magvak termelésére, ami már legalább is félig korszerű. A gazdaság tartozásait pontosan fizették, amíg megvolt ennek a lehetősége, inkább maguk kopott ruhában jártak, társadalmi osztályukhoz méltatlanul, hónapokig **ki** sem mozdultak a faluból, csak-hogy költeni ne kelljen. Gyomláltak és ástak a kertben, amikor már kénytelenek voltak elbocsátani a kertészt, egyszóval napi nyolcvan fillérért, egy pengőért dolgoztak, mert ennyit tett ki napra átszámítva a kertészi fizetés, akinek munkáját ők maguk pótolták munkájukkal. Diplomáik haszontalanul penészednek valamelyik asztalfiókban, ügyvédi felszólítások, árverési hirdetések, adófoglalások rongyai mellett, ezáltal birtokon belüli voltak alig jelent többet, mint szükös megélhetést.

Bizony nem egyetlenek ők ezen a földön, akik eféle, félig paraszti sorsban élnek, disznósörtés kalapot viselő, nyegle magatartású és népet, parasztot, cselédet emberszámba alig vevő karikatúrák mellett, akik vastag botot lóbálva sétifikálnak a dunaparti korzón vagy szerepelnek otromba szindarabokban és dilettáns regényekben. Hogy szeretik-e a földet, az alig vitatható, nyilván nem szeretik jobban, mint ahogy megérdemli, alig hihető, hogy telementárisan élne bennük a föld imádata, a „vér mitosza”, és eféle egyéb badarságok. Szeretik a földet, mert ahhoz értenek, nyilván átkozzák is, ha nem hozza meg a termést, ha nem termi meg az adót és a kamatokat. Magatartásukban amit elárulnak a föld iránt, mégsincs meg a tanítók iskola iránt megnyilvánuló utálat. A cselédek iránt nincs meg bennük az a gyűlölet, amit az ember, ha hivatalokba megy, mint reklamáló vagy beidézett fél, letagadhatatlanul lát a tisztviselők szemében. Végig a járásban, azon túl a megyében és végső fokozaton az egész országban nem ők az egyetlenek, akik ebben a félparaszti

sorsban élnek, kiszolgáltatva bankoknak, részvénytársaságoknak, akár-csak akármelyik paraszt.

Általában a középbirtokos nemesség mindig az volt a magas arisztokrácia, ezerholdas hitbizományok, grófok és bárók szemében, ami a nagyparaszt előtt volt a kisparaszt. Ezen a sikon sorsuk majdnem egyező, amikor a hitbizomány, a gróf és a püspöki uradalmak gőzekével szántottak, a középbirtokos ökrökkel műveltette a földet, és az adózás szempontjából is aránylag több terhet viselt. Paraszti származású tanyagazda volt a megbízottjuk cseléddel és béressel szemben, összeköttetések legfeljebb a megyéig értek, az állammal és minisztériumokkal való kapcsolataik labilisak voltak és alig érdemlegesek. Politikai vonatkozásban ritkán, akkor is tartózkodóan vállaltak szerepet, ezt hagyták nagyszájú ügyvédeknek, városi szőlőbirtokosoknak, akik azután később politikai összeköttetéseiket ismét nem a részükre hasznosították. Püspökségek, érsekségek és grófi birtokok intézői éltek körülbelül azon a nívón, ahogy élt a multban is egy középbirtokos, annyival jobban ugyan, hogy nem volt kockázatuk termést és állattenyésztést illetően, ha elverte a püspök földjét a jég, ha kikaparta a dohányt a lótetű, ha elhullott a birka, legfeljebb a püspök vagy a gróf volt kénytelen összbhuzni magát, az intéző álmát mindez nem zavarta. Egy jégveréses esztendő, egy marhavész, aszály a középbirtokost azonban éppúgy gazdasági biztonságának alapjaiban rendítette meg, akár a kisparasztot, aki pár hold földjén peszmetelt és tiz birkájának, tehenének és két pókos lovának hajtott hasznából élt.

Igényessége sem volt számottevő. Városokban, népet alig ismerő körökben minduntalan lehetett hallani ezt, „jó annak a parasztnak, az nem él igényesen, semmi kívánsága nincs, azt sem tudja, mi az a kultura, megvesz magának egy pár csizmát két évre és mégha többje van is, megél szalonnán, kenyéren és vizen.” Mindenki tud eseteket, végnélküli bornirt történeteket egy bizonyos parasztról, aki ládafiában gyűjtögeti a pénzt, minden garast fogához ver, rongyosan jár és füstölt kolbászt eszik. Nem olvas, nem ír, nem jár koncertekre, nem is kívánczik ki fatornyos falujából, éktelen ordításba csap, ha az orvos megfürdeti, élete babonával, tudatlansággal és naiv meseképekkel vagy rémlátásokkal teli, egyszerűen él ahogy él, a legenda szerint boldogan, mert igénytelenül és tudatlanul. Akinek csak egy csepp esze is van, jól tudhatja ezeknek a valóságot merőben átformáló és minden felelősséget elhárító, megnyugtató meséknek az okát. Valóban, nem ír és nem olvas a paraszt, koncertre sem jár, esetlenül áll meg a parkettes szoba közepén és a fürdőért nem igen lelkesedik, de ez mindent inkább jelent, mint a kultura és civilizáció iránti alapvető utálatát. A földdel kapcsolatos, vidéki formákban élő, kulturából és kényelemből inkább kiszorított, mint attól megcsömörített embereknek tartózkodása nyilvánul meg ebben a magatartásban is, azoké az embereké, akiket nem annyira kívánságaik és vágyaik, mint inkább gazdasági állapotaik még a középszerű és az intézményesített kultura nívója alá is süllyesztettek.

Végső fokon ez a birtokoló nemesség sem volt vágyaiban és életformáiban a paraszttól sokkal igényesebb. Ritkaság volt fürdőszoba nemesi kuriákon, fürdőszoba és angol klozett. Napilap ugyan járt minden valamirevaló házba, de végeredményben mikor jelentett kulturát a napilap? Ha egy vidéki birtokos kimozdult néhanapján a házból, vonatra ült és ügyeit elintézni vagy szórakozni ment, vajjon kikötött-e koncertteremben vagy az Operában? Elment a *Kis Komédiába*, kiélvezte a kabarék szemét műsorát, ha egyedül legénykedett kísérelés nélkül, végigjárta a divatos lupanárokat, ha volt pénze meglátogatta az orfeumokat, moziba

ment vagy mulatóba, vásárolt könyvek helyett fejfájást, esetleg nyavalyákat vitt békés falusi otthonába haza, muzeumok helyett kávéházba járt és ha nyár volt éppen, kiment az Állatkertbe, vagy a Vurstliba és megnézte a törpéket. Otthonát éppugy színes olajnyomatok díszítették, akár a zselléparasztét, legfeljebb aranyosabb keretekben. Lovagiassága a pusztai szegénylegényének lovagiassága volt, amiben viszont a paraszt sem maradt mögötte soha. Ami kevés különbség volt eféle középbirtokos úri nemes és paraszt között, azt az a pár száz hold szikes, lapályos, dombos, náddal, sással, rétisznával benőtt föld töltötte ki, ami a parasztok: földnélküli háza végiben vagy pár holdacska szántójának szomszédságában elterült.

Mikes Kelemen törökországi levelei, az Ember Tragédiájának amatőr kiadása, és egyéb más eféle diszes kiállítású albumok a diszei a könyvtárnak. Könyv van ugyan elég, de igénytelenül összeválogatva, mintegy rapzodikus szertelenséggel és meggyőződés nélkül. Detektívregények, filléres sorozatok, mindez már újabb akvizíció. De sok helyen még ez sincsen, a könyvesszekrény egyszerűen ismeretlen és haszontalan butordarabnak számít, ami elveszi a kredenc és a hintaszék elől a helyet. Általában a könyv nem olyan eszköz, amit ezekben a vidéki úri házakban gyakran kézbevettek volna, szívesebben ültek ebben a házban is kártya mellett vagy töltötték el az időt ostoba vendégeskedéssel.

Örökhatározó nagybátyám volt az egyetlen, aki egyedüliségében, paraszti gazdaasszonya mellett estéit nyilván könyvek társaságában töltötte, ha nem lógtak nyakán ingyenélő és mulattató cimborái. Mindezt csak rekonstruálhatom vastag, kartonba kötött feljegyzései nyomán, amiben olvasmányait számontartva, hátrahagyott. Termett a föld még az ő korában, egyedül élt, így tehát nyugodtan olvashatott. Mint jegyzeteiből, olvasmányainak kommentárjaiból látható, Széchenyit olvasta visszatérő rokonszenven, Berzsenyit, Horáciust, Plautust, Goethet, Schillert, Voltairet, kívülük még egyéb latin, görög és német klasszikusokat. Különösen vallástörténeti vonatkozású dolgok érdekelték, de érdeklődése nem volt a jelek szerint szűkkörű, kiterjedt az építészetre, a politikára, képzőművészetekre, nemzetgazdaságra és pedagógiára is. Vastag kötetének első lapján a tájékozódást megkönnyítő jelek értelmezése látható, egy pipa, egy dohánylevél, egy lobogó gyertyaszál, csupa ősi és értelmet nem nélkülöző jelek, bármilyen vonatkozásban is. Archaikus betűi könnyen olvashatók, gondolatmenete józan és pátosznélküli. Egy, a világtól elvonult, nyilván szórtalan ember kommentárjai ezek olvasmányairól, nem holmi kalendáriumokról, hanem saját idejében korszerű eszmékről, egy végeredményben süket visszhang, amely a falu sáros és sötét vályogházai között megrekedt.

Mint ahogy a falrafüggesztett, selyemre nyomott cimere hirdeti, élt 49 évet. Halálával kiköltözött a házból Voltaire, Rousseau, Goethe és Széchenyi szelleme, helyet adva későbbi generációk folyamán Jókainak, Gárdonyinak, Herczegnek, Fantomasnak, Monte Cristónak, filléres szerelmi, kaland és detektívregényeknek. A biztonságos idők elmúltával ügyvédi felszólításoknak, adóárverést hirdető végzéseknak, foglalásoknak, részvénytársaságok pereskedő felszólításainak, olajszámláknak, traktorvitáknak, hirdetményeknek és kimutatásoknak. Bevonult a házba a *Nagy háború képes krónikája*, és egyéb efajta szemét, kiszorítva a könyvesszekrényből, a polcokról és állványokról Berzsenyit, Plautust, Kossuthot, Heinét és Horácot.

Minden, ami legalább ha beteljesedést nem is, de legalább értelmet

adott egy letűnt kor szellemi és gazdasági áramlatainak, akár egy bolondos kerti manó, az idők sodrában elmerült. Örökhagyó nagybátyám halála után, még a múlt század végiben, elmaradtak a patinás cimborák, átadva helyüket biztosítási ügynököknek, kataszteri földmérőknek, utonálló parasztot kajtató csendbiztosoknak, később a háborús években minden rendű és rangú katonai alakulatoknak, a háború utáni megszállóknak, rendtelenségnek és a falu életét megbolygató anarkiának. Emlékezem, ebben a szobában, melyben a terjedelmes könyvszekrény áll, üldögélt gyakran bozontos szakállal, ijedt tekintetű a falakra szegezve apám, hosszú heteken keresztül, ahogy visszatért a háborúból. Itt sétált éjszakánként, ha aludni nem tudott egy részére távoli és idegen élmény után, amit a háború jelentett, pokolian szaggató fájással fejében, figyelmetlenül és idegeiben soha el nem alvó rémülettel. Ide hozták két karjánál fogva vezetve apám egyik testvérét, végleg megzavarodva szegényt, szintén a háború alatt, katonaruhába öltöztetve, csörgő kitüntetésekkel mellén és gyógyíthatatlan zavarral fejében. Nem szólt egész nap egy árva szót sem, hiába fordultunk mi gyerekek, akiket szeretett, hozzá, csak bámult és értelmetlenül lesett. Alig mozgott a nyelve és minduntalan összetévesztette a tárgyakat, az arcokat és a fogalmakat. Nyugodt világban hallatlanul mulatságosuk tűnt volna eféle bohókás magatartás, különösen magunkfajta gyerekek előtt, de a helyzet abszurditása megrémisztett mindnyájunkat, kimentünk a kertbe és amíg szegényt fel nem rakták a koscsira, hogy elvigyék a vendéglátó házból, elő sem jöttünk.

Mi természetesen kétségbe voltunk esve és a méltatlan sorsot emlegettük. Nem láttunk tovább az orrunknál, magunk okozta és magunk kívánta állapotunkat aképpen értelmeztük, akár a babonás ember a csodát. Nem mutattunk hajlandóságot arra, hogy az uralmon lévők logikusan bekövetkezett sorsát függetleníthetetlennek lássuk az általunk kihasználtak életétől, sohasem emelkedtünk arra a magaslatra, ahonnan az általunk birtokolt föld, hatalom és előjog annak látszik, ami, tehát sohasem közösséget és népet megerősítő eszköznek, hanem népet és közösséget elnyomónak. Ha beteg volt házunkban valaki, gondterhes ábrázattal járt-kelt a család, egy cseléd ha beteggé vált, nem egyszer szidta, legalább is gondolatban a paraszt apja istenit a birtokoló. Míg hűvös szobában aludtunk délutánonként rekkenő nyáron, aratott és csépett a cseléd, ha jött egy vándorló paraszt munkát keresve, szemrebbenés nélkül elküldöttük, elmentünk testületileg és szinte a pocsék ünnepélyességet emelven évszázó vizsgákra a tanyai és a falusi iskolákba, ahol legjobb esetben buta verseket tudtak csak szavalni a halálraremült gyerekek. A paraszt-asszonyok, akiknek kisgyerekeik benn éppen vizsgáztak, kint szorongtak a nyitott ablak előtt az udvaron, a falu prominensei, jegyző, pap, földesur bent ültek és jóakarattal mosolyogtak a gyerekek kinlódásain. Ha valaki a kastélyokban vagy uriházakban megöregedett, meleg kályha mellett üldögélt, pipázott vagy csiribiri likőröspohár aljakat horgolt a cseléd ha kidült a munkából, néha husz, huszonöt, néha negyven vagy ötven esztendei szakadatlan munka után, kielégítés nélkül, felmondott neki a gazda, mehetett nyugállományba, sokszor fiatalkoru hozzátartozói nyakára, kellemetlen koloncnak és gyűlöletes tehernek. Ha meghalt az ur, szomorúan huzta a cigány, a temető közepén kapott örök nyughelyet, bizony megtörtént, hogy cselédlányok törvénytelen gyerekeit ki sem kísérte a temetőbe a pap, cigányt, szegény parasztot pedig, míg le nem fizették neki az öt koronát, addig el sem temette. A nép között éltünk, amíg jól, addig gondtalanul és megelégedetten, amikor rosszul, kinlódva és keresve a kapcsolatokat. De sohasem úgy, ahogy roszul, kinlódva és keresve a kapcsolatot. De sohasem úgy, ahogy jövőre, népre és

mondjuk, „megbízásra” gondolva élni kellett volna, hanem mindig igaztalanul, belátástalanul, lelkiismeretlenül és gyökértelenül.

Nagyapám uriháza Hevesen állt, ő legfeljebb csak gyerek és ifju korában élt Dormándon, a család elmúlt férfitagjai közül a cigányok legjobban mégis reá emlékeznek. Duhajkodó életmódjában ő volt, aki a legközelebbi vonatkozásba került a cigányokkal. Most délután, a lebegő, mindig sulyosbodó tavaszi porban a „cigánysor” felé barangolok. A falu egyharmada cigány, apró vályogkunyhókban élnek, alig nagyobb területen, mint a falu huszadrésze. Bár azt hiszem, hogy még ez is tulzás, a terület, amelyen ez a cigányfertály elterül, alig nagyobb, mint egy módosabb paraszt házatája. Ezen a területen van összezsúfolva ötven-hatvan vályogkaliba, minden kalyibában két-három család él, néha nyolc, tiz személy. Most, ezen a kora tavaszi napon rongyokba burkolózva, mezteláb, a meztelenséget éppen csak hogy takarva üldögélnek a liceumbokrok alatt az emberek. Serdülő lányukat tetvezik a napon az asszonyok, gyerekek meztelenül hemperegnek kutyákkal a lebegő porban, tiszta afrikai kép. Földbevert lécdarabhoz kötözött sovány tyuk kaparja a szemetet.

Ez a fajta talán még nyomorultabb, mint a falusi paraszt. Emberi magatartása sohasem volt példamutató, mintegy fullajtárjai voltak az uraknak, olyan fullajtárok, udvari bolondok, akik pár bankóért mindent megcsináltak. Iskolába hogy eljárt volna egy cigánygyerek, az egyenlő volt a csodával, igaz, hogy cipőjük sem volt, ma is az a helyzet, hogy telen cigánygyerek nem jár be a faluba, késő ősztől kora tavaszig ki sem mozdul a házból, mert nincs se cipője, se használható ruhája. Felőtt cigánnyal is megesik manapság eféle, egy szál gatyában üldögél hónapokon keresztül a vaskályha vagy a kemence mellett kis vályogkalyibájában, az asszonyok koldulásából él. Tavasszal rossz zsáknadrágban, mezteláb elmegy napszámba, ha kerül gödörásás, a gödörásáshoz, még a muzsikus cigányok is, akik ezt valaha semmi pénzért meg nem tették volna. Ijedt tekintettel néz a barangolóra, egy, évszázadokon átvert kutya-fajta alázatával és gyámoltalanul.

Bizony, ez a fajta a falun, az uri nemesség oltalmazatlan árnyékában sok mindent megélt. Alig tapasztalt valaha emberhez méltó bánásmódot, agarakkal, füttyölős zsidóval állt egy nivón, azoknak a biztonsága és céltudatossága nélkül. Karikatúrájává vált az embernek, holmi pojácává üsüllyedt, elválaszthatatlan kiegészítőjévé egy különben is torz és komisz világnak. Ha kellett, parancsszóra fára mászott, magam is láttam még ezeket a cigányokat, fára mászott és ott hegedült, féllábra állt és ugy pikulázott, az urak büntetlenül fejükre tették a szemetesládát és bizonyos alkalmakkor úgy muzsikáltak. Emberhez méltatlanul kitarítottak ebben az állapotban, jó képet vágtak hozzá pár bankóért, amit duhaj mulatozók homlokukra vagy böngőjük hasára ragasztottak. Miféle magatartás fejlődhetett volna ki bennük egyéb, mint ami kifejlődött, amikor arra is kényszerítették, hogy meztelenre vetközzenek — uri virtusnak számított eféle gusztustalanság! — és meztelenül asztalra állva hegedüljenek. Földre hevertették őket mulatozásokkor, hogy úgy játsszanak. Ha eljött az étkezés ideje, disznóknak kimosott vályujába öntötték ennivalójukat, azt ülték körül a cigányok és abból ettek, az urak hallatlan mulatozására. Öt forintért felmásztak a tetőre, bebujtak a kéménybe, leereszkedtek a kutba, ők voltak azok vagy a fajtájukból valók, akik pucolták a falusi pöcegödöröket, megnyuhták a döglött lovat, agyonbunkózták a veszett kutyát, és hajtották gondtalan vadászatok alkalmával a nyulat.

Csoda-e hát, ha még ezekből a megtelepedett fajtából sem lett egyéb,

mint hétrétgörnyedő, ijedtszemű és minden uri kivánságot pár odavetett garasért készségesen kiszolgáló szolganép, aki amellet még nyomorultul is élt és fel sem tudta ruházni magát. Cselédnek nem ment el sohasem a cigány, alig elképzelhető, hogy lettek volna cigány béresek, kocsisok, cselédek, földjük sohasem volt, legfeljebb ha napszámba jártak. Csoda-e ha a könnyebb végét fogták a dolognak, már amennyire az elterjedt cigányanekdoták azt szavahihetően példázzák, és inkább éheztek, mintsem dolgozzanak. Csoda-e ha dögöt, romlott hust ettek ezek a cigányok, ha vadházasságban éltek, ha karikatúráját prezentálták a polgári életnek, egy olyan környezetben, amely mást, mint karikatúrát egyéb vonatkozásokban különben sem prezentált.

Ha annak idején akár nálunk, akár bármelyik környékbeli tanyán vagy gazdasági udvaron megdöglött egy ló, felfujódott egy tehén, megjelentek a cigányok, elvitték a majdnem egész dögöt és abból éltek, amíg csak benne tartott. Döglött tyúk, döglött liba vagy kacsa, mindennapos volt a faluban, parasztházaknál is, vészben elhullt disznó, bizonyos sorssújtotta időkben az is, a cigány mindent elvitt és mindent megevett. Ha néha kijött a faluba a járásorvos és leöntötte karbolla a dögöt, majdnem hogy lázadás tört ki a cigánysoron, átkozták az orvost, hogy őket az élelemtől megfosztotta. „Nem árt a cigánynak semmitem” — így vélték általában az urak és a parasztok, mégis nem egyszer megesezt, hogy vész ütött ki a cigányok között is, legutóljára abban az időben, amikor még kisgyerek voltam. Kolerajárvány pusztította a cigánysort, hónapokon át le volt zárva a községi út, fuvaros, utas a falun át nem haladhatott, minden járműnek nagy kerülőt kellett tennie.

Erkölcseikben is módfelett szabadosak voltak, részegesek, kártyások, asszonyaik prostitúcióra hajlamosak, minden közösségből kiszakadók és néppel szolidaritást alig vállalók. Az urak módjára ők is büdös parasztnak nevezték a cselédet, ha gazdasági helyzetükben annál még alacsonyabb nivón is állottak, életformájukban az urak életformáját karikírozták. Sohasem jártak parasztosan, cigánydivat szerint öltözködtek, ami a paraszt viselettől távol és az uri viselethez közelebb állott. Kupecok hordtak csak csizmát, gatyát is csak öregebb, vándorló cigányok. Ezek a falusi cigányok girardikalapot viseltek, ha muzsikálni mentek zsakettot fekete nadrággal és sárga cipővel, ha dolgozni, rongyokat, inget és nadrágot.

Ez a különben képes fajta, amelynek az érdekeit soha senki nem védte, amelyet csak bolondozásra, méltatlan pojjácskodásra használtak fel az urak, maguk a parasztok is sokszor, kénytelen volt szélhámoskodással, csirketolvajlással, hamiskártyázással, kupeckodással keresni meg a kenyerét, gyerekeik elkerülték az iskolát, ha ugyan sokszor amiatt nem mentek, hogy nem volt sem cipőjük, sem ruhájuk. Környezetük, magatartásuk lehetett ostoba anekdotázók és dilettáns szociológusok vagy szépirók előtt romantikában bővelkedő, de épeszü ember előtt sohasem lehetett egy egészséges népi közösséghez méltó. Elmúltak az idők, amikor gondtalanul húzhatta a cigány, nincs ma már kedve fára mászatni a mulatozóknak a zenészeket, a lovakat, teheneket, ha megdöglenek általában disznókkal falatják fel falun, ritkább a vadászat is, ami a cigánynak megmaradt, az a nyomorusága, alacsonyrendű magatartása, betegsége és tudatlansága. Senki sem adott alája talajt, senki nem tanította, senki sem nevelt belőle embert, mi, vezetőik és birtokolók többek között ezt is elmulasztottuk. Hiába zabált vályuból, abban a reményben, hogy ha már vályuból zabál, ez az állapota mindég megmarad, a cigány is odajutott, hogy már a dögből sem jut neki elég mit ennie.

Hiányos lenne, ha ebben a fájó önmarcangolással telített dolgozatban nem térnék ki a megmaradt ház dűledező istállóiban füves szénát harapósovány lovakra, szomorú tehenekre, óljukban turkáló disznókra és a szemében kaparkodó tyukokra, a csenevész gyümölcsfákra, amelyek sorvadnak a kavicsos és agyagos talajon és a szürkés-kék forró égre, amelyből egész nyáron át nem esik egy szem eső. Délután van és éppen esznek a jószágok, a tehenek, disznók és lovak. Lovak és tehenek elé répát dob a cseléd, megapritva vagy egészben, leszórva egy maréknyi korpával, nem tejes tehenek ezek és nem is erős munkára hivatott lovak, a ház belső-szükségeit fedezik csupán tejükkel és munkájukkal. Egyszerűen megy ez az etetés, ha megkapták a lovak és tehenek az abrakot, akár ott is lehet őket hagyni, hogy csendben harapjanak és kérődzenek. Nem így áll a dolog a disznókkal. A nagy, üresen álló magtár mellett áll a disznóól, benne néhány darab süldő, hizásra hivatottak. Ezekre már vigyázni kell, jön is zsákkal és vederrel egy ember, a zsákban korpa és dara, a vederben meleg víz, hosszú vályuban keveri a disznók részére moslékkukat. Tüledkednek a disznók, egymást lökdösve kerek orrukkal, elcsuszva és meghempergve a sárban. Hizékonyaknak éppen nem mondhatók, kinlódás csak az efajta hizlalás, és a faluban egyáltalán nem általános. Volt idő, amikor minden valamirevaló paraszt hizlalt, minden cseléd, néha eladásra is, még cigányok között is akadt, aki felnevelte télire disznócskáját, az utóbbi években már a ház szükségleteit biztosító hizlalásnak is vége szakadt. Darával, korpával hizlalni kinek áll ma módjában, ha módjában is állana valakinek, tiszta ráfizetés, öreg, beteg lovakat vesznek vásárokon, azokat levágják és ezeknek az öreg lovaknak a husával hizlalják a disznót. Vásárokon van öreg és kifáradt ló éppen elég, 15 pengőért már kapni egy efajta vén lovat. Olyan lovakat természetesen, amilyenek már cigánykucpecoknak sem kellene. Turkálnak a kevert moslékban a disznók, tüledkedve és gyors habzsolással. Az ügyetleneknek helyet kell szorítani, nehogy az evésből kimaradjanak, vigyázni kell mindég valakinek, nehogy az erőszakosabbak elmarják a vályutól a gyengébbeket.

Végzetes jelképei mutatkoznak a pusztulásnak ebben a környezetben, még a környezetnek az állatvilággal, a természettel és a vegetációval kapcsolatos vonatkozásaiban is. Egy csipás kutya, kiszáradt és éhes nyulaktól télen megrágott gyümölcsfák, poros levegő és tifuzos víz, korai sötétség, sár, járhatatlan dűlőutak, mind, mind egy eltévedt világ jelenlétét jelképezik. Még ez a sivatagi temperatura is, amely nyári hónapokban enyhülés nélkül hevíti a levegőt. Alig látni az utak mellett néha egy sor fát, erdőt sehol. Fák is, amik ezen a vidéken valamennyire prosperálnak, akácfák, terméketlen fa ez, nem hoz gyümölcsöt, mintha a természet is a nép ellenségévé vált volna évszázadokon át, a természet és maga a föld is, nem nevel bokrot vagy fát, ami hozna tápláló gyümölcsöt. Sehol egy tó, egy ér vagy patak, vízhiányban szenved a vidék. A vegetáció még Pesten is dusabb az aszfalttal körülöntözött sétatereken, mint ezen a vidéken.

Földhozamból, munkából megélni ezen a vidéken alig elképzelhető. Akik fizetést kapnak, vagy jövedelmet huznak, tudják a „nivot” még valamennyire tartani, a jegyző, a tanító és a pap, egyszóval a közfunkcionáriusok. Ezek ha késve is, ha zálogolás útján is, de megkapják a fizetést. Tanítók, jegyzők és falusi papok kilencven százalékban parasztnak ivadékaik, a parasztoktól mégis elkülönített életet élnek, hivatalos vonatkozásokon túl alig érintkeznek a paraszttal, „uri” passzióknak hódolnak, Vadásznak, stb. Mondják, párbér beszédese idején, ha gabona nem is, de dunyha, pehelypárna, sublót, egyéb butordarab gyűl össze a község háza

udvarán, egyházi adóban lefoglalt tárgyak, használati becsen kívül másféle értékkel alig rendelkezők. Ha jön ilyenkor egy eső, kint ázik és rothad a lefoglalt butor, párnahuzat és dunyha, elbitangolódik, teljesen tönkremegy, mielőtt kiváltanak. Megtörtént, hogy egy ilyen eső alkalmával minden párbérben összeszedett holmi teljesen elrohadt, nem látta sem zálogolt, sem zálogoló semmi hasznát az ezekuciónak. Különben is ezek az összeszedett holmik eső nélkül is elpusztulnak, mert hogy kiváltsa lefoglalt eszközeit, arra pénzzel nem rendelkezik a paraszt, ha árverésre bocsátják a lefoglalt butorokat, arra meg már lojalitásból sem akad vevő. Ilyenkor raktárba kerülnek a holmik, és ott mennek tönkre idővel.

Lassan megyünk végig a kerten zöldelő salátapalánták között anyámmal, a nagy kert közepén álló kupacba hordott dombocska felé. Ez a kilátó domb. "Valamikor filagória díszítette ezt a dombocskát, befuttatva vadszőlővel, farkasszemű szilvafa árnyékában. A filagória oszlopai elkorhadtak idővel, tetejét elhordta a szél, míg végül az egész összedűlt. Anyámnak járása bizonytalan, keze és feje reszket, akár a gránátnyomásosoké. Bizony, nem áll módjában gyógyíttatni magát, állapota romlik kilátástalanul. A dombocska tetejéről átlátni az egész vidéket. Valamikor ezen a dombon állt szépapám, onnan nézte a tavasszal párologó, télen hófedte földeket. A kert végiben állott a kripta, egy kőhajításnyira ettől a dombocskától, ennek a kriptának a tetején heverészttem gyerekkoromban, könyvvel kezemben, szemlélve szünidőben a réteket. Ezen a kriptatetőn ismertem meg Darwint, Haeckelt, Weiningert, itt olvastam Flaubert, Bródyt, Adyt, Babitsot, Cervantest, Franceot és Diderot. Ennek már van vagy husz éve, azóta a kripta is összedűlt, mintegy rémisztő szimbólumképpen.

Ebben az időben még korán hűvösödik, szél kavargatja a port, mielőtt lemenne a nap. Bőrözödnék a kis tócsákban összefolyt vizek és pattognak a fák. Néhány ház kéménye, a dombról látni lehet, füstölög, talán a kemencékben kenyeret sütnék. Mi lehetett volna ebből a földből, ha dolgozunk, ha haladunk korral és idővel, ha emberhez méltó magatartást tanusítunk természettel, emberrel és állattal, ahelyett, hogy kötelességet és hivatást mulasztunk. Mi lehetett volna a népből, ha az orvost, amikor a körzetbe kijött, ahelyett, hogy megvendégeltük és szép szóval tartottuk volna, aminthogy történt, kizavartuk volna, hogy menjen és gyógyítsa a beteg embert és állatot. Egészséges lett volna a nép, nem pedig satnya és kórságokkal terhes. Mi lett volna ebből a népből, ha nem szalasztottunk volna a mindenre kapható néptanítóért, hogy hagyja abba a tanítást, zavarja szét a sok buta gyereket és jöjjön kártyázni, mert hiányzik egy partner. Mi lett volna, ha értelmes könyveket adunk a nép kezébe, százestendős naptárok, kalendáriumok és ponyvafüzetek helyett, kongregációs könyvecskék és nótáskönyvek helyett. Mi lett volna, ha mi magunk is haladtunk volna a korral, szabadságot biztosítottunk volna, szellemi, kulturális és gazdasági szabadságot elnyomatás helyett. Mi lett volna, ha megtanultunk volna építkezni, mi magunk is, és megtanítottuk volna építkezni a népet. Egészséges környezetet teremtettünk volna embernek és állatnak, erős lenne a nép és egészséges a barom. Mi lett volna ebből a népből, ha nem kocszmákat építettünk volna számukra, hanem kórházat, könyvtárakat és klubokat, mi lett volna, ha nem dicsőítjük intézményesen a hazugul értelmezett virtuskodást. Mi lett volna, ha földet adunk a népnek, ha nem zsaroljuk ki embertelenül a cselédet, ha nem készítjük olyan magatartásra, hogy kivész belőle az önbecsülés.

Marcangoló bűntudatot érzek, elszállt korok birtokolóinak magatartása és felelőtlen mulasztásai miatt, magam fajtájának semmirevalósága

miatt, hiába kutatok a levegőben levendulaillat után, csak bűzt sodor a domb körül a szél. Boldogok a halottak, nyugodtan pihennek a sárban, hogy semmibevevésük, aluszékonyságuk, ellentállásuk kor és eszmék iránt, hogy mit eredményezett, népben és saját fajtájukban is, abban nem gyönyörködhetnek. Érzem a bűntudatot, és bizony alig áll módomban közösséget vállalni a jelen állapot okozóival. Ami itt van a házban és a faluban, tágabb értelemben a környéken és az egész országban, szegénység, betegség, pusztulás, egy népet és egy értelmiséget nyomasztó gond alatt tartó állapot, ezért mind felelősek vagyunk. Mi ástuk meg magunk részére a gödröket, mi magunk kerítettük körül magunkat gonosz határokkal, mi pusztítottuk ki az utakról a fákat, folyók mellől a füzeseket, csoda-e hát, ha elkerüli vidékünket a meleg eső? Nem tanítottunk, csoda-e hát, ha magunk is tudatlanok maradtunk és eszméink kétségbeesően egy elmúlt világból valók? Nem osztottuk meg a földet nincstelennel, nem segítettük emberséges élethez a parasztot, csoda-e hát, ha magunk is elszegényedtünk? Betegséget nem gyógyítottunk, csoda-e hát, ha átcsapott a kerítéseken a betegség és bennünket is megfertőzött bacillusai-
val. Amig csak bort ittunk, hagytuk és néztük, hogy tifuszosokká válnak a kutak, de amióta ráfanyalodtunk a vízre, már a kutak sorsa is érdek. Így van ez az utakkal és a sötétséggel is. És még mindig csak hallgatunk. A bűnösök hallgatása a miénk, a bűnösök hallgatása és bűntudata és legfeljebb még a halál.

*

Lassan esteledik. Így, estefelé, amig élt, söpörte fel az első udvart az apám, felkavarva az udvar bokrai és törpefenyői között a szemetet. "Ezt sohasem mulasztotta el, már természetesen tavasztól őszig, amikor még nem süppedt a talaj. Ha nem volt lucskos idő, télen is söpört, söpörte a havat és hangos kiáltásokkal zavarta el maga körül a játszadozó kutyákat. Most egy kis gyerek söpör, alig tizennégy éves, udvaros gyerek, bár minden nap söpör, mégis alig bir a szeméttel és a porral. Most félreáll, mert előáll lassan a kocsi. Anyám kis kézitáskába ennilót pakol, sohasem tudhatja az ember, milyen hosszú és kalandos is lesz az ut, ki mikor ér célhoz, sohasem tudhatja az ember, hogy az utas célhoz ér-e vagy megunja az utazást, megfordul és visszakerül. Felszállunk a kocsiba, ugyanaz a kocsi ez, mint reggel, a „hintó”, két lámpása közül csak az egyik ég, a másikkól talán kifogyott a gyertya vagy mert az ablaka kitört, meg sem gyújtotta a kocsis. Türelmesen várnak az indításra a lovak, nem emelgetik patáikat, nem rázzák és csörgetik a zablát, láthatólag unják az éféle céltalan járás-kelest, ahelyett, hogy kedvesen ijednének, csak állanak szomorúan.

Sötét a falu és sötét a rét is, amely mellett a faluból kiérve elhaladunk. Sötét a temető is, csak sejti az ismerős, hogy merre van, egy, fával gyéren beültetett dombot lát csak a szemlélő, legmagasabb pontot ezen a környéken. Sárban és mocsokban hevernek itt egymás mellett urak és parasztok, cselédek és birtoklók, hogy gyűlölködés hiján-e vajjon, ki tudná azt megmondani? Egyenesen halad az ut, sötét ut ez, ki tudja merre visz? Messzire egy sor pislákoló lámpa látszik, ez már Füzesabony. Szegényes világítás, éppen csak arra való, hogy jelezze az irányt, azt is csak világosabb éjszakákban, sötét ködben még a nyilegyenes ut dacára is eltévedhet az ember. A fertőkben békák tanyáznak, hangos lármájukkal köszöntik az éjszakát, szükös és szegényes pocsolyájukban elmerülve, igazi szegény békák, a pocsolyákban is szükmarkú természet mostoha gyermekei.

A fáradt lovacskák gyors futásba kezdenek, amikor már kiért a

faluból a kocsi. „Im, mi veszítjük el őt, átkos vérből eredett faj. S vad-állatok tanyája lesz e föld megint.” — ~~dudolja~~, dudolja a széllel Horácius. — Mit kell tenni, e, nagy bajtól hogy megmeneküljünk? — ezt kérditek mind, <a jobb rész kétségkívül. Ime, fogadjátok szavamat: mint Phocea népe. Megátkozván hazája földjét s tűzhelyét. Mind kivonult, erdők vadjának hagyva tanyául Saját lakát s az istenek templomit, Ahová lábunk visz, menjünk, hova tengerek árján Ragadnak a dél vagy nyugat fúvalmai. Mért habodtok hát Hajóra szállni, jósjelünk ha kedvező? Ámde megesküdjünk, haza térni tilos, míg a szirtek felszállva nem repülnek a tenger szí-
nén. Mig tengerfokká nem lesz a nagy Appeninus, S természetellenes kéj
mig nem párosít Oly életű két fajt, mint a tigris meg a szarvas, A vércsé-
vel mig nem szeretkezik galamb, Mig bizalommal a marha sem féli a sárga
oroszlánt... Erre megesküdvén s minden gátjára az édes Hazajutásnak,
induljunk mindannyian, Vagy legalább a művelt, jobb rész: a botor meg a
gyáva Csak nyomja átokverte fekhelyét tovább. Am ti erős lelkek, ne ke-
seregetek asszonyi módon, Im ránk vár a világ nagy tengere, rajta, sies-
sünk Dus szigeteknek áldott, szép mezőire!” — így dudol a pusztai szél-
lel Horácius, vajjon van-e, aki meghallja ezt a dallamot vagy mindenki
fejére húzza védő takaróját és mig a távoli, ijesztő fények felé rohan a
kocsi, ijedtek módjára megbujik a takarók alatt?

A fertőkben kuruttyolnak a békák, már a két falu között fut a kocsi, a kis lovacskák is mintha megszokták volna a tempót, most eszeveszett vágatásba kezdenek. Talán a kocsis suhintott nyakuk közé, felvágna, jobbra-balra rángatva ezt a „hintónak” nevezett alkalmatosságot? Sötét az országot, ezen ki tájékozódhatik? Feleségem mellém bujik szorosan, fél, idegenül érzi magát ebben a vak uton rohanó kocsiban. A pislákoló lámpás bizonytalan fénye alighogy megvilágítja az utat, hajt a kocsis, sejti-e vajjon, hogy mire gondolunk? Ráz és ugrál a kocsi, fiatal feleségem szorosan átkarol. „Félek”, — mondja és valóban érzem kezének ijedt remegését. Neki pedig nincs mitől félnie, nincs rá módja, hogy őt is kinozza egy rémisztő büntudat, hisz az ő nagyapját, ivar és fajtaóseit, nem valami keztyűs kézzel kezelték a hozzánk hasonló urak, de még benne mindig megvan a paraszti szülők ijedtsége. Vadul rohan a sötét ország-
uton a kocsi, a messziben pislákoló kis fények felé. Ugrálnak a lovak, talán a kocsis rángatja eszeveszettül a kantárszárat, amint sötét árnyé-
kával fenn ül a bakon. Ki tudja mire gondol, miféle emlékek kísértik, miféle emlékek és leszámolások. Mindenesetre nem csodálkoznék rajta, ha takaróstul, pakkostul az iszapos árokba forditaná a kocsit, utasostól is természetesen, ha már másképpen nem is, de eképpen számolva le egyen-
lőre és jelképesen és fajtája nevében a földet, népet, szabadságot és kul-
turát, öntudatot és megbecsülést halott hamu alatt tartó állapotokért.

REGE EGY RÉGI GYÁRRÓL

Irta: GEREBÉLYES LÁSZLÓ

1.

Künn, Külső-Óbudán,
kocsi házikók között,
amelyeket korom,
s esővíz ötvözött,
Ugy áll egy gyár sután,
némán és roskatag,

akár birák előtt
egy ványadt, bamba rab.
Ugy látni messziről,
rajt' a halál jegye!
sebzett sok ablaka,
s már nincsen füstje se.

s maholnap már kidől
mázsányi kapuja,
résén át látni, hogy
a gyom milyen buja,

S résein egyre több
vig patkány buvik át!...
ottbenn most nekik áll
a rozsdaszín világ!

S ottbenn töltöttem én
egy álló éjszakát!

De sorra mondom el,
mit értem ott meg én,
a borzas félelem,
s zord szavak éjjelén,

még ma is érzem
a vonzás mákonyát,
mely bódulatba ejt,
s hiv, hajt mindég tovább!
S most is látom magam,
amint megindulok
a lépcsőn fölfelé
s árnyékom imbolyog,
s látom sűrűn magam,
hogy műhelyek során,
akár egy holdkóros
bolyongok óraszám,
míg aztán odafönt
a „légerei” előtt,
egy percre nyughatom,
és kapok új erőt,

A géproncs üteme
jól érthető beszéd!

„Barátunk! érted-e
köszöntő halk szavam?...
itt most a szellemek
találkozója van!

a munkásszellemek
követei vagyunk,
s nekünk is itt kopott
izmunk, szívünk, agyunk!

s mi csaltunk tégedet
ma végre már ide,

megbolygatván a szenny
elégedett hadát,

S ottbenn fejem fölött
röppent a bőregér,
csótány ült jobbomon,
s csak vánszorgott ez éj,

avitt gépek között,
pókháló-lomb alatt,
ellankadt levegőn, —
mig jött a pirkadat...

2.

s egyszercsak bent vagyok
a műhely közepén,
s mintha mohó szemek
villognának felém,
és igazán!... riadt
csótány-patkánycsapat
lapul sarokba, de
onnét kipillogat,
s az ablakon a hold
borus tekintete,
mely oly cirógatós,
mint az anyám keze!
s nem értem, nem tudom,
mi történik velem,
mily' titkos hatalom
tréfál ily szertelen,
mert épp éjfél ütött
egy óra valahol,
amikor hirtelen
egy gép fölzakatol!...

3.

ilyfajta szavakat
csattog most szerteszét:

4.

hadd bőgje ki magát
mindönk itt kedvire!...

— itt aztán megakad
s loppán egy árva csepp,
világló! Könny tálán?...
s most hangja hevesebb:

Sodrózó voltam én
tiz hosszú éven át,
s csak most zudul a szóm
csak most szakad a gát!

Naphosszat állni kell!
naphosszat nincs öröm!
naphosszat nézhetem
megutált börtönöm!

8 tizórás munkanap!
harmincas órabér!
és szikkaszt a bedó,
s hiába forr a vér!

8 ha tulmunka akad,
hát ujjongnunk muszáj!
máskép fölének a jaj
ormótlan árnya száll!..."

8 ekkor kattant a gép,
s árad a pernyi csönd,
mint, ha tavaszi ér
a rétekre kiönt,

S a fűtőtest mögül
tör most egy hang elő,
— nyomó vagyok, — dörög,
s érdes és vakmerő!

„Ötvenfokos meleg
sem volt sok énnekem,
nem voltam morc soha,
lesték az énekem,"

„Jó társ ő! — mondta mind,
ki velem senyvedett,
kár, hogy szegény buta,
és sztrájkot szervezett!"

„8 fekete lista lett
a vállalt végzetem,

8 azzal már futok is,
csak bucsut intek én,
öt lépcsőt ugrom át,
de épp az ut felén,

megbotlom s mint kerék
forgok a mélybe le,
burkol a vakhomály
s tán törrel van tele

a mélyedés is ott,
a lépcső szegletén,
hol föltápázkodom,
mint megrugdalt szegény,

ödöngtem jósoká
rongyosan, éhesen,"

„S inkább meghaltam ám
egy árok hűs ölén,
de mégse léptem át
az elvem zárt körén!..."

S utána siri hang
a felvonó felől:
„ó, észrevétlenül
a gáz sokat megöl!"

„Mert lassan mérgezett
engem a gyári légl...
s a „hatfluk”-ban talán
minden a régi még?..."

Majd megszólalt a fal,
— kövér volt rajt a szenny! —
„én is tudok sokat,
testvér, még el ne menj!"

Aztán egy ócska szék!
aztán egy ingcafát!
s aztán egyszerre mind!
zugnak, zajonganak,

s lett oly' zenebona,
fejem majd szétszakadt,
a vérem vágtatott,
s föltörtek ily szavak:

„Néktek, barátaim,
hűséget fogadok,
ha engedik, ha nem,
mesélek rólatok!"

5.

s a holdas udvaron
vérem végigcsorog,
de már a kapunál
ájultan lerogyok,

s ott fekszem jósoká,
egész virradatig!
míg szél nem fu reám
s fényesség nem vakít,

Mert akkor, emberek!
láng csap a föld alól,
mely' megnő hirtelen,
és mindent átkarol...

A MEZŐGAZDÁLKODÁS ALAKULÁSA JUGOSZLÁVIÁBAN

Írta: MALUSEV CVETKÓ

1. Bármely ország mezőgazdasági jellemzése bőséges statisztikai és történelemtudományi adatokat tételez fel. Ezek hiánya a jellemzés hiányosságát vonja maga után. Jugoszlávia esetében ezekkel az adatokkal nem rendelkezünk. A magyarázat: Jugoszlávia, mint az osztrák-magyar és török imperializmus foszlányaiból keletkezett új állam nem rendelkezik saját nemzeti multtal, az egyes nemzetek viszont a maguk imperialista uraik szolgátságában nem juthattak még ahhoz sem, hogy saját egyéni-nemzeti multjuk és jelenük jellemzésébe fogjanak, mégkevésbé voltak tehát abban a helyzetben, hogy egy, az összes délszlávok által lakott területet átfogó gazdasági, politikai és kulturális történet megírásába fogjanak. A központosítás és számos politikai szempont által befolyásolt hivatalos adatgyűjtés viszont mindenkor csak az egyes kormányintézkedések alkalmi alátámasztását célozta. Ennek következtében még a remélhetőnél is kevesebb adattal rendelkezünk Jugoszlávia birtokviszonyainak kialakulásáról, a termelés és a termelőeszközök fejlődéséről, a megművelés intenzitásáról, a kézi és mechanikai munkateljesítés arányáról, a talaj természeti tulajdonságairól, a földművelésből élő néprétegek osztályviszonyairól stb. Mindezeknek a fontos adatoknak az összegyűjtése a jövő nemzedékre vár.

Jugoszlávia mezőgazdaságát, mint a nemzetgazdálkodás főtényezőjét az Egyesülés óta már több jugoszláv közgazdász tette tanulmány tárgyává. Műveik azonban nagyon is magukon viselik alkotóik világnézetének bélyegét s így inkább nevezhetők eklektikus gyűjteményeknek, mint módszeres, rendszerező tudományos munkának. A módszereiben és beállítottságában idealista történelemtudomány a történelmi fejlődés főtényezőjének a gazdasági és politikai hatalommal rendelkező egyének, esetleg társadalmi csoportok tevékenységét tartja, nem pedig az összes társadalmi javak alkotóit, a széles néptömegeket. Orientációja így nem engedi, hogy a termelőerők és a társadalmi technika jelentőségét felismerje. Az ilyen rendszerű adatok tehát sohasem deríthetnek fényt a multból kialakult jelenre és a jelent kialakító multra. A délszlávok középkori gazdaság- és társadalomszervezete a hivatalos történelemtudományban ismeretlen fogalom, nem tesz említést a társadalmi áramlatokról vagy parasztfelkelésekről, a boszniai bogumilok pl. szerinte csak egyszerű szektáriánusok. Az újkor eseményei sincsenek tisztázva: nem ismerjük az első és második szerb felkelés mozgatóerőit, a kapitalizmusba sodródás adatait stb. Mindezek a hiányok azonban nemcsak a jugoszláv történelemlírás és gazdasági kutatás jellemvonásai, kisebb-nagyobb mértékben megtalálhatók az összes polgári tudósoknál.

Ilyen körülmények között a jugoszláv mezőgazdasági viszonyok jellemzése csak hiányos lehet; pár példa azonban talán mégis nyújt némi magyarázatot a mai jugoszláv mezőgazdasági viszonyok könnyebb megértéséhez.

2. A török uralom hűbéri rendje sokban különbözött a középkori európai hűbéri államok agrár-jogi rendjétől. Az ozmán feudalizmus nem ismerte a jobbágy (földje és személye) feletti korlátlan rendelkezés jogát. Hasonlóképp a földbirtok felett sem rendelkeztek a hűbérurak tartós és örökölhető tulajdonjoggal, mert csak a szultán hadseregei fenntartásához szükséges eszközök előteremtése céljából megbízott magasrangú

kezelő tisztviselők voltak. A török hűbéri rend lényege szerint így liberálisabb volt az európai feudalizmusnál, ez azonban korántsem jelenti, hogy a széles néprétegek élete könnyebb lett volna mint Európában. Az örökös háborúskodások, csapatelvonulások, adó- és sarcgyűjtések, a hódítók erőszakos magatartása s a hadseregek rablásai évszázadokon át nyugtalanná tették az életet. A délszlávok ezrekre menő népdalainak 90%-a a török elnyomatásról és az elnyomottak hősi ellenállásáról tanuskodik. Ilyen körülmények között érthető, hogy az 1804-ben kitört szerb szabadságharc jelentékeny reformokat vitt be a felszabadított országrészek tulajdonviszonyaiba. A nemzeti felszabadulás magával hozta a paraszt gazdasági felszabadulását, a nagybirtok kisajátítása és felosztása pedig a kisbirtokos tulajdonrendet. Ez a tulajdonrend a családközösség szokásán felépített társadalomszervezettel együtt alapozta meg Szerbia demokratikus, szociális és politikai berendezkedését.

3 Egy csaknem teljesen agrárállamban, amilyen Jugoszlávia is, a lakosság szükségletei a föld terméséből nyernek kielégítést, részben a termékek felélése, részben azok eladása révén. Jellemző erre nézve a következő mult század közepéről származó statisztika:

Akinek	0-1	hektár földje van	termékei	89	%-át feléli,	11	%-át eladja
"	1-15	"	"	79	"	21	"
"	15-30	"	"	74	"	26	"
"	30-50	"	"	60	"	32	"
"	50-70	"	"	59	"	41	"

Ez a statisztika első tekintetre kissé érthetetlen: a 70 hektár föld tulajdonosa termékeinek csak 41%-át adja el, holott a négyszer kisebb területtel rendelkező tulajdonos, akinek termése így legalább négyszer kevesebb, még mindig el tud adni 20%-ot a termésből? Nincs t. i. magyarázat arra, hogy a 70 hektár birtokosa miért fogyasztja el termékeinek csaknem 60%-át, mikor nyilvánvaló, hogy 70 hektár föld termése egy család szükségletének fedezéséhez túlsok. A kérdés a délszlávok sajátos társadalmi berendezkedésében, a *zadruga* néven ismert családközösségekben lel magyarázatot. A zadrugában sokszor egészen elágazó családok, rokonságok tömörülnek, amelyek egy családként élve az összes termékekben kollektivistikusan részesednek. Így pl. ha a statisztika kimutat egy 70 hektáros föllbirtokot, az nem egy család, mégkevésbé egy személy tulajdona, hanem egy több családból álló zadrugáé. A kapitalizmus terjeszkedésének azonban ez a primitív társadalmi forma nem tud ellenállni. A kapitalizmus sajátosság jogi rendje nem tűri, meg a magántulajdon szempontjából zavaros zadruga-tulajdon fogalmat, fellépése „tabularása”-t követel ezekben az alapvető fogalmakban.

A még száz év előtti Szerbia agrárgazdálkodása igen primitív. A fakapa használata korántsem ritka. A nép termelő tevékenysége az állattenyésztésben merül ki. A nomádgazdálkodásról az agrárgazdálkodásra való áttérés folyamata párhuzamosan a tőke előnyomulásával indul meg. Az agrárgazdálkodásra legelőbb azok a területek térnek át, amelyek az ország központjával, a fővárossal szerves összeköttetésbe jutnak. Az uzoratóke is itt lép fel a leghamarabb, s később az uzoratóke elleni szervezkedés, a szövetkezeti mozgalom is innen indul ki. Az uzoratóke csak ott léphet fel, ahol a pénzsükség nagy. Ez meg is volt, mert a családközösségből kikapcsolódó, önállósuló új gazdasági egyedek, az egyházaspár családok megalakulása sok beruházást, saját élő és holt agrár-inventárt igényel. Az ehhez szükséges pénzeszközök előteremtése azonban csak a meglévő állatállomány csökkentésével érhető el. Megindul tehát az általános állateladás, amely 50 év alatt a 100 lakosra eső állatállományt

a felénél kevesebbre csökkenti.

100 lakosra esik	1859	1869	1890	1900	1910
LÓ	12.9	10.1	7.5	7.4	6.1
Szarvasmarha	73.9	60.9	37.9	38.5	32.2
Sertés	163.7	106.1	42.0	38.5	22.5
Juh	220.3	220.2	137.1	122.8	130.8

Hogy ez később mennyire kárára volt magának a mezőgazdaságnak, bizonyítják a következő számok: 1866-ban 100 család közül 60-nak volt 1 pár ökre, 1900-ban már csak 32, viszont 1910-ben 22 családnak. Az egy pár ökörral rendelkező családok száma tehát 45 év alatt egyharmadára apadt.

Nem szorul külön bizonyításra az sem, hogy az állatállomány ekkora csökkenését nem a belföldi, hanem a külföldi piac tette lehetővé. Szerbia gazdasági életében a belföldi piac csak azt a szerepet játszotta, amit a csap játszik a csapravert hordón. Az európai kapitalizmus Szerbiába is csakugy, mint a világ minden országába azért hatolt be, hogy az országot csapra verje és minden értékét, minden természeti kincsét kiszivja és piacra dobja.

Ilyen erővel szemben mit értek Obrenovics Milos, Szerbia akkori uralkodójának, ép' az idén százéves parasztvédelmi intézkedései, melyek szerint a ház, 2 ökör és 1 tehén nem árverezhetők el az uzsoratóke követeléseivel fejében. Mit ér az az egy évvel később kiadott kamatmaximáló rendelkezés, ami az uzsoratóke által követelt 100%-os évi kamat ellenében 12% kamatot írt elő? A zadruha felbomlásának következményeképpen szaporodó törpebirtok apró kölcsönökre utalt, ezek viszont a nagy kereslet folytán drágák. A kisbirtokos a kölcsön felvételekor úgy gondolja, hogy azt lejártakor (pl. aratás után) vissza tudja fizetni, a közterhek és más kötelezettségek lerovása után azonban erre aligha kerülhet sor. A primitív eszközökkel folytatott primitív gazdálkodás eredménye sovány. Ezért sokan évekig fizetik a magas uzsorakamatot, ami végül is az utolsó „1 ház, 2 ökör és 1 tehén” rendszeréhez vezet. Miután a hitelen keresztül való kizsákmányolás nem csak gyakori, hanem egészen nyílt formát ölt s a kizsákmányolás egyetlen típusává válik, osztályharc áll elő, mely mindaddig tart, míg az „1 ház, 2 ökör és 1 tehén” általános társadalmi jelenség nem lesz. A parasztságban még kísért a zadruha közösségi szelleme és szervezkedéssel próbál ellenszegülni. Ezek eredménye az 1894-ben megindult s a még ma is jelentékeny szerepet játszó földműves-szövetkezeti mozgalom, amely az egyén elégtelen gazdasági erejét szervezés által próbálja emelni. A társadalmi rend azonban magához idomit minden keretében létesült intézményt s így a lényegében ellentétes szövetkezeti mozgalom, mely az egyéni célkitűzésekkel és az egyéni törekvésekkel nem fér össze, hanem az egyéni cél helyett kollektív célt, egyéni érdek helyett kollektív érdeket képvisel és nem a profit megvalósításán, hanem megszüntetésén fáradozik, soha nem is jut hatékony politikai szerephez.

Közben az uzsoratóke annyira akkumulálódik, hogy az elszegényedett parasztságnál, különösen az Obrenovics-féle óvintézkedés miatt képtelen eredményesen elhelyezkedni. Ezért a városokba igyekeznek, hogy a „fényes” mult ellenére „tisztességes polgári” haszonnal is megelégedjen és az ipari vállalatokba helyezkedjen el. De nem nagy sikerrel, mert az anakidején mindenféle kedvezményekkel becsalogatott külföldi tőke már javában épít cukor-, cement-, vas- és sörgyárakat, bányákat nyit és vasuti meg villamos sineket rak le, a nagy külföldi bankházak fiókjai minden valamirevaló ipari és kereskedelmi vállalkozást finanszíroznak.

4 . A török uralom levetése és a hűbéri rend eltörlése azonban nem történt meg az egész szlávokkal telepített területeken. Bosznia-Hercegovinában, Délszerbiában, Dalmáciában, Horvátországban, Szlavóniában, Vajdaságban és Szlovéniában egészen az Egyesülésig a legkülönbébb tulajdon és jogviszonyok vannak érvényben, amelyeket csak most foglalnak némi egységes rendszerbe. Sajnos nincs adatunk valamennyi ismeretetésére és csak pár jellemző adalék közlésére szoritkozunk.

Jellemzőek pl. az 1910-ben lefolytatott Bosznia-Hercegovina-i népszámlálás egyes adatai, melyek szerint Bosznia-Hercegovinában 1910-ben volt:

Jobbágytartó (bég)	10463	A lakosság	3.69%-a
Nagybirtokos	4281	„	1.51%-a
Szabad paraszt	136854	„	48.33%-a
Jobbágy	79677	„	28.15%-a
Javarészt szabadparaszt	14453	„	5.10%-a
„ jobbágy	16963	„	6.00%-a
Egyéb földművelő	20450	„	7.22%-a

Ezek szerint tehát még 1910-ben is a lakosságnak csak 60%-a rendelkezett szabadon földjével, míg 40% jobbágy sorban él.

Még érdekesebb azonban ugyanezen népszámlálás vallási adalékai:

	Muzulmán	Gör. kel.	Katli.
Jobbágytartó (bég)	85.2%	9.4%	4.9%
Szabad paraszt	56.6%	25.9%	16.8%
Jobbágy	4.6%	73.9%	21.5%

Ezek a számok hiven tükrözik a török feudalizmus évszázados uralmát. A jobbágytartók 85%-a muzulmán, a jobbágyok 95.4%-a viszont keresztény, és a szabad parasztok körében is a muzulmánok vannak túlsúlyban.

A Dalmáciát jellemző félf feudális „colonat-rendszer” a mezőgazdasági terület és lakosság 40%-a felett uralkodik. A birtokos és a „colon” (telepes, zsellér) hierarchikus társtulajdonosok, akik a természetesen szabályosan osztozkodnak, bár a föld megművelésének összes terhei a „colont” illetik.

Horvátország-Szlavóniában az összes birtokok 70%-a 10 holdnál kisebb, viszont 209 nagybirtokos a megművelhető terület 1/5 része felett rendelkezik. A 406264 törpebirtokosnak összesen cca 2.000.000, az 1139 nagybirtokosnak pedig 310.000 holdja van.

A Vajdaságban a megművelt terület 70%-án 5–100, 23.5%-án 100–1000 és 6.5%-án 1000 holdon felüli birtokok vannak.

Ószerbiában cca 2.000.000 hektár területen 293.000 kisbirtok van és csak 3 birtok van 300 hektáron felül.

5 Jugoszlávia egyes összetevő országrészeinek 1918 előtti birtokviszonyai tanulmányozása érzékelhetővé teszi azt a zűrzavart, ami ezek tulajdonviszonyaiban s ebből eredő társadalmi berendezkedéseikben uralkodott. Elképzelhető az itt lejátszódó felfordulás 1918-ban, amikor úgy az osztrák, mint a török imperializmus megbukott. E területek népei úgy érezték, hogy a politikai járom: levetésének öröme csak akkor indokolt, ha azt egy gazdasági ujjászületés követi. Ezt az érzést sok történelmi tényező készítette elő és váltotta ki. (Az évtizedeken keresztül folytatott imperialista ellenes jugoszláv nemzeti propaganda, a törökök és a Monarchia ellen harcoló Szerbia hadi sikerei, aminek magyarázata Szerbia belpolitikai stabilitásában keresendő, a boszniai agrárkérdés megoldatlansága stb.)

Mikor a Monarchia déli részein a tényleges ex-lex beállt, a parasztság szegényebb rétegei hullámszélbe jöttek. Az egyidejűleg lejátszódó események gyors és hatékony beavatkozást követeltek. E célból egy okos megoldáshoz folyamodtak: a nemzeti felszabadulást az idegen urak nagybirtokainak szétrombolásával biztosítani, a földet a mozgolódó tömegeknek felosztani, a gyulékony agrár szegényből konzervatív, lojális kisbirtokost formálni. Ez a terv különben is a legkisebb ellenállás irányába hatott. Elsősorban ezek jellemzik az agrárreformot.

De még ez az agrárreform is elveszett a pártharcok, a politikai szempontok s a bürokrácia utvesztőjében. A magyar forradalom leveretése erősen lehangolta a környező mozgalmakat s a rövidesen beálló gazdasági fellendülés is bővítőlag hatott. A tömegek aktivista hangulatának elmúltával az agrárreform kérdése inkább belső adminisztrációs ügy, mint a beígért kisbirtokrendszerbe való feloldódás.

Bár a zagrebi Nemzeti Tanács már 1918. nov. 26-án kimondta az összes hűbéri előjogok törlését és a nagybirtokok felosztását, bár az 1919. II. 25-én kiadott agrárreform-előkészítő törvény ezt a határozatot szövegről megismétli, sőt az új ország egész területére érvényesíti, mégis az agrárreformra vonatkozó konkrét rendelkezéseket tartalmazó törvény csak 1931. jun. 19-én jelenik meg az 1918–19 évek tömegmozgalmai által követelt módozattal élesen ellenkező szellemben.

Az alkalmi Nemzeti Tanácsok által kikövetelt 1919-es agrárreform-előkészítő-törvény kimondja a 100–500 holdon felül bérbeadott vagy megműveletlen nagybirtokok felosztását, de a károsult földbirtokosoknak törvényesen megállapítandó kártérítést helyez kilátásba, a földosztásban a földnélküli földmunkások, elsősorban a hadiözvegyek, hadiárvaik, hadirokkantak, továbbá a frontharcosok és az önkéntes frontharcosok (*dobrovoljacok*) részesülhetnek. A törvény azonban nem állapít meg sorrendet e bő felsorolásban, ami később meglehetősen sok bajt okozott.

Az 1921-ben kelt u. n. *vidovđani* alkotmány hasonlóan rendelkezik, azzal a különbséggel, hogy előírja a telepítési irányelveit. Ezek szerint a telepítés elsősorban a szabadon szervezkedő telepes-szövetkezetek útján történik. A szövetkezetek kötelesek az eredményes megműveléshez szükséges leltárról gondoskodni.

1922. máj. 20-án ugyancsak több agrárreform vonatkozású törvény jelenik meg. Ezek a „végleges kiosztásig” négyévi bérbeadást irnak elő, hogy ezalatt megállapítást nyerhessen a tulajdonos és az, hogy a törvényes előírásokat pontosan betartották-e.

Ezek a törvények a gyakorlatban a miniszteri utasítások és rendeletek révén lassan odailleszkedtek a kialakuló viszonyokhoz, de az agrárreform ténye mindaddig nem talál tényleges kifejezésre, míg maga az egész állami életet gyökeresen reformáló diktatura hozzá nem fog az elintézéséhez.

Az 1931. jun. 19-én napvilágot látott „agrárreform-likvidáló törvény” véget vet az ideiglenes állapotoknak és a nagybirtokok nagyobb részének felosztását, kisebb résznek pedig a nagybirtokosok tulajdonába való visszaállítását írja elő. Megszabja a „nagybirtok” fogalmának kritériumát, mely szerint az az ország egyes részeinek „földszükséglete” szerint 87–870 kat. hold között váltakozhat. Dalmáciában pl. 87 hold már nagybirtoknak számíthat, míg a Vajdaságban „a kisebb földszükség miatt” 870 hold is egy tulajdonos birtokában maradhat. Említésre méltó még az az intézkedés, mely szerint a maximumnál nagyobb birtokok is, mintagazdaságként, megmaradhatnak. Az 1928-ban kelt dobrovoljac-törvény értelmében a dobrovoljacok (önkéntes frontharcosok, akik külföldről

siettek a haza felszabadítására) — a haza elismerése jeléül — ingyen kapják a kiosztott földet, viszont az 1931. törvény szerint az összes többi agrárreform érdekeltek a tulajdonosoknak meglehetősen magas kárpótlást kötelesek fizetni. Ez a fizetés a Privilegizált Agrár Bank kötvényeivel 20 éves részletekben történik, a kötvényeket pedig a bank az összeg betáblázása és 5% kamat mellett bocsájtja az érdekeltek rendelkezésére.

A V E M A R I A

Irta: DERZSI MIHÁLY

— Áhá, hát mégis itt vagy? Hurokra kerültél, mi? Azt hitted, nem tudja meg senki? Kopogni éjjel a csendőrök ablakán, hogy kimássz a bajból? Te szuka! Ismerjük a nótádat. Legényekkel hemperegni a bokrok alatt s ha nő a has: bő szoknya, — mi? Aztán ha a porontyot kilökted, köd előttem, köd utánam. Mit csináltál a gyerekekkel? Megölted! Egy emberiéletet! Itt rothadnak el a csontjaid a börtönben. Az óra alá vele!

Jancsi éppen a paszulyt kapálta a kertben, a fogházigazgató ablaka alatt és mindent hallott. És egy ilyen nagy ujságot, hogy hallgathasson el? Csak nem tartja a begyiben. Először a kovácsnak sugta meg, azután a seprűsnek és öt perc múlva már az egész börtön tudta az egészet.

A cipész, akit Csiszliknek hívtak, ragyogott, mint valami kipuccolt csizma.

— Kisasszony? Szóval madmazell. Bejött a gyöngyvirágom egy kicsit pihenni.

— Nem rossz, pont ma, Szűzmária napján.

Ebben a kis vidéki börtönben nem voltam otthon. A fogadókcocsira vártam, hogy tovább vigyen. Ám a rabtestvérekkel az ember hamar megbarátkozik. Bementem borotválkozni a kosárfonóba, lustálkodtam egy kicsit, míg a fegyőr urak eszébe jutottam. Itt is bűdös, de mégis csak jobb, mint a bolhaszekrényben és legalább van kivel beszélgetni. Mikor azonban a kisasszonyról befutott a hír, a műhely menten kiürült. Mindenkinek akadt valami sürgős dolga: egyik a konyhába vitt egy csajkát, két hete hevert már itt, a másik a kovácsműhelybe kellett, hogy menjen, a harmadiknak hasmenése volt, szóval mindenki szaladt kukucskálni az óra alá, hogy miféle kisasszony jött rablevest kanalazni.

És csakugyan, a kisasszony az óra alatt áll. Haja városiasan fésült, orra vörös és duzzadt a sirástól. Hóna alatt ujságpapirba göngyölt szegénység. Szeme bandsal egy kicsit és ugrál, mint az ijedt egérke. A rőt-bajuszú kulcsos rátapasztotta a szemét: keresi, mi van a fakó bluz alatt. A disznó! És a lány feje felett az órában kettýen a másodperc, mint köröm alatt a tetű. Kettýen és kettýen és nem fogy el. A nagymutató kövér ujjá elmácsolja az órákat a számlapon, hogy a tömlőcórának nyoma ne maradjon.

A keresztviz alatt egyszer áll az ember életében. Ez alatt az óra alatt kétszer. Egyszer, mikor a börtönbe jön, másodszer, mikor kimegy.

Két nagy ut keresztvézése felett lóg.

Jobbra a sarkon egy agyonrán cigált sárga ajtó. Rajta tul a szabadság. A mi vidám vagy elsirt, betelt vagy éhes, a mi gazda- és szolga-, a mi távoli, nagy, hűtlen, édes szabadságunk. Hej-hej! Balfelől a börtön. Nincs mit beszélni róla, mindenki tudja mi ez.

Áll a szajhácska az óra alatt. És előtte az ajtók sorban. Tömör, fekete ajtók, kerek pilláikat álmosan lecsukták kémlelő szemükre. Zár. Tolózár. A világ vége. A lány várja, hogy jőjjenek és megragadják, az ajtó zördül, acél fogaival csikorog, irtózatosan szürcsöl és lenyeli, torkát sem köszörüli a kaján.

Állok és nézem a lányt. Gondolom, kéne, hogy mondjak egy jó szót neki. Hogy hol a gyermek, mi van a gyermekkel. De ez nem a mi dolgunk. Nálunk van, gondoskodni kell róla. Hirtelen hallom:

— Mit bámulsz itt, Zárka?

A főfegyőr, ördög tudja, honnan került elő.

— Borotválkozni jöttem, — mondok.

— Itt borotválkozol? Borotválnának meg a csendőrök! Mars! — mondja — a zárkába!mazanyád!

— Jó, jó, — mondok, — őrmester ur, a zárka itt van szembe. De az anyámnak hagyjon békét...

És zdring-zdrang, be a láncokkal a tizenkilencbe. A főfegyőr utánam. Rámvágja az ajtót és úgy forgatja a kulcsot, mintha bele akarná furni a csontjaimba.

— Forgasd, — gondolom, — forgasd, minket a kulccsal nem fursz meg. Kemény csont. Csak ezt a lányt rémitetted meg a kulcsokkal. Azt hitte, hogy a halál torkában van.

Ugyan?!

Az ember a börtönben, — hogy is mondjam csak, — fenyőmag a sziklán. Talál egy morzsa földet, kicsirázik, aztán kapaszkodni kezd gyökérkéivel, felsarjad, helyet tör magának a kőben. És ha a szél nem töri derékon az elején, a fa szívósabb lesz, mint társai az erdőben. Mert a börtönben mindenki az erejéhez mérten feszíti a téglát. Némelyik azt hiszi, hogy ha mélyen meghajol, szabadabban tud majd mozogni. Ahogy ő mozog?! Végkép' letiporja a börtön, csak egy nedves folt marad belőle. Akad olyan is, aki túl akarja ugrani az árnyékát. Én, — mondja, — a börtönben vagyok ugyan, de veletek, kutyaháziak, nem szűröm össze a levelet. Az én vállamat maga az aligazgató ur veregeti. Ugrik ma, ugrik holnap, aztán egyszer csak megszuszik és a cementpadlóba veri a fejét. Senki sem segít rajta. Senki se néz rá: menj az aligazgatódhoz! A börtönben az ember egész alkatával kell, hogy helyet szoritson magának a kövek közt. Olykor civódunk, néha ököllet megyünk egymásnak, de azért testvér testvér mellett és neki a vállat! Igaz, hogy minél rajtább a váll, annál nagyobb a teher, de itt a törvény ez: ne engedj! És ha engedsz, magadra vess. Nedves folt maradsz. Az ember legyen férfi... Igen ám, de itt most egy lányról van szó. Mit várhatsz tőle? A zárka már az első éjjel úgy nyomja oda a gyékényre, mint földhöz a csavargó erdőszélén a lányt, hogy szemérmét erőszakkal elvegye.

Ha az első éjszakát kiállja, a többi megy. Megszokja valahogy: odateszik ablakot mosni, hogy a felügyelő uraknak tessenek, valaki inget mosat vele, más ad neki egy darabka szalonnát, kenyeret. Az ember él...

Igy rovom a zárkát és gondolkozom. Zdring-zdrang. Közben besötétedett. A seprűs vizet hoz.

— Kell víz, bácsi?

— Nem kell a vized, de az ablakot hagyd nyitva. Van egy kis dolgom. Odébb áll és a kis ablakot az ajtó közepén nyitva hagyja.

Látom a lányt, tántorog, nem mer a falhoz támaszkodni. Tilos.

— Mi az, kisasszony, — mondok, — Unja magát?

Hallgat. Nem felel.

— Nem tesz semmit, kislány, — mondok. — Ne féljen! A rabkenyér keserű, de az ember megszokja.

— Nem szokok meg — mondja, — semmit. Az éjjel felakasztom magam a törülközővel.

— Ugy?! Na, ez a te dolgod, — mondom. — De azt tudd meg, hogy aki felakasztja magát, abból minden kijön, amit egy év alatt evett. Bűz, kisasszony, — mondok, — bocsássa meg a kifejezést, de az ilyesmi nem illik egy fiatal lányhoz.

Rámnéz. Sápadt. Egérszeme ég.

— Hazudsz, — mondja, — te pogány.

— Lehet, hogy hazudok, lehet, hogy nem. Próbáld csak meg!

— Hát te, — mondja, — ki vagy?

— Én? Siti.

— Siti?...

Jobban benéz az ablakon, megrémül. Térde bicsaklik. Reszket az ajka.

— Hogyan siti?

Azt hitte a csacsi, hogy itt a sötétben maga a börtön beszél, kacag, rázza láncait. Mulatságos. Ránevettem:

— Na, hogy is lehet ilyen félnék, kislány? Én nem vagyok a börtön. Tulajdonképpen. Zakár a nevem, de Sitinek csufólnak, mert a börtönben születtem. A központi fogházban a pap is így hi. — Mi az, Siti, megint könyvekért jössz? Minek kell neked annyi könyv? Csak nem akarsz belőlük lakkoszimat csinálni? — Nem, — mondok, — főtisztelenlő ur, nem kell nekem lakkoszima, csak annyit akarok tudni, hogy merrefelé kell a bocskorral topogni. — Na és tudod már? — Igen, — mondok, — tudom. Annyit tudok, hogy a bocskor és a lakkoszima másfelé jár. Erre kacag a papocska. — Veszedelmes ember vagy te, Siti!

Nézek a lányra. Ő is mosolyog.

— Na, — mondom, — akar egy almát?

— Nem, — mondta, — félek. — Bár kitudja, mióta nem evett.

— Na, ne féljen semmit. Az örök most az ajtónál vannak és a maguk dolgával törődnek. Nem is gondolnak ránk.

És az ablakocskán kinyújtok neki két almát. Jobbra-balra néz és kip-kop hozzám. Elveszi az almát, egy darabka kenyeret, a falhoz támaszkodik és rágcászni kezd. Eszik. És én hozzá emberi szóval beszélek. Ezért is vagyok én Siti.

A börtön ért a hallgatáshoz. Hónapokig, hosszú évekig elhallgat. Kucskál a rácsok közt és hallgat... Ordítani is tud a börtön. Vad, állati ordítással. Ilyenkor senki se közelítsen. Cafat marad belőle. De olyan sincs, aki úgy értsen az emberi beszédhez, mint a börtön. Mutat neked egy darabka eget vagy az ablakon rád lehel meleg szellővel és beszélni kezd: az emberi életről, a gyermekkortól kezdve. Mindenről, ami lehetett volna és nem lett és arról, aminek nem kellett volna lenni és mégis lett. Meleg, halk hangon beszél a börtön a távoli szabadságról és tanítja a kőszivet sirni. Tanítja szeretni a szabadságot.

A lány eszik és figyel, aztán így szól hozzám:

— Köszönöm szépen, Siti-bácsi. Nem felejttem el soha életemben.

És közben fénylenek arcán a könnyek.

— Na, fel akarod még kötni magad?

— Az még — mondja — elvállik.

Igy álltam volna még sokáig, sok mondanivalóm lett volna, de hallo, hogy az örök jönnek. Óvatosan behúztam az ablakot és hallgatóztam. A főfegyőr:

— Na galambocskám, te egyelőre nálunk maradsz. Varga, vidd a

nőibe

Igy vitték el, istenáldját se' mondhattunk egymásnak. Többet sohasem láttam. A női osztály a harmadik emeleten volt, ott becsaptak egy ajtót, fordult a kulcs, nesze istenáldja.

Engedtem valamit láncaimon, az ágyra feküdtem és gondolkoztam.

— Na, Siti, — gondoltam, — te a magadét megtetted.

Ha még „kivülről” is jött volna legalább egy jel, a lánynak talán könnyebb lett volna. Onnan felülről látszik a város, a lámpák, a folyó, egy mozdony szalad tova, emberek járkálnak, hordják nyomorúságaikat, de mégis szabadság.

Persze, ott is vannak záruk és tolózáruk, őrmesterek orditanak, leskelődnek a kémlellyukakon, ki akarják lesni egész bensődet. Ott is nyom a magánfogság és vasak nehezítik a lépést, ha nem látszanak is. Ott sem szabad hangos szavakat ejteni. Tilos! De habár burkoltan, bekiáltanak a lánynak, hogy: ne félj, közénk tartozol, *többen* vagyunk!

Ezen gondolkoztam, mikor egyszerre hallom, hogy asszonyok énekelnek.

De nem úgy énekeltek, mint munkából jövet, szívtépő szerelemről se, hanem hangosan, dacolva mindenkivel. Csendháboritnak. Mint a részeg ujoncok. Az egész világ arcába kiáltják, hogy minden csendre és minden rendre köpnek.

— Hej, anyám, szabadság-mindenségem, — gondoltam, — ez már nem tisztességes dolog tőled! Itt van ez a lány, aki az első éjszakát kinlódja át a zárkában, bánatot eszik, könnyet iszik, helyet keres a törülközőnek és neked most jutott eszedbe részeg dalt hajigálni az ablakba? Hozzánk hajigálhatsz. Mi életfogytiglaniak vagyunk. Miattunk akár katonabandával csinadrattázhatsz. Ez azonban egy lányka, majdnem, hogy gyerek. Inkább egy szüle-szót mondtál volna neki, vagy könnyezettél volna egy kis esővel. Hisz' ugyahogy mindnyájan a tied vagyunk. Téglán és vason keresztül, a te gyermekeid. Érted vonszoljuk a börtönéletem, hizlalunk tetűt, zabálunk bűdös zupát, dolgozunk hajnaltól estig egy rongyos krajcár nélkül, benned bizva, csak hogy még egyszer belenézzünk a te fényes anyaszemedbe. És te mit találtál ki, — részeg nénéket?

Ekkor hallom, hogy mintha másirányban is énekelnének. Szintén asszonyok. És mintha ugyanazt a dalt. És megint és megint, hol elhallgatnak, hol újra kezdik, közel, majd messze, messze. Énekelnek. Most jövök rá, hogy ezt a dalt már hallottam ma. Mi az ördög? Az egész város részeg? És szidom a szabadságot trágár szavakkal.

Khlopp! Khlopp!

A villanykörte a bolt alól éles fényt precskel szemembe. Őrjárat.

— Miféle részegek tájékoznak ott künn, fegyőr ur?

— Részegek? Nem részegek azok, Siti. Van itt egy bucsujáró hely a közelben. Szűzmária napján odamennek az asszonyok, hogy leimádkozzák a vétküket. Pápisták. Azt hiszik, hogyha ott eléneklük az Ave Mariát, akkor megbocsátják a bűneiket.

Vigyorog a vén börtönpatkány. Azt tudja, hogy mindenki bűnös, de bocsánatot még nem látott soha.

Ejnye! Hát így áll a dolog?!...

Mindenfelől asszonyok jönnek, minden dolgukat otthagyták, férfit, tehenet, anyóst, malacot, gyereket és most kiéneklük a világba szégyen nélkül a bűneiket. Teletüdővel követelnek türelmet.

Ave Maria!

Mennek Máriához, aki mint ők is, csodát szült. Mert mi lehet nagyobb csoda, mint egy élő gyermek? És annyi fájdalom és kín után, le-

het-e a szülött más, mint egy megváltó? Szent lesz, vagy nem, az más kérdés, de hogy őt, a parasztyereket majd keresztrefeszítik, az biztos. A másfél hold szántón, a betontömb állványon, a lövészárkok keresztútján, a tömlőc rácsán feszítik meg... vagy talán egész egyszerűen a kiütéses tifusz lesz a Pontius-Pilátusa...

Ave Maria!

Latin szavakat énekelnek az asszonyok és semmit sem értenek belőle. Mennek és csupasz lábukkal telehintik az ut porát kérdőjelekkel. Mert mi egyebek volnának az országutak, mint csupasz paraszttalpak kérdőjeleivel teleirt könyvek... Merre?

Senki sem ad választ. Sem a kopasz képviselő, aki választás előtt kiszalad a faluba és beszédet tart, csak ő tudja mit akar. A falusi pap se az oltár előtt. — Dolgozzatok, — mondja, — tőrjetelek és énekeljétek Ave Mariát. Nahát, most a maguk módján eléneklük a dalt. Beleöntik minden kétségüket és együgyűségüket, egész keserű parasztasszonyosorsukat, összes reményeiket. A völgy egyik sarkától a másikig, hegytetőkön át hallóznak az erős paraszthangok. Mintha egy érthetetlen, de ismerős jelzót adnának tovább, hogy ködös uton hadjáratot indítottak rabságuk ellen.

Ave Maria!

Mi, fiatalok, koravének, dolgozók, alázatosak, rabok a szabadságban, mi valamennyen bűnözünk! Mind elöttetek. Csak azelőtt nem, aki mint mi is büntelen szült. Egy megváltót. Most hozzá megyünk. És nektek mind, ti jóllakottak és pihentek, hangos szóval énekeljük, hogy a mi türelmünknek közel a határa. Nem gyávaságból és nem könnyű életből hódolunk. Nekünk egy csodát ígértek. Fekélyeink gyógyítását, éhségünk csillapítását, a mennyekországát ígérték nekünk a földön. Hol van? Ha csak annyi a mennyország, hogy a mi szünetlen munkánkból mások gazdagodnak meg, ha a mi szegénységünkön már csak az segít, hogy a gyermekeinket orsóval megöljük a hasunkban, mert a padkán egy szájjal több nem lehet, ha az az egész csoda, hogy ahelyett, hogy rakásra döglőnk, mégis élünk, — akkor más utat találunk. Megindulunk repedt tapainkkal és kérges kezünkkel olyan csodát teszünk, hogy a menyország forró lesz. Akkor más dalt éneklünk majd — o-ho-hó!!!

Hallod te ott a harmadik emeleten? Megértetted, te lányka, milyen csodadalt kiált fel ablakodba a szabadság? Kiterítetted a vásznat? Vagy ezen a nyári éjszakán csak én álmodom ezt az éber álmot? Tán azt vettem ki a dalból, ami nincs is benne? És te mindezt nem érted?! Hanem térdelsz az ágy mellett és ahogy a pap tanította, sugod az imát, amelyre emlékszel...

Meddig hallgattam, nem tudom. Félórát, egy órát, vagy többet, nem tudom.

Csönd. A dal oda, alig-alig zümmög a távolból.

A meleg nyári éj ablakomhoz simul. Valahol érik a rozs. Az ablak alatt álmosan kopog az őr, combján peng a szurony. Ennek is vége.

Hirtelen... a harmadik emeleten... kitör szaggatottan és érdesen paraszttársai felé a dacos, kihívó, szemérmetlen, a bátor, a halálraszánt értelmetlen dal.

A börtön megrázkódik és felfigyel.

A bűnös anyaságért befogott kislány énekl:

Ave Maria!

KULTURKRÓNIKA

A MISKOLCI IRÓHÉT

Kezdjük azon, hogy olyan írói egyesület — szakszervezet —, amely az írókat világnézeti frontokon keresztül összefogná, nem is lehetőséges. Amint képtelen gondolat volna a politikusokat szakmai szervezetbe egyesíteni, éppúgy képtelen gondolat az írókat is. Még hagyján, ha ez az egyesület tisztára a munkaadókkal — a kiadókkal — való gazdasági ügyeket intézhetné, de ez — irodalomról szólva és ma — szintén lehetetlen. Az írói munkának nincsen tarifája, nem lehet szó kollektív szerződésekről, itt minden tisztára egyéni ügy. Az egyik író silányabb áruért tízszerannyi pénzt kap, mint a másik a legjobbért, sőt a legjobb esetleg üzleti szempontból nem ér semmit, mert nem értékesíthető, a tőke nem profitálhat belőle. Nem lehet hát az írói szakszervezet a mai rendben más, mint egy olyan sóhivatal, amely ugyan törődik valamenynyire az írókkal, de amellyel maguk az írók egyáltalán nem törődnek.

Teljes félreértése az irodalom szerepének már az is, ha az irodalmat szakmának, afféle mesterségnek fogjuk fel. Nem. Az író, éppúgy, mint a politikus társadalmi harcos, egyes társadalmi közösségeket képvisel, azoknak az élmény és gondolatvilágát fejezi ki és tudatosítja, persze művészi sikon és művészi eszközökkel s ezt csak úgy teheti, ha szívvel-lélekkel benne van, ha érzés és élményvilága közös az illető emberi csoportokkal. Világosabban: amint egy katolikus író elsősorban katolikus és csak azután író, ugyanúgy van a szocialista is. Csak a liberálisoknak számító l'art pour l'artisták kerülgetik a kérdést, mint a macska a forró kását, de viszont ők már eleve tagadják a világnézeti irodalom, sőt a világnézetek létjogosultságát, az irodalmat tisztára egyéni ügynek tekintik, tehát már „elvből” tagadják az írói egyesületek szükségességét is. (Lásd Szomoryt, aki olyan gögös, mintha legalább is a világ legelső boxbajnoka volna.)

Bizonyos is, hogy eddig még — bár sok irodalmi társaság és kultur egyesület alakult Magyarországon — nem sikerült olyan egyesület létrehozni, amely az írókat valóban összefogta volna. Ennek persze értelmes és világos társadalmi és történelmi okai voltak, már azokon kívül is, amit az előbb megjegyeztem. A harcos, világnézetes íróknak Magyarországon soha sem volt megjelenési, kiforrási lehetőségük, de sokszor még száraz kenyérük sem. Ebből következett, hogy megkellett alkudniok. Vagy az állam abrakostarisznyáján kellett csüngenőik, vagy az egyes tőkés sajtóvállalatok házi irodalmát kellett művelniök. Ez mindegyik kizárta azt, hogy politikai gondolataikat kifejthessék, hogy a magyar közösség ügyeivel bensőségesen foglalkozhassanak. Így a magyar irodalom, amely a 48-as időkben éppen csak megszületőben volt, mint a magyar nép szellemi kifejezése, 67 után atomizálódott és korrumpálódott, egészen a mai fokig.

Ezzel az atomizálódással természetesen velejárt a legteljesebb szellemi és gazdasági kiszolgáltatottság is. S ez nemcsak azokat sújtotta, akik valahol belül voltak, hanem még jobban azokat, akik kívül voltak, mert míg a belüllevőknek a száraz, vagy néha zsiroskenyere biztosítva volt, nekik még az sem. Ebből persze, az következett volna, hogy az írók vegyék tudomásul, hogy az irodalomból becsületes uton a mai világban — különösen kezdő és még nem híres (de hogy legyen az ember plaká-

tok, rádió és ujságok nélkül híres?) íróknak nem lehet megélni, tehát tegyenek le a karriérista ábrándokról, üljenek be valamiféle hivatalba könyvelőnek vagy menjenek ki a Dunaparra zsákolni. Esetleg kapáljanak, vagy tanítsanak gyerekeket számolni. Így is tettek az erősebbek, s néhány író valóban író is lett, annak ellenére, hogy nem lebzselet a kávéházak sarokasztalánál és nem kuncsorgott a szerkesztőségek folyosóján. De a nagy többségnek nem volt meg ehhez a világnézete és nem volt meg a szükséges egyéni — ereje. Így született meg, szinte általános óhajból az IGE, mint az írók gazdasági érdekképviselője.

A gazdasági érdek képviselője persze, nem sikerült, mert hiszen nem is volt ilyen gazdasági érdek. A belüllevő írók hallgattak és lapultak, nem foglalhattak állást főnökeikkel szemben, sőt valljuk meg, egyesek egyenesen lenézték a szakszervezetbe tömörülő s szerintük másod és tizedrangú „író”-kat, epigonokat és dilettánsokat, a kívüllevők, nos, a kívüllevők mit csinálhattak volna az állammal és a sajtókapitalistákkal szemben? — Járták tovább a kultuszminisztérium előszobáit, a szerkesztőségek folyosóit, mert elvégre ki kényszeríthetné a kiadókat és a szerkesztőket arra, hogy X-nek vagy Y-nak a könyvét kihozzák, a verseit vagy cikkeit elfogadják?

A gazdasági érdekképviselő hát nem sikerült. Egyetlen érdeme az IGE-nek, hogy innen-onnan befolyó pénzeiből itt-ott egy-egy megszorult íróat átmenetileg kiségitett s különböző anyagi természetű ügyeket elintézett. Ez is valami, de milyen messze van a céltól!

De még kevésbé sikerült az írók szellemi összehozása. Az első íróhét a Balatonnál még nagy zajt csapott. Társadalmi és politikai tekin-
télyek vettek részt rajta, beszéltek és lelkesedtek. Az ujságok is hasábos tudósításokat hoztak. Még maguk a nagy írók egyik-másika is le-méltó-ztatott fáradni egy-két napra. De hogy nincs mondanivalójuk, hogy nincs szellemi közösségük egymással, hogy nincs eszme, gondolat, ami össze-fogná őket, az már akkor meglátszott. Üres ünneplésből viszont nem sokáig élhet az író, elvégre ő szellemi harcos, akinek az ünneplés nem szó-rakozás, hanem — unalom. Különösen, ha politikai gátlások, a jelen-le-vő notabilitások és az ingyenes vendéglátás miatt nem mondhat az ember ki egy egészséges gondolatot, egy épkezláb szabad mondatot sem. Így aztán a következő, a lillafüredi, majd a margitszigeti íróhét mind-mind lejjebb szállott intenzitásában és értékben, míg aztán most a miskolci íróhét eljutott a csődig.

Már az maga fanyar szájzajt adott a résztvevőknek, hogy a „nagyok” nem jöttek el. Nem volt ott senki, aki számít, még Móricz Zsigmond sem, aki pedig nem gögös és el szokott menni mindenféle ünnepre. Aztán tel-je-sen hiányoztak a folyóirat csoportok vezetői, a szerkesztők. Sem a Nyugat, sem a Válasz, sem a Szép Szó, sem a Kassák-csoport nem volt képviselve. Hogy a szélsőbal kimaradt, az szinte magától értetődő. Per-sze, ezek a csoportok, illetve csoportfőnökök kölcsönösen nem állhatják egymást és kölcsönösen „nem író”-nak tartják egymást. Természetesen nehézzé tette a dolgot az is, hogy a vendéglátó Miskolc városa 50 író-nak ígért szállást, ellátást és féláru jegyet. Milyen keserves feladat volt ezt az 50 jegyet úgy elosztani, hogy senki se sértődjön meg a betegesen hű és nevetségesen érzékeny irodalmárok között. Az egyik azon sértő-dött meg, hogy szegény és mégsem kapott jegyet, a másik azon, hogy nincs ugyan rászorulva, de micsoda dolog az, hogy „kis senkik” (híres írói definíció!) kapjanak jegyet és ő ne kapjon, a „nagy” és „híres” író?

Ez azonban a dolognak csak a technikai részét jelenti. Sokkal súlyo-

sabb az, hogy a szellemi rész valósággal siralmas volt. „Konferenciákat” hirdettek, előadásokat és irodalmi estet, de ebből jóformán csak az irodalmi est valósult meg. Az előadásokat fásult imalom és részvétlenség kísérte. A megnyitó ülésen elhangzottak a szokásos közhelyek és elmentek az írók szórakozni. A másnap délelőtti konferencia elmaradt, mert nem volt miről beszélni, ehelyett kimentek Lillafüredre ebédelni. Rendiben van, enni is kell, de minek ekkora céció és előkészület. A következő előadáson Balassa József beszélt a nyelvhelyességről, aztán Peterdi Andor Lévai Józsefről, a miskolci íróról. Az írók meghallgatták és elmentek vacsorázni. Másnap Kárpáti Aurél beszélt a kételkedő kritikusról unottan és finoman már rég megirt és sokszor hallott gondolatokat, aztán Halmi Bódog az életrajzi regények divatjáról. Közben megemlékeztek pár halk szóval a Surányi Miklós Széchényi életrajza körüli s a Féja Géza Ady-könyve körüli hajszákról. Pár fáradt helyeslés, amely a teljes közönybe fulladt. Az írói szabadság kérdése nem borzolta fel az írókat és nem érdekelte a polgári közönséget. Ekkor már szinte közóhajra felszólaltam én. Nem az írói szabadságról beszéltem, hiszen láttam, hogy a jelenlevők — jórészt az állam kenyerén éldegélő tanárok és más ilyen emberek feszélyezve éreznék magukat, különben is írói szabadság és társadalmi szabadság nemcsak összefügg, de egyugyanazon dolog — hanem a kritikáról, ami nincs, és amit Kárpáti nem világított meg, hogy miért nincs. A kritika világnézetek dolga, nem a legelőben lóg és teljesen reménytelen kísérlet „objektív” kritikáról beszélni.

Másnap megint szórakozás, fürdőzés, este irodalmi ünnepély a színházban. Nyolc órától éjfélutánig. Sok felolvasás, kevés élményerejű előadás. Ascher Oszkár és Mécs László szavalatai a szokásos színészi modorban, színészi trükkökkel hatottak az erre a célra beállított közönségben, míg ellenben a Nagy Lajos finom magasrendű szatirája nem hatott. A félig már alvó közönséget a Várnai Zseni mellett megnyilvánuló politikai tüntetés, a Tersánszky J. Jenő figurázása ébresztette fel. Utánuk, legutoljára én beszéltem arról, hogy miért nincs az igazi irodalomnak közönsége, s hogy az osztrálytársadalomban már nem is lesz. Majd csak az 5-6 millió szegényparaszt és a 2-3 millió munkás politikai és gazdasági felszabadulása adja meg az irodalomnak azt az anyagi és erkölcsi bázist, amelyről tovább indulhat. Egy új rend, egy új világ kell ide, amelyért az írónak is kötelessége, saját emberi és írói érdekében is küzdenie a művészete eszközeivel.

Alapjában tehát az egész íróhétből csak ez az est sikerült, de ez nem az íróknak, nem a rendezésnek, nem a polgári közönségnek az érdeme, hanem a miskolci munkásságé, amely hűségesen kitarzott a fülledt és bágyasztó teremben, hogy a saját osztályíróit, akiket természetesen leghátulra helyeztek, meghallgathassa.

Ezután már nem is történt semmi. A nevesebb írók elutaztak, elvégre nem szórakozhatnak egy egész hétig egyugyanazon helyen, a többiek pedig élvezték tovább Miskolc szives vendéglátását, amelyben az én paraszti igényeimhez mérve — hiba nem volt. Volt mit enni, inni, bővebben, mint otthon.

Az egészből pedig a tanulság az, hogy nem lehet semmiféle emberi közösséget összetartani, sikeres, közös munkálkodásra egyesíteni, ha nincs közöttük világnézeti, eszmei közösség, amely a gazdasági érdekek szinte erkölcsi háttért és társadalmi erőt ad.

Az írók és emberek — s még hozzá betegesen érzékeny és hiu emberek, akik — bár tagadják — beletartoznak valamelyik emberi közös-

ségbe, valamelyik osztályba s ez meghatározza mindennapi cselekvésüket. Ha a fasizálódó társadalom állami abrakra fogja az írókat, az — mint a jelen példa már előre bizonyítja — a szellem, a polgári szellem halála lesz. A jövő embereinek, a jövő gondolkozóinak és íróinak már nem az írói kasztba való bejutás lehet a célja és az útja, hanem az osztályban való maradás: az *osztályközösség és az osztálykors vállalása*. Ha a munkások kibírják, az íróknak is **ki** kell bírni. Akik nem bírják, azok meg tegyék le. Nem méltók, vagy gyengék az osztály képviselőit.

Veres Péter

A ZSIDÓK VILÁGKONGRESSZUSA. Genfben a zsidók világkongresszust tartottak. Harminckét ország zsidóságának kétszáz és egynéhány kiküldötte vonult fel erre a kongresszusra, hogy módot találjanak a zsidóság gazdasági, szociális és politikai létét veszélyeztető támadások elhárítására. A zsidókérdés megoldásáról volt szó tehát, majd csak úgy, mint hajdanán a janéi színhedronban, vagy a bázeli első cionista kongresszuson 1897-ben, amikor először vetődött fel a zsidó „önsegély” gondolata. Ahogy zsidó népképviselő volt a múlt századvégi cionista kongresszus, olyannyira népképviselő a zsidók első világkongresszusa is. Ezt a mostani kongresszust nem lehet függetlenül nézni a cionizmustól. Hiába voltak ott a zsidóság számos politikai árnyalatának képviselői, a kongresszus a zsidó népiség és nemzeti gondolat jegyében zajlott le, amit szimbolikusan hirdetett a cionisták kék-fehér lobogója is az elnöki emelvényen. Akik a zsidóságot nem mint egységes népet tekintik, azok távol is maradtak a kongresszustól, mint a nemcionista szövetségek. Így az American Jewish Comittée, az Anglo Jewish Board of Deputies és az Alliance Jisraelite Universelle. Ez utóbbi mindenkor következetesen szembehelyezkedett a zsidó népi és nemzetiségi törekvésekkel, úgy hogy mostani magatartása csupán következetes folyománya a réginek. Nem képviseltette magát ezen a kongresszuson a harmadik német birodalom és a szovjetunió zsidósága, továbbá képviselő nélkül maradt a magyar zsidóság is, amely sokat támadott évtizedes elvi álláspontja mellett tartott ki, dokumentumát nyújtva ezzel annak a felfogásának, hogy belügyeibe nem kér külső beavatkozást.

A kongresszus népképviselői rendszere azt a célt kívánta szolgálni, hogy minden ország zsidóságának delegációja a közvetlen ismeretek és tapasztalatok alapján tárja fel országa zsidóságának sérelmeit és a zsidóság nemzetközi szolidaritásának felkeltésével, közös erővel igyekezzenek azokat reparálni. Meg kell állapítani, hogy ez a szándék megbukott, inerte a delegátusok javarésze nem hazája zsidóságának viszonyairól beszélt, hanem mindig csak általánosságokat érintett és aki otthoni állapotait emlegette az bátran tehette is ezt, mert országa közállapotait ezzel előnyös oldaláról mutatta be. Utalhatunk itt akár Morris Myerre, aki az angliai zsidók kedvező helyzetéről számolt be, akár Stranzki csehszlovák delegátusra, aki kijelentette, hogy Csehszlovákiában a politikai és felekezeti szabadság és a zsidók egyenjogúsítása gyakorlati valóság, vagy idézhetjük az olasz Orviatot is, aki amellettt tett vallomást, hogy „Mussolini Olaszországa nemes példája a zsidók teljes egyenjogúsításának.” Ezzel szemben, ahol a zsidóság komoly gazdasági és politikai elnyomatás alatt szenved, azoknak az országoknak a kongresszuson jelenlévő delegációi bejelentették, hogy a diplomáciai képviselők nyomása folytán akadályozva érzik magukat abban, hogy országuk zsidóságának helyzetéről jelentést tehessenek. A lengyel delegátus ugyan éles vádbeszédet tartott a lengyel kormány ellen, a végrehajtóbizottság határozata értelmében lefolytatott viták azonban lehetőleg megtartották általános

jellegüket, úgy hogy egy csomó ország zsidóságának helyzetéről nem tettek speciális jelentéseket.

Az antiszemitizmus elleni önvédelem megszervezése ezzel eleve lehetetlenné vált nem csupán gyakorlatilag, mert a kongresszus a bajok feltárásáig sem juthatott el, de elméletileg is. A világ zsidóságának helyzetét nem lehet általánosságban lemérni. Csak az elvakult cionista politika beszélhet összefoglalóan galutról, diaszpóráról, mint valami népi tragikumról, amely a valóságban azonban nem mindig jelent valóban zsidó szenvedést is. Jakob Lestschinszki, a vilnai tudományos intézet szociológusa, aki az európai zsidóság helyzetéről tartott összefoglaló előadást, kimutatta, hogy valamely ország zsidó lakosságának sorsa nagy mértékben függ attól, hogy korunk három nagy gazdasági rendszere közül melyik ott az uralkodó. Érdemes figyelemmel követni ezt az elosztályozást. Lestschinszki azt mondja:

a) Azokban az országokban, ahol még javában uralkodik a *liberális kapitalizmus* s ahol még nincs irányított és államosított gazdaság és fejletlenek még az autarchikus törekvések, s amely országok küzködve igyekeznek megtartani a 19. században elért expanziós eredményeiket (Anglia, Hollandia, Franciaország, Belgium és az amerikai országok), — a zsidók helyzete általában ugyanaz maradt, ami a tizenkilencedik században volt: jogilag emancipálva a zsidó csak nagyobb képességek és többletes teljesítmények mellett juthat magasabb pozícióba. Gazdaságilag ugyan beilleszkedett a környezetbe, bizonyos fokig azonban társadalmilag izolálva, sőt olykor bojkottálva marad.

,,b) Azokban az országokban, ahol a *kapitalizmust teljesen leépítették* és ahol az anarchikus magángazdaság helyébe állami tervgazdaság lépett, konkurrenciaharc és osztályellentétek nélkül (szovjetköztársaságok) — a zsidók minden tekintetben tényleges egyenjogúságot és egyenlőséget élveznek.

c) Azokban az országokban, amelyek elvesztették expanziós eredményeiket, vagy sohasem értek el ilyeneket, s amelyek szűk határok közé szorultak; ahol az *irányított és államosított gazdaság maximuma érvényesül*, párhuzamosan és egyidejűleg a magántulajdonnal és az anarchikus magángazdasággal; ahol erősen kifejezett autarchikus törekvések, vagyis erősen kihangsúlyozott gazdasági nacionalizmus uralkodik csoportok konkurrenciája és osztályellentétek mellett, de egy, a nemzeti harc nevében rákényszerített osztálybékével (Németország, Ausztria, Magyarország, Lengyelország, Románia, Litvánia) — ezekben az országokban, ahol a kapitalizmus és kollektívizmus közötti harc középszerű átmeneti megoldásai találhatók: a zsidók helyzete katasztrofális."

Lestschinszki megalapozott elméletének egy szembeűnő hiánya van, hogy a fasiszta Olaszország zsidóságának helyzetét nem fűdi a fasiszta és félfasiszta országokról tett amaz általánosító megállapítása, hogy ahol a kapitalizmus és kollektívizmus közötti harc középszerű átmeneti megoldásai találhatók, ott a zsidók helyzete katasztrofális. Itáliában a zsidók helyzete pedig kielégítő, legalább annyira, mint a liberális kapitalizmus országaiban.

A zsidókérdés legújabb fázisát éppen az jellemzi, hogy eddig törvényszerűnek tétszett jelentkezési formáját elvesztette. A régi számarány elmélettel könnyen magyarázták eddig a zsidóellenesség grafikonját. Ahol kevés zsidó élt — mondták — ott a zsidóellenesség a minimumon állt. Ez az elmélet azonban megdőlt a német antiszemitizmus kapcsán, mert kiderült, hogy ötszázezer zsidót is soknak találhatnak még hetvenmillióhoz viszonyítva is. A kapitalizmus anarchikusan ~~függő~~ gé-

pezete természetesen rendellenességeket idéz elő a társadalmi jelenségekben is. Az olasz zsidóság kedvező helyzetét is ennélfogva csupán, mint a parancsuralmi ország belső ellentmondását tekinthetjük. Ebben az esetben pedig Lestschinszkinek igaza van, amiből az következik, hogy az antiszemitizmus elleni harcot a zsidóság országonként váltakozó módszerekkel kellene, hogy megvívja. A világkongresszus azonban egyrészt nem jutott el az országonkénti antiszemitizmus megismeréséig, másrészt a kényelmesebb megoldást választotta és az antiszemitizmus elleni harc egész súlyát Németország felé irányította azzal a megokolással, hogy ott van az antiszemita fertőzés góca. Ezáltal valamennyi ország zsidósága abba a kényelmes helyzetbe került, hogy egy külhatalom belügyeivel szemben ölt fel ellenséges magatartást és hazai viszonyaival szemben az opportunusabb kivárási álláspontra helyezkedik. Mint Stephen Wise mondta: „A történelem türelemre és hosszú várnutudásra tanított bennünket.”

Nem lehet szó nélkül elhaladni e szembetűnő jelenség előtt. Bizonyos, hogy a zsidóság legkönyörtelenebb ellensége a nemzetiszocialista Németország és hogy a zsidóság egy pillanatra sem feledkezhet meg a természetes „önsegélyről.” Az antitfasiszta front azonban nem lehet egy jelképes alakulat, amely talajtalanul lebeg ég és föld között, ahelyett, hogy gyökeret verne a társadalmi talajon. Az előretörő fasiszta antiszemitizmussal szemben mindenekelőtt a saját országokban kell megküzdeni, mert csak egy demokratikus Európa hárihatja el a fasiszmus veszedelmét. A zsidó világkongresszus azonban erről nem akart tudomást venni. És amíg egyfelől Németországot bojkottal fenyegette meg, nem véve tudomást arról, hogy szerte a világon a zsidóellenesség egyre veszedelmesebb arányokat ölt, közbevető lépésre a világ zsidóságának képviselői — a Szovjetunió felé határozták el magukat. Amaz egyetlen birodalom felé, ahol a kongresszusi beszámolók szerint nincs antiszemitizmus, ahol „a zsidók minden tekintetben tényleges egyenjogúságot és egyenlőséget élveznek” (Lestschinszki), ahol a kormány annyira mentes az antiszemitizmustól, mint egyetlen más kormány sem a világon (Goldmann). A világkongresszus azt kívánja a szovjet orosz hatóságoktól, hogy tegye szabaddá a héber nyelv használatát, a cionista szervezés munkáját, a cionista agitációért letartóztatottakat, a zsidó vallási kultuszt és a Palesztinába való kivándorlást. A Palesztina-passzus a legérthetlenebb. Ha a kongresszus is elismeri, hogy egy hely van a világon, ahol nincs antiszemitizmus és ez a Szovjetunió, mért akarja kivándoroltatni onnan a zsidókat Palesztinába, ahol tulvalevőleg a zsidóellenesség olyan arányokat öltött az arabok részéről, ami már úgyszólván csak a német antiszemitizmussal említhető egy fokon. Itt lóg ki a kongresszus lólába, mert kiderül, hogy nem annyira az antiszemitizmus fáj, nem a zsidó jogok a fontosak Európában, hanem Palesztina a fontos, a zsidó nacionalizmus, hogy nemzeti háttérrel biztosíthassanak a — kivándorlásnak. Stephen Wise a kongresszus elnöke azt mondta megnyitó beszédében, hogy a zsidóknak nem szabad kétségbeesnie, mert a zsidóság súlyos helyzetének idején „megvalósult a zsidó Palesztina csodája és létrejött egy olyan zsidóság ott, mely elég erős ahhoz, hogy négy hónapos brutális terrorral szemben is helyt álljon.” Ezen a ponton már csak egyet lehet kérdezni, hogy vajjon a zsidóság békén élni, vagy harcolni akar? Hiszen Európában még a társadalmi harcot is kerülni igyekszik akkor, mikor szóltanul és opportunusan elhalad saját jogfosztottsága mellett és csak a szomszéd zsidóinak sorsán sopánkodik. Mélyebben fekvő problémával állunk itt szemben, mint amit ez a kongresszus nyíltan bevallott. Letagadhatatlan, hogy a zsidóság irányítása nemzetközi relációkban a cionista Re-

zébe csúszott. S a cionisták számára keveset jelentenek immár az európai eredmények. Kiderült, hogy az a zsidó kisebbségi politika, amit a cionisták beerőszakoltak a Népszövetségbe, úgyszólván megbukott. A Szovjetunióban pedig a zsidó tömegeknek gyors és mélyreható asszimilációja következett be és a proletáremancipáció következtében a legnagyobb lehetőségek teremtődtek a saját zsidó kultúra létesítésére és fejlesztésére, ezzel azonban nem nyert megoldást a zsidóságnak, mint népnek a létkérdése, ahogy azt Lestschinszky megállapítja. A cionisták pedig a népet akarják.

Az antiszemitizmus elleni harc ezzel mellékvágányra került. A cionizmus nemhogy Európában nem tudja leszerelni a zsidóellenességet, de tehetetlen vele szemben Izrael földjén is, ahol azóta gyűlölik a zsidót, mióta megkezdődött a zsidó *nacionalista* gazdálkodás.

Ujvári László

MMAI ANGOL KÖLTŐK. Még ezelőtt tiz évvel az angol költők és írók néhány kivételtől eltekintve, nem hitték, hogy az irodalmi képzelet alkotásai és a gazdaságpolitika közt lehetséges lenne valamelyes tényleges kapcsolat. Akkoriban az ifjú nemzedék *James Joyce, T. S. Eliot s Virginia Woolf* műveit csodálta, kik különben magas színvonalú, de homályos és nehéz, befelé tekintő írók. Bizonyos időnek kellett eltelnie, hogy íróink feihagyjanak e nemleges állásponttal: az angol polgári osztály biztonságban érezte magát s csak 1929 után, amikor a gazdasági válság kitört s az angol társadalom oly szilárdnak vélt alapzata aláaknázottnak bizonyult, csak ekkor értette meg az ifjú nemzedék, hogy egy új társadalom vajadásáról van szó.

Természetesen akadt író, *D. H. Lawrence*, ez a különös, hatalmas jelenség, aki új szemmel, pozitívabban tekintette az életet. Habár tanítása, összefüggéstelen, majdnem tébolyult volt, nagy szerepet játszott azzal, hogy híveit előkészítette arra, aminek jönnie kellett. A Labour-kormány bukása, majd a fontsterling devalvációja, az első öt éves, terv sikere, Hitler németországi diadala — megannyi tényező, amelyek felébresztették az angolok politikai érdeklődését. Hirtelen ráeszméltek a tökéletes termelés súlyos bajaira s ez a fölfedezés gyorsan módosította az írók szellemét. 1932-ben és 1933-ban egy új csoport vonta magára a közönség figyelmét két anthológia: a *New signatures* és a *New country* megjelenítésével. Egyesek e csoport tagjai közül külföldön is éltek és tanúi voltak a németországi és középeurópai, hogy úgy mondjuk, meztelenebb osztályharcnak. Mások északról jöttek, ahol nagy munkanélküliség pusztit.

Említsük meg közülük *W. H. Auden, Stephen Spender* és *Cecil Day Lewis* neveit. Valamennyi a középosztályból való származásuk következtében Oxford és Cambridge neveltjei. Ezek azonban még nem igazi szocialisták, de már olyanok, akiket nem hagy nyugton a társadalmi bajok romboló hatásának szemlélete. Ezek a kiut keresésében még inkább folyamadtak Lawrence-hoz, mint Marx-hoz. Műveik mély benyomást tettek az egész ifjuság gondolkozására s a *New Signatures* az egész új költészetre rányomta bélyegét. 1930 óta azonban, egyfelől a terjedő fasizmus, másfelől a mind hatalmasabb Oroszország hatásaként az angol tömegek egyre nagyobb érdeklődést tanusítottak a nemzetközi ügyek és a közgazdasági elméletek iránt. A marxizmus szinte meglepő hódítást ért el az angol értelmiségiek körében és ennek következtében alapították két évvel ezelőtt a *Left Review*-t, az első marxista irodalmi folyóiratot Anglia történetében. A folyóiratnak bizony harcolnia kell létéért, de *Edgell Rickword* erőskezű vezetése sikeresen biztosítja ezt. A *Left Review* fiatal író és

kritikus csoportjából kiemeljük *Ralph Fox*, *Montague Slater*, *T. H. Wintringham*, *Derek Kahn*, *Barbaran Nixan* és *Ralph Wright* neveit. Még újabbak és fiatalabbak is jelentkeznek: *David Gascoyne* és *Dylan Thomas*, akik szürrealista irányzatúak. De vannak tisztán munkásírók is, akik közül néhányan már ismertek, mint *James Hanley* és *Ralph Bates*. Szabad megnyilatkozási lehetőségük céljából alapították a *Left Review*-et és azért is, hogy közeledjenek a valóban haladó polgári írókhoz (*New Country*). Ugyanekkor, hogy az angolok megismerhessék az új külföldi hasonló törekvésű és szellemű írókat, alapították *Ralph Fox* és *Christophe Isherwood* közreműködésével a *New Writing* c. havonként kétszer megjelenő magazint. Az első szám négy hónappal ezelőtt jelent meg és jó fogadtatásra talált. Jól mondta egy kritikus róla: „Az uccák és tömegek élete visszatér az angol irodalomba”. (J. L.)

ERASMUS ÉS A BÉKE. (Erasmus halálának 400. évfordulójára). A mai pacifizmus összes válfajainak közös jellege, hogy végső fokon a tőkés rend dekadenciájának jelenségei.

A hübéri rendszer összeomlásának korszakát vizsgálva, a pacifizmus maihoz hasonló feltörését tapasztaljuk. A XVI. század elején alakultak ki a modern kor nagy nemzetei. 1500 körül született meg a modern Anglia, Franciaország és Spanyolország. A királyok szövetséget kötöttek a kereskedőkkel és a bankárokkal a hübér urak leverésére és a katolikus egyház hatalmának megtörésére. A humanisták, mint e társadalmi forradalom teoretikusai lerombolták a hagyományos gondolkodási módszereket és a kereszténységnek az ésszel való kibékítésén alapuló új erkölcs szükségességét hangoztatták. Elismert vezérük, Erasmus maró intelligenciáját egyformán alkalmazta a társadalmi let és az előítéletek kérdéseinek taglálásában. Erasmus világpolgárnak nevezte magát és a politikai problémákat az összes uralkodóktól független ember szempontjából tárgyalta. Igaz, gyakran halmozta el túlzott dicséretekkel korának egyik vagy másik hatalmasát, akitől éppen támogatást várt, de még gyakrabban mondotta ki nyíltan, amit gondolt s védelmezte a polgár szempontját az uralkodók politikájával szemben. Műveiben gyakran kitért a háború problémájára és állandóan, mint a háború kérlelhetetlen ellenfele mutatkozik bennük. Erasmus e kérdésről a legrészletesebben a *Béke siratása* című, 1517-ben megjelent művében nyilatkozott.

Az még csak érthető, hogy a közönséges tanulatlan emberek rosszindulattal viseltetnek egymással szemben — írja Erasmus — de szomorú, hogy a királyok udvarai és az apátságok házai, amik a művelődés központjai sokkal veszélyesebb viszályok előidézésében bűnösök. A patoták forrásai, állandó okozói a háborúnak. A keresztény vallás s maga a természet békére inti az embert.

A köznép, a városi polgárság bőséges, boldog életet épít magának, ha békében hagyják, de „az uralkodók és a nemesek igazságtalansága lerombolja jólétüket. Gyakran öreg emberek,

HELYREIGAZÍTÁS

A *Korunk julius-augusztusi* számában az 587. oldal felülről számított 16. sorában az „örök tanulság” helyett örök tanulóság, az 589. oldalon pedig a felülről számított 10. sorban az „igazolja” szó helyett igazolója olvasandó. Hasonlóképp meg kell említenünk, hogy a 612. oldaltól kezdődőleg közölt Tudor Argezi verseket Salamon Ernő munkatársunk fordította.

kiknek pedig bölcsnek kellene lenniök, tanácsolják az uralkodóknak, hogy háborút indítsanak. „Nézzünk csak vissza az utolsó tizenkét év háborúira; vegyük szemügyre az őket előidéző okokat s megállapíthatjuk, hogy mindet a hatalmasok javára vezették és hogy e háborúk kimondhatatlan károkat okoztak a népnek, amelynek leggyakrabban semmi beleszólása sem volt sem megindításukba, sem következményeikbe.”

Erasmus rámutat arra, hogy a háborús uszítók mennyire megrontják az emberek lelkületét. „Szorgalmasan összegyűjtenek és tulozva terjesztenek minden olyan hirt, amely a háborút elősegíti. Rágalmakkal halmozzák el ellenfeleiket.” A háború megakadályozására Erasmus egész sor ugyancsak változatos intézkedést ajánl. A háború helyébe a döntőbíráskodást kell állítani. Biztosítani kell a határokat és az uralkodóknak meg kell tiltani, hogy országukból eladjanak vagy elidegenítsenek. Ugyancsak meg kell akadályozni az uralkodó családok közötti házasságokat, amelyek gyakran adnak háborúra okot. A katonáktól meg kell tagadni a bűnbocsánatot és az egyházi temetést. A papságnak állandó kampányt kell vezetnie a háború ellen és óvnia kell a népet attól, „hogy a nemzeti dicsőségnek nevezett kísértetben higgyen”. S Erasmus szüntelenül ismételteti, hogy a katonák (t. i. az ő idejének katonái) züllött, becstelen s az emberiségre nézve szégyenletes teremtések. Erasmus elismeri „az országot megrohanó ellenség erőszakának visszaverésére irányuló” háború jogosultságát, de szerinte minden embernek a saját lelkiismeretére kell hallgatnia és el kell távoznia a hadseregből, ha meggyőződik arról, hogy az nem az igaz ügyet védelmezi. Világosan kitűnik ebből az összefoglalásból, hogy Erasmus nem gyógyszer ajánl a háború ellen, hanem csak enyhítőszeret. Meglepő, hogy Erasmus felfogása a háború természetéről és okairól mennyire közel áll a ma uralkodó nézetekhez. Valóban az „uralkodó” helyett „pénzügyi és ipari oligarchiát”, a „papság” helyett pedig „a népnevelés és propaganda, sajtó és a rádió teljes apparátusát” értjük és ha a nép alatt Erasmus kereskedői és bankárai helyett a dolgozó rétegekre s a középosztályra gondolunk, úgy jogszerűen állíthatjuk, hogy, mutatis mutandis, felfogása korunkra nézve is helytálló. Ezek után már az sem lephet meg bennünket, hogy annyi modern békebarát vallja Erasmus hatástalannak bizonyult hitét: hogy, a háború megakadályozása céljából változtassuk meg az emberi lelket a nevelés által.

Erasmus a humanisták csoportjához tartozott, azokhoz a gondolkodókhöz, akik bár szoros kapcsolatban állottak a városi polgárság idejükben kifejlődő osztályával és azzal a társadalmi forradalommal, amely a városokat és a középosztályt tette a kultúra hordozóivá... de nevelésükben és anyagi érdekeikben még mindig a régi hatalmaktól, az uralkodóktól, az egyháztól és a hűbéri nemességtől függtek. Erasmus patrónusai a canterbury-i érsek, Thomas Cromwell, Ferdinánd császár s maga a pápa volt. Ha eltűntek volna az ilyen mecénások, úgy a kutatás vagyis az ésszerű

KORUNK HIREI

Tihanyi Lajos, a Párisban élő kitűnő festő előfizetési felhívást tett közzé 1908—1922 között készült festményeinek 32 (22x28 nagyságban készült) reprodukcióját tartalmazó mappájára. A kiadást előkészítő bizottság tagjai: Bölöni György, Jacques de la Frégonnière, Károlyi Mihály, Korda Sándor, André Malraux és Meller Simon. A mappa ára, különböző minőségű kiállításban 200, 100 illetve 50 frank. Megrendelhető a titkárság címén: Paul Salamon: Paris 11-e, 3, rue de Marivaux.

kultura, lehetetlenné vált volna. Erasmus megengedte ugyan magának azt, hogy (mint kortársai mondták) ugyancsak „elővigyázatlanul” bírálja kora uralkodó hatalmainak módszereit és felfogásait, de inkább keserűen, mint gunyosan a belülről való reformot ajánlotta, vagyis azon a véleményen volt, hogy a társadalmat a felvilágosodott uralkodók, püspökök és pápák, nem pedig az erőszakos forradalom kell, hogy megváltoztassa. Az ész eme dicsérete számára az erőszakos tömegmozgalom elkerülését jelentette. Jellemző, hogy idegenkedve, ellenségesen fogadta az Egyház ellen Luther által intézett támadást. Természetesen sokat helyeselt a katolikus egyház babonáinak és ceremóniáinak lutheri bírálatából, — Luther is sokat tanult tőle s nem igen hivatkozhatott volna a kereszténység forrásaira Erasmusnak az új testamentum kiadása és kommentálása által végzett előkészítő munkája nélkül. De Luther a régi dogmával ujat állított szembe; az észet nem szabadította fel. Észével egyidejűleg tömegmozgalmat hívott életre s a pápa és a Birodalom hatalma ellen az uralkodók és a nép erejével szállott sikra. (Luther sokat irt németül, a tömegek számára; Erasmus mindig latinul irt, mert csak az elítélhez fordult). Erasmus felakarta szabadítani az egyént a vak előítéletek alól; Luther a világi hatalomnak az egyházi ellenőrzés alól való felszabadításáért küzdött.

Luther a háborúval szemben vallott álláspontja szintén különbözött az Erasmusétól. Ő is tudta, hogy a háborúkat az uralkodók kapzsisága okozza, de dogmatizmusában nem ismerte el az egyén lelkiismereti szabadságát ebben a kérdésben. Erasmussal ellentétben azt állította, hogy a katonák is részesei a megváltásnak és a lutheránus ügy harcosainak megigérte a mennyei boldogságot.

Erasmus megoldása korának kérlelhetetlen dilemmájából származott, Luther egyáltalán nem tudott megoldást ajánlani. De az ellentétes felfogás, a népi lázadás hirdetése az igaztalan háborúkat vezető uralkodók ellen, szintén veszéllyel teljes volt. Ezt ajánlotta *Johann Wessel*, a XV. század végén élő és sok kérdésben ujtóan gondolkodó teológus. De Erasmus a parasztháborúk és a városi lázadások idején élt. És így tudatában volt a népi felkelés veszélyének. Abban az időben ez a gazdaságilag regresszív osztály uralmát és az önkényesen fantasztikus „prófétai” vallás terjedését jelentette. Bármily csodálatraméltó is! *Thomas Münzer-nék* és társainak lelkesedése, bátorsága és önfeláldozása, mégis bizonyos, hogy az ő kezdetleges bibliai kommunizmusuk a korai kapitalizmus gazdasági és kulturális alkotásainak megsemmisítésére törekedett. Érthető és menthető tehát, hogy a művelt polgárság mindennél jobban félt a „mob” uralomtól.

Ez a történelmi vázlat Erasmusnak a háború megakadályozására vonatkozó tervezetének. Az is kitűnik belőle, hogy miért maradt a mai korunk elvont pacifista gondolkodói által ajánlott megoldásokhoz hasonlóan hatástalan. (R. p.)

RAMON I. SENDER. Vannak írók, kiknek neve elválaszthatatlan valamely hatalmas történelmi eseménytől. *John Reed* azonnal az orosz forradalom képét idézi, *Barbusse* a világháború élményét jelenti, *Ramon I. Sender* a nemzetközi tudatban mindinkább a háború utáni Spanyolország szinte jelképes kifejezőjévé válik. Emberi és művészi fejlődése valóban visszatükrözi hazájának heves változásait és ha művét — regényeit, szindarabjait, riportársait, tanulmányait — a spanyol valóság hű, szinte okmányyszerű regisztrálásának tekintjük, azonnal azt is meg kell állapítanunk, hogy *Sender* nemcsak mint író, hanem, mint szenvedélyes,

cselekvő ember is jelentős szerepet játszik a valóság alakításában.

Ramon I. Sender egy aragoniai hegyi faluban, Alcala de Cinsa-ban született. Tizenöt éves korában elhagyta szüleit, saját erejéből tanult és résztvett a madridi diákok mozgalmaiban. Mint író először az 1921-es marokkói hadjárat után jelentkezett. Az arabok 1921 júliusában döntő csapást mértek Silvestre tábornok seregére. Sender *A mágnes* című regényében ennek a 200 ezer főnyi spanyol seregnek szenvedéseit és pusztulását írta meg. A hazafias jelszavakból való kiábrándulásnak, a gyarmati politika leleplezésének, de ugyanakkor a változtató tett tagadásának s a teljes reményvesztettségnek kifejezése ez a regény, melynek hőse, Viance hazájába visszakerülve nem talál más kiutat, mint az öngyilkosságot. Ebből a nihilizmusból Sender az anarcho-szindikalista mozgalmon keresztül jut el mai optimista aktivizmusáig. Második nagy regénye *A hét veres vasárnap* (1932) már az anarcho-szindikalizmussal való leszámolás. Nagy madridi népmozgalmak freskója ez a könyv s a spanyolországi politikai pártok harcát mutatja be. Tömegek élnek, küzdenek, éheznek, kemény, önfeláldozó jellemekek jelennek meg benne. Sender mesterial, romantikus szingazdagsággal és itt-ott még mindig átütő fatalista életszemlélettel adja vissza az ucca és a gyűlések légkörét. A Casas Viejas-i esztelen anarchista lázadás véres elnyomásáról szóló riportja: *Falu, ahol bünt követtek el; A Százfejű éjjel* fantasztikus temetői beszélgetések a mult kisértetei közt; a *Közrend* saját élményei alapján megírt börtönbeszélése az író fejlődésének újabb termékei. Sender tavaly részt vett az asturiai harcokban; még meg sem írhatta, hogy ottan mit látott s újból a harc forgatagába vetette a most duló ellenforradalmi felkelés.

Sender megjegyzi valahol, hogy legtöbb regényalakja élő ember s hogy akár össze is hozhatná egymással őket barátságos beszélgetésre. Sajátmaga is ott van minden művében. „Könyvem itt-ott zavarosnak, lazának tűnik. De ha az olvasó megérti és megérzi, hogy mit akarok, úgy el kell ismerje módszerem logikusságát, mert a káosznak is megvan a logikája” — írja Sender a „Hét veres vasárnap” előszavában. S valóban ez az író, akinek kozmikus életérzése oly' hatalmas, hogy a társadalmi küzdelmeket alkotó kapcsolatba hozza a természet erőivel s műveiben nemcsak élő embereket, hanem a szélvihart, a csillagokat, a holdat és az erdőket is szerepelteti, a spanyol zürzavart egyedül megoldó erők rendezető s harcos művészi kifejezője és formálója. Márk Viktor

IRODALMI TERMELÉS ÉS KÖNYVNAPO SZLOVENSZKÓN. Az érsekújvári Tavaszai Parlament kezdeményezésére a szlovenszkói magyar kulturmunkások és kulturszervezetek szeptember 26.-28.-ig Szlovenszkó és Kárpátalja nagyobb magyar lakta városaiban, nevezetesen Pozsonyban, Érsekújvárott, Komáromban, Ipolyságon, Losoncon, Rimaszombatban, Rozsnyón, Kassán, Ungvárott, Beregszászon és Munkácson könyvnapot rendeznek. A könyvnap célja az értékes magyar irodalmi termékek terjesztésén és az írók gazdasági megsegítésén túl egyelőre meglehetősen homályos. Történtek ugyan utalások erre nézve néhány napilapban, de a könyvnap megrendezésének tulajdonképpen indítóokát és rendeltetésének igazi lényegét, úgy látszik, mégsem jelölték meg. A szempontok, melyek szerint a könyvnapon árusításra kerülő könyvek kiválasztását a rendezőbizottság megejtí, ugyancsak ismeretlenek. A rendezőség ugyanis a könyvnap lebonyolításának technikai és elvi jelentőségű módozatait nem hozta nyilvánosságra. A csehszlovákiai magyar sajtó azonban már hetek óta foglalkozik a kérdéssel, élénken latolgatja a

könyvnap esélyeit és elvi meg gyakorlati szempontú megjegyzéseket tesz a könyvnap megrendezésével kapcsolatban. Nem érdektelen ezeket a különböző pártállású megjegyzéseket és hozzászólásokat szemügyre venni.

Az ellenzéki magyar pártok Prágában megjelenő napilapjában, a Prágai Magyar Hírlapban Szvatkó Pál meglehetősen pesszimiztikusan ír a szlovenszkói magyar irodalmi termékekről és ilyen megállapításokat tesz: „A szlovenszkói könyvnapnak sok értelme nincs, ha csak szlovenszkói könyvet dob piacra, helyesebb volna, ha a rendezők a magyar könyv egyetemes ünnepévé avatnák a tervezett vásárt s általában a magyar könyv propagálására fordítanák a rendelkezésre álló agitációs erőt.” Majd kissé odébb: „Egyedül gyengék vagyunk s ha egyedül jelenünk meg, a könyvnap kényszeredett lesz, a közönség fanyalagva veszi majd kezébe az itteni könyveket, melyeket hallomásból úgyis ismer... Mi nem tudunk eleget adni.” (P. M. H. 1936 aug. 9.)

Érthetetlen ez a sötétenlátás és a közmondásos újságírói jóléretsültséget cáfoló értesületlenség. Erre nézve nagyon helyesen jegyzi meg Dókus Dénes: „...a szlovenszkói könyvnapot az 1929-ben fiaskóval végződött akció óta konkrét formában első ízben a Kisebbségi Társaság, illetve a Tavaszi Parlament vetette fel és már akkor megállapodás történt arra nézve is, hogy a könyvnap jellege egyetemes legyen, meg nem feledkezve természetesen a sajátosságos szlovenszkói magyar kulturádekekről sem... Ha sikerül így, ilyen szempontok szerint megrendezni a szlovenszkói könyvnapot, — erkölcsileg többet fog érni a budapestinél, amely a legjobb akarat mellett sem volt nevezhető egyetemes magyar könyvnapnak.” (Magyar Nap, 1936 aug. 11.) A kiszivárgott hírek szerint a rendezőség valóban úgy határozott, hogy a könyvnap sátrakban kaphatók legyenek a szlovenszkói könyveken kívül a magyarországi, erdélyi és vajdasági írók legjobb és legrepresentatívabb kötetei is. Mire való tehát Szvatkó Pál részéről a nagy vaklárma? És mi célt szolgál továbbá a P. M. H. cikkirójának az a becsmérlő és lekicsinylő véleménynyilvánítása a szlovenszkói magyar irodalomról? Különösképpen most, amikor a szlovenszkói magyar könyvtermésnek oly' biztató és értékben bővelkedő szakaszához jutottunk? Tavaly ősz óta oly sok felfigyeltető könyv látott napvilágot Szlovenszkón, sőt a szlovenszkói könyvek, mint néhány évvel azelőtt az erdélyiek, most végre Budapestre is betörték. Valóságos zajlása indult meg a szlovenszkói magyar könyvtermésnek. Az évek óta tespedő és legnagyobb részét a dilettantizmus jegyében álló szlovenszkói magyar irodalom tuljutott a kezdeti nehézségeken. Ha eszmei és esztétikai szempontból még sok ugyan a kívánni való, mégis örömmel kell leszögezni, hogy megindult a kikristályosodási folyamat és sok igéretes jelét látjuk a haladó írófront számbeli és minőségi megerősödésének.

A budapesti Franklin-Társulat kiadásában megjelent szlovenszkói könyvek között természetesen hiába keresnők a következetesen haladó írók munkáit. Naivitás volna ez tőlünk. Mégis meglep bennünket, hogy a kifejezetten jobboldali írók munkái között például egy Szenes Piroska könyve is megjelenhetett s a prózai anthológiában a szocialista Selyey József és Morvay Gyula nevével találkozunk. Hogy Barta Lajos, Kaczér Illés vagy Szucsich Mária nevét hiába keressük, azt inkább az ottani politikai viszonyoknak kell betudnunk, mint talán elfogultságnak vagy önkényes kirekesztésnek. Hiszen a Franklin Társulat szabadelvűségében már odáig ment, hogy a szlovenszkói sorozat kötetei között Milo Urban: Zivy bic (Élő ostor) című regényét, a háború alatti szlovák fa-

lú szociális keresztmetszetét is ki akarta adni magyar fordításban s szándékától csak azért állt el, mert politikai szempontból egyelőre veszélyesnek tartotta a mű megjelenését.

Ám a Csehszlovákiai Magyar Tudományos Irodalmi és Művészeti Társaság, népszerű nevén: a Massaryk-Akadémia kiadásában megjelenő 12 kötet szerzői között is hiába keressük példának okáért egy Barta Lajos nevét, mégis örömmel vesszük tudomásul, hogy a kiadott művek zöme olyan íróktól származik, akik a haladó írófront tagjai között foglalnak helyett. Elég, ha csak Morvay, Ilku, Sellyei és Szabó Béla munkáira utalunk.

Amint látjuk, a jobboldali sajtó aggodalma alaptalan és csak akkor értjük meg, ha a szlovenszkói jobboldali írók munkáit mérlegeljük. Azok, bizony, legnagyobb részt a dilettantizmus jegyében fogantak és még az esztétikai szempontú kritika szemszögéből is „könnyűnek találhatnak”.

De túl a hírlapi csatározásokon és kávéházi vitákon, melyeket a könyvnap előkészületek kavartak fel a szlovenszkói irodalmi körökben, le kell szögeznünk, hogy a szeptember hónapban rendezendő magyar könyvnap csak akkor fogja betölteni igazi hivatását, ha a rendezők minden irodalmi kotérián és egyoldalú klikk-beállítottságon felülemelkedve alapos esztétikai és irodalomkritikai szempontu megrostálás után állítják össze az árusítandó könyvek, folyóiratok és egyéb sajtótermékek jegyzékét, ha az irodalmi termékek összeválogatásánál megfelelő arányban helyet biztosítanak a könyvnap sátrak polcain a szlovenszkói könyveken kívül a kvalitásos magyarországi, erdélyi és vajdasági könyveknek és ha a könyvnapról számúznak minden olyan sajtóterméket, mely a haladás meggátálása céljából jött létre. Ha ezt a rendezőség ügyes és körültekintő munkával képes megvalósítani, a könyvnap sikere mind anyagi, mind erkölcsi szempontból biztosítva lesz.

Sándor László

„SZERVEZETT NEMZETTÁRSADALOM” KÉTFÉLE NÉZETBEN. AZ

új magyar rendiség hivei írják a *Hitel* második számában: „A magyar népközösség érdeke... mindenekelőtt a szervezett nemzetársadalom kiépítése s ezért a magyarság legsürgősebb feladata: kutatni a szervezkedés módjait és lehetőségeit, hogy e lehetőségeknek... megfelelően ellenállóvá építhessük nemzetéletünket. S bár a szervezés szükségének kérdésében aligha lehetne különbség, mégis támadások érték lapunkat hangoztatása miatt.” A lap szerkesztői sietnek kijelenteni, hogy a demokráciaellenesség és a fasizmus vádja „alighanem tévedésen vagy megtévesztésen alapszik.” Ha méltatták is előző számukban Hitlert és Mussolinit, ez csak azért történt, hogy „a nagy világáramlatok tárgyilagos vizsgálata” alapján felismerhessék „életünknek azokat a belső... törvényeit, melyek nem kívülről, külső országokból, de nem is benn, tőlünk idegen néptől ránkényszerített parancsok, hanem normák, melyek itt, küzdelmeink közepette alakulnak ki.”

Sokkal reálisabban hangzik már mindez, mint az az egetostromló célkitűzés, amit Albrecht Dezső a *Hitel* első számában hirdetett. Negyedévvél ezelőtt még így fejezték ki magukat: „Az újból pozitív tartalommal telített magyar lelkiség megteremtése a romániai magyarság feladata”, s az imperialista vágyfantázia szárnyain Neohungáriához jutottak el. Egy „privilegiumokra támaszkodó” nemzet „dunamedencei missziós tudata” forrt akkor bennük s az Árpád-házi királyok és az Anjouk dinasztikus terjeszkedő politikájában keresték fasizmusuk ideológiai megalapozását. A *Hitel* új számában már nem ismétlik meg a nyílt támadást a francia forradalom demokratikus eszméi ellen s azt

sem mondják már: „Merjünk nagyok lenni!” Negyedév alatt annyit mégis megtanultak Hitelék, hogy lóhátról nem lehet beleszólni a romániai magyarság szellemi életébe. Jóval szerényebbek lettek, kutatásról, tárgyilagosságról beszélnek s egyszeribe a reális transzilvánizmus belső törvényeit emlegetik.

Monddanunk sem kell, hogy Hitelék színeváltozása, a leegyszerűsödött magatartás, amennyivel behizelgőbb, annyival veszedelmesebb is. „Ugy változni, hogy átmentsük önmagunk lényegét, külső alkalmazkodással fedni a *változhatatlan* lelket” — írja egyhelyütt Albrecht s ezzel a módszertani vallomással a Hitel reálisabb képének titkát árulja el. Miután a lélek, az ideológia eleve (ők azt mondják, Bölcs Leó óta) „változhatatlan”, szó sem lehet elfogulatlan kutatásról, frázis a tárgyilagosság emlegetése és semmi sem áll tőlük távolabb, mint a kisebbségi magyar valóság törvényeinek, a kívülük adott dolgok logikájának felfedése. Nézzük csak meg közelebbről az előtérbe tolt reálpolitikai jelszót, a „szervezett nemzetársadalom kiépítése”-t! A kisebbségi magyarság önvédelmi szervezkedésének szükségessége természetesen vitán felül áll, nem is a Hitel hirdette ezt legelőször. Ami azonban vitát válthat ki s amiért „támadás” is járhat, az a magyarság megszervezésének elve és terve, miéjtje és mikéjtje.

A népszervezés kulcsa a Hitel új számában is változhatatlanul az új nemzeti vezetőréteg. A demokráciellenesség vádjával szemben nyomtákosan kijelentik, hogy „az új nemesség *független az osztályoktól*, mindenkit magábatömörít, akiben megvan a közösségi munkára való hajlam és képesség.” Itt tehát némi demokratikus engedékenység, vagy, hogy az ő belátásos szavukkal éljünk, kisebbségi reálpolitika mutatkozik. Megtudjuk, hogy nemcsak mágnás, birtokos, pap, tanító, ügyvéd, orvos, kereskedő, iparos és gazda tartozhatik az új vezetőosztályba, mint az első számban, hanem lehet új nemes az egyszerű földmunkás, zsellér, béres, sőt bizonyára még az ipari munkás is, ha képes és hajlamos „közösségi munkára”. De mi a magatartása az új feudalizmus reálpolitikusainak azzal a történelmi ténnyel szemben, hogy a kollektív bajjaink és munkabírás korántsem egyes egyénekben mutatkozik csupán, hanem a feltörekvő nép, a dolgozó osztályok sajátja is? *Pongrácz Kálmán* Debrecenből írja a Hitelnek: „Szekfü Gyula helyes megállapítása szerint új vezető réteget kell nevelnünk a mai némileg *feltaladó*, bomlasztó vagy igazi történelmi érdekeink iránt érzéketlen osztályok helyett.” A magatartás minden kétséget kizár. Albrechték új nemessége nemcsak, hogy „független” akar maradni a magyar dolgozó osztályoktól, munkásságtól, parasztságtól, kispolgárságtól, hanem egyáltalán gátat is akar rakni a magyar nép „feltaladása” elé.

Milyen értelemben beszélnek akkor mégis — népszervezésről, népközösségről? Közelebb jutunk a fasiszta gondolatmenet megértéséhez, ha elolvassuk Albrecht „reálpolitikai” programját: „A gazdasági szervezés előtt két nagy feladat áll: egyik a városi, csak részben termelő, inkább fogyasztó rétegek megszervezése, a másik a falusi agráralkossága. Az első a maga összetett voltában, ellentétes és széthúzó érdekeivel, ma még áttekinthetetlen szövevényeivel — bár fontossága nyilvánvaló — bizonyára egy *későbbi*, fejlettebb kisebbségi életszervezet feladata marad, míg a második a maga sürgető és parancsoló szükségével a kisebbségi futam *első* körének a feladata, jóformán minden további munkának alapja.” Honnan nézi Albrecht a kisebbségi magyarságot, hogy így ítél, felülemelkedve a reáliákon, az eddig történeken, a mar egybegyűlt közösségi erőknél és felsorakozott szervezeteken? Mi-

lyen magas polc az, ahonnan a veszélyeztetettebb, de egyben jobban is szervezett városi magyarság, százezernyi magyar munkás és kisiparos oly sommásan elintézhető s „a kisebbségi futam körei” oly biztonsággal oszthatók be, egy a másik *után*? Albrecht a kisebbségi magyarság gazdasági szervezésénél egyszerűen számításba sem veszi, hogy új nemesség nélkül is létrejönnek, élnek és fejlődnek munkásérdekvédelmi szakszervezetek vagy kisiparosok, kigazdák szövetkezetei. (Politikai téren sem vesz tudomást Albrecht a Magyar Párt helyenkint valóban demokratikus tömegalapokon nyugvó tagozatairól, a szociáldemokratákról vagy a Magyar Dolgozók Szövetségéről.) Ez a „realizmus” nem a dolgok valóságából kiinduló tapasztalati következetesség, de legfeljebb stratégiai szemlélődés egy légi eszményképnek a dolgokra kívülről való rákényszerítése érdekében.

Albrecht felülnézetből itél, egyelőre homályban tartott, előttünk azonban korántsem ismeretlen célok vágyálmokban fogant irreális kiindulási pontjából. Stratégiai realizmusa természetesen még a falusi agrárlakosság gazdasági megszervezését sem gondolja komolyan, hiszen, ha a földművesnép tényleges érdekeiből indulna ki, akkor a városi fogyasztók megszervezése s az őstermelést nagymértékben foglalkoztató, az elsodródó falusi rétegeket pedig magához rögzítő és átalakító gyáripari termelés szociális vonatkozásainak rendezése, egy szóval: a város-komplexum világért sem volna számára „későbbi” feladat. Egyszerűen az elmaradtabb falusi lakosság könnyebb befolyásolhatóságáról van szó a „reálpolitikai” felmérésben, szemben a városi magyar nép fejlettebb demokratikus öntudatával és szervezettebb osztálytörekvéseivel. A szervezett nemzettársadalom idealista módra *felülről lefelé* elképzelt kiépítése egy pontban sem találkozhatik a kisebbségi tömegek öncélú szervezkedésével, mert ennek a fikciókból indult „építés”-nek a célja is túlmegy a kisebbségi magyarság reális önérdelkein.

Ha mond is olyasmit Pongrácz *A népi és európai gondolat* című cikkben, hogy „nemcsak a földművességet, de ipari proletariátusunkat is fel kell emelni és beépíteni a nemzeti szervezet épületébe”, akkor ott van a magyarázat is, hogy miért van erre a totális nemzetszervezésre szükség: „a magyarság európai és dunavölgyi *küldetésének* betöltése céljából”. Itt rejlik a nemzetszervezés, a népközösség fasiszta értelme. A missziós öntetszelgés egy lelki húron pendül a kiváltságos urhatnomsággal. Ha „küldetés” a kiindulási pont, impérium a cél. Az új nemesség szervezte katonás nemzettársadalom végzetes magyar katasztrófa politika eszköze. Bárcsak felismernék ezt a Hitel fiataljai is!

A kisebbségi magyarság önvédelmi szervezkedése természetesen nemcsak vágyfantaszták játéka, de reális cél is lehet. Hiába akarja eszmeileg kisajátítani a Hitel a demokratikus romániai magyar új nemzedék hagyományos folyóiratát, hiába fogalmazza meg vele szemben felháborodását, úgy, hogy „egy inkább jobboldalinak nevezhető folyóirat is fasiszmust szimatolt körülötte” — a *Fiatalok* oldalain mégis ezt olvassuk László Dezső tollából: „Minden erőnkkel mellette vagyunk minden olyan változásnak, ami végső gyökerében is innen Transzilvániából indul és ami minden más tekintet nélkül első sorban kisebbségi sorsban élő népünkért történik, ami annak *alulról felfelé való gazdasági, művelődési és társadalmi megszervezéséért és erősítéséért* folyik. Azokat a vezetőket, akik ezt eddig nem tudták megtenni, menti az idő, de egy új őrség már semmiképpen sem indulhat más programmal, mert ezt az általunk láttatott alulról felfelé történő megszervezést tovább ódázni nem lehet, elódázni vagy ismét kitolni végzetes bűn és halálos merény-

let a kisebbségi magyarsággal szemben." A kisebbségi magyar nép „alulról felfelé történő megszervezése” a mi nyelvünkön a dolgozó néposztályok demokratikus szervezkedését jelenti s azt az értelmi szolgálatot, amellyel ebben a tömegfolyamatban a magyar intelligencia a magyar nép szociális öntudatraébredését és történelmi feltörekvését támogatja — külön kasztprogramok és uralmi hátsógondolatok nélkül. De ha konkrétan is fogalmazzuk meg a közös demokratikus célt, az kétségtelen előttünk, hogy a „szervezett nemzetársadalom” vitájában a Hitel „történelmi gondolat”-ával szemben a *Fiatalok* gárdája történelmi haladást képvisel.

Balogh Edgár

UJ JIDIS FOLYÓIRAT ROMÁNIÁBAN. A cionizmus által terjesztett zsidó nacionalizmus körül folyó viták a magyarul olvasó közönség érdeklődésében egészen háttérbe szorították a zsidó népi élet kulturális és művészi jelenségeit. Holott nem csak tőlünk keletre, Lengyelországban, Ukrajnában, nem csak az Egyesült Államok nagy zsidó centrumaiban, hanem Romániában is a zsidó lakosság nagy része a jidis nyelvben él és alkot olyan kulturális értékeket, amik a mondvacsinált zsidó nemzetiesség termékletlenségével szemben, a történelmi folytonosság és egy, szegénysége és szorongatottsága ellenére is életerős és alkotó népi közösség termékei.

Ennek az élő zsidó közösségnek nagy multra visszatekintő szervezete a besszarábiai kulturmozgalom, kulturligájával, iskoláival, esti kurzusaival és könyvtáraival. De a zsidóság népi jellegüket megőrzött tömegei nem csak Besarabiában élnek, hanem Bucovinában, Moldovában s Maramuresben is, — és, az elmúlt években, úgy ahogy a magyar munkásokat az ország fővárosába csábitották a nagyobb kereseti lehetőségek, úgy tódultak oda a zsidó dolgozók jelentős tömegei is. Az ilyen belső vándorlásnak és a zsidó lakosság súlypont eltolódásának jele az, hogy míg eddig a jidis nyelvű folyóiratok főképp az új országrészekben jelentek meg, addig már tavaly jidis hetilap látott napvilágot Bucurestiben és a fiatal zsidó költők és írók szintén ott indították meg az idén új havi folyóiratukat.

J. Sternberg, a román színpadokról ismert kitűnő rendező és *J. Bikl* köré csoportosult a *Sajbn* (Kirakat) című folyóirat főkép' fiatal költőkből álló gárdája. Az élő zsidó irodalom terjesztése a jidis kulturának a tavalyi írókongresszus szellemében való megvédése, az összes haladó erők egy zsidó kulturfrontba való összefogása, a valósággal józanul számoló kulturpolitika s a realizmust a jidis költészetben hagyományos szociális érzékenységgel párosító költői irányzat megteremtése: — ezek azok a célkitűzések, amik a *Sajbn* eddig megjelent három számában megnyilvánulnak. A folyóirat cikkei közül kitűnnek *J. Bikl* zamatos népieséggel, a mai zsidóknál csodálatosképpen ritka józansággal s polemikus kedvvel írt, különböző népi problémákat feszegető tanulmányai.

J. Sternberg Heine-megemlékezése a költő, a polgár és a zsidó Heine portréját rajzolja meg a modern zsidó eszmélkedés megvilágításában. *H. Rivkin*, *M. Szekcier*, *H. Rabinsohn*, *I. Lerner* versei a *Stetl* (kelet európai zsidó városka) és a modern metropolis ellentétes élményeit éneklik meg az új generáció cselekvő átélésével. A *Sajbn* második száma *Eliezer Steinberg*, az 1932-ben tragikusan elhunyt romániai zsidó meseköltő néhány eddig ismeretlen versét és példázatát közli.

Csehi Gyula

GAZDASÁG ÉS POLITIKA

A SPANYOL POLGÁRHÁBORÚ OSZTÁLYERŐI

Polgári demokrácia és fasiszta diktatura véres harcokat vívnak Spanyolországban. Az 1931-ben kirobbant forradalmi válság szemléletmást csúcspontjához érkezett el. A spanyol nemzet valamennyi osztálya és rétege mozgásba jött. Fegyverrel kezükben juttatják kifejezésre a haladáshoz vagy a regresszióhoz kapcsolódó érdekeiket és akaratukat.

„A spanyol forradalmárok még nem mondták ki az utolsó szót” — irtuk ezen a helyen, az aszturiai mozgalmak napjaiban. Ezek a szavak hamarabb váltak élő létté, mint bárki gondolta volna. Az októberi általános sztrájkra és felkelésre következő kormányzat a spanyol gazdasági és politikai élet napirendjén álló kérdések közül egyet sem oldhatott meg. Ellenkezésképp. A *Lerroux-Gil Robles* kormány gyors ütemben vezette vissza az országot ahhoz a rendszerhez, amelyet a spanyol nép 1931 áprilisában egyszer s mindenkorra elintézni vélt. Minden haladó szervezetet betiltottak. 30.000 polgárt vetettek börtönbe. Az egész belpolitikai élet rohamosan tolódott el a fasiszmus irányába.

Gazdasági téren még olyan átmeneti és látszólagos eredményeket sem tudott felmutatni ez a kormányzat, mint aminőkkel az olasz vagy a német fasiszmus „közgazdái” kérkednek. Az ipari termelés mutatószáma, 1929-cel szemben 1932-ben 88.4-re, a diktatura hónapja alatt 1935-ben 82.6-ra hanyatlott, bár más országokban, ugyanezen esztendőben lényegesen maga mögött hagyta a válság mélypontját. A kivitelt 1933-ban 1.548.424.000 pezetáról 1935-ben 1.393.370.000 pezetára esett vissza. A munkanélküliség 1933-ban 536.100 főről 1935-ben 780.242-re emelkedett. A kormány hatalmas nyomást gyakorolt a munkabérekre is. A városokban 10-12 pezetáról 4-5-re; a falvakban 8-9-ről másfél pezetára, a nőknél egyenesen 60 centimora szorították le a napibéreket. Ezekben a számokban nem csak a másfélmilliónyi ipari és mintegy két milliót kitevő mezőgazdasági munkás életszínvonalának nagyarányú hanyatlása jut kifejezésre, hanem a három milliós törpebirtokos tömeg meg a széles városi középrétegek elnyomorodása is.

Ilyen körülmények közt az osztályok közti feszültség nem hagyhatott alább. A népelégedetlenség hullámai rövidesen magasra csaptak. A kormány visszavonulásra kényszerült. 1935 júniusában visszaállította a demokratikus szabadságjogok egy részét. Az „antifasiszta koncentráció” felfejlődése ezzel szélesebb lehetőségeket nyert. A következő balpárt első nyilvános gyűlésén, Madridban, a következőkben szögezte le álláspontját a megváltozott helyzettel szemben: „harcoltunk és harcolni is fogunk maximális programunk megvalósításáért... Most azonban, a súlyos veszélyek pillanatában, amelyek a dolgozó népet a fasiszmus részéről fenyegetik... kijelentjük: készek vagyunk, minden antifasiszta erővel egyesülve, egy minimális program alapján együtt harcolni, amelynek teljesítése valamennyiünk kötelessége lesz...”

Rövidesen tanúi lettünk a három szakszervezeti szövetség (a baloldali C. G. T. U., a reformista U. G. T., meg az anarchoszindikalista C. N. T.) egyesülésének. Nyomon követte ezt a középréteg meg a parasztság egyre számosabb csoportjainak csatlakozása. A Népfront impozáns arányokban bontakozott ki és 1936 február 16-án, a kormány köré tömörülő jobboldalra megsemmisítő vereséget mért. Az 1933. év választásaiból a jobboldal 213, a centrum 162, a baloldal 98 mandátum-

mal került ki. Február 16.-án a jobboldal mandátumainak száma 144-re, a centrumé 64-re olvadt, míg a baloldal 265 parlamenti helyet hódított meg.

A februári választási győzelemre következő kormányváltások már a helyzet kiéleződésének jegyében állanak. Továbbra is a polgári demokratikus forradalom van napirenden. Az osztályerőviszonyokban azonban döntő átcsoportosulás megy végbe. A „harmadik rend” ingadozónak bizonyult politikusaival szemben a vezetés egyre inkább a „negyedik rend” kezébe megy át. Ezzel kapcsolatban a spanyol forradalomnak új kilátásai rajzolódnak elő. A megvalósulás útját járó polgári-demokratikus politikai átalakulás és ennek új vezére: a „negyedik rend” társadalmi revolúciója közt egyre inkább valószínűvé lesz a válaszfalak leomlása. Fölmerül annak a lehetősége, hogy a pusztán demokratikus jellegű politikai átalakulás a legszélesebb néptömegekre támaszkodó társadalmi revolúcióba csap át.

Ezeknek az eseményeknek előestéjén a spanyol osztálytűsák szintere lényegesen elűtő képet mutat az 1931. esztendővel szemben. Ez az átalakulás 20-30 ezer egyházi és világi földbirtokost meg a nagyipari és banktőkét űtötte ki a nyeregből. A spanyol mult e három oszlopával az átalakulást végrehajtó tömegek úgyszólván szétforgácsolódnak álltak szemben. Az uralomra jutott új, mérsékelt kormányzat legalább olyan mértékben tartott a mozgásba jött néptömegektől, mint a megdöntött monarchista diktatúrától. Húzta-halasztotta a forradalom programjának megvalósítását. Tűrte a megdöntött rendszer híveinek aknamunkáját. Ingadozó magatartásával a helyzetet odáig fejlesztete, hogy 1934 októberében, a tömegek ellenállását leverve, mit sem tanulva és mit sem felejtve térhettek vissza a spanyol nép ellenségei a hatalom teljességébe.

Messzeható történelmi tapasztalatot jelentett ez. Merész ivben lendítette előre a tömegek iskolázottságát. A harcok egy szakasza véglegesen lezárult. Az erők kristályozódási pontja nem a radikális polgárság többe, hanem a „negyedik rend” mindentmerő rétegei.

Magában ebben az osztályban is alapvető átcsoportosulás ment végbe. Következetes szárnyának helyes magatartása erjedést indított el a többi munkáspártokban. A szociálisták baloldali szárnya, *Largo Caballero* vezetésével megerősödött és radikális szellemben változtatta meg a párt programját. Ugyanakkor szoros együttműködésre lépett a következő párttal. De erős benyomást gyakorolt az események szemléltető oktatása a munkásmozgalomnak arra a szárnyára is, amely eddig annak holt súlyát képezte.

Spanyolország az egyetlen, ahol az anarko-szindikálizmus, mint tömegmozgalom, a mai napig fenttartotta magát, Franciaországban és Itáliában lassan felmorzsolódott a kialakult nagyipari termelés meg az osztályharcos mozgalom egyesült behatására. Itt azonban továbbra is megtartotta azt a tömegbefolyást, amely már a mult század hatvanas éveiben a bakuninista anarkista internacionálé alapja volt. Több okból. A spanyol ipar fejlettsége ma is a nagy tőkés országoké mögött maradt. Az ipari munkások nagyobb része kis és középüzemekben dolgozik. Jelentős réteg emellett a kézművesség is. Ez pedig minden országban derekhatát képezte az anarko-szindikálizmusnak. Ilyen gazdasági alapokon a „megrohanási” taktika meg az ultima rációként alkalmazott puffogó „általános munkabeszüntetés” jelszavak ellentmondásos időszerűtlensége nem lehetett mindenki előtt világossá. Nem szabad emellett elfelejtenünk, hogy Spanyolországban az anarko-szindikálizmus volt a munkásmozgalom eredeti formája. A jóval később kialakult szociálizmusnak

meg következetes mozgalomnak már ennek a hatalommá vált eszmevilágnak megtörésével kell fáradtságosan utat törnie. Ha hozzávesszük ezekhez egyrészt a Spanyolországban pártszámba menő csoportok korrupciós szemfényvesztő marakodását az elmúlt félszázad folyamán; másrészt egy valóban a „negyedik rend” érdekeit képviselő tömegpárt hiányát egészen a legutóbbi időkig: könnyen megértjük, hogyan tarthatta magát távol a spanyol munkások jórésze „elvből” a politikától.

Most erjedésnek indultak ezek a rétegek is. Az aszturiai felkelés idején anarkisták is résztvettek a harcokban. A februári választásokban pedig, Spanyolországban először, sok anarko-szindikalista adta le szavazatát. Gil Robles, a Petit Parisien-ben írt cikkében egyenesen ezt tartja veresége egyik főokának. A polgárháború napjai tovább döntögték a válaszfalakat. Ma a népfront miliciában már széles anarkista rétegek küzdenek, fegyverrel kezükben, a fasizmus ellen. Az 1931-ben még szétzaggatott „negyedik rend” ma a döntő kérdésekben nagyjából egységesen lép fel.

Hatalmas változás képét mutatja a parasztság is. Spanyolországban a földmegosztás szélsőséges egyenlőtlenség képét mutatja. Egy 1930-ból származó kimutatás szerint a lakosság 1%-át kitevő földbirtokosság a termőföld 51%-át, 14 százaléknyi aranyparaszt pedig a föld 35,2 %-át birtokolja. Ezzel szemben 20%-ot kitevő középparaszt a föld 11,1 %-ával, a lakosság egynegyedét képező törpebirtokosság a termelőföldnek csupán 2,2 %-ával rendelkezik. A földnélküli falusi lakosság száma két millióra rug.

1931-ben a parasztság nagy tömegei tétlen maradtak. 1936 tavaszán lassan ez a tömeg is mozgásba jött. Maga vette kezébe a földkérdés megoldását, a következetes párt vezetésével. Nagyon sok esetben önhatalmulag osztotta fel a földbirtokokat, amiket a kormány utólag törvényesíteni kényszerült. A polgárháborúnak mindjárt első napjaiban már hathatós támogatásban részesítette a népfrontot. Madridból a környékbeli parasztság támogatásával verték ki a felkelő fasisztákat. A spanyol forradalom további sorsára döntő fontossággal bíró munkás paraszt Allianza a megvalósulás szakaszába jutott.

Hasonló átcsoportosulást láthatunk a városi középrétegek tömegeiben. A nagyszámu helyi- meg szűk csoportérdekeket képviselő kis pártok közös célkitűzések mögött sorakoztak fel a népfrontban, amelyben ma kétségtelenül a következetes párt viszi az elhatározó szerepet.

Kovács Károly

V I I Á G S Z E N L E

A világesemények előterében a spanyol polgárháború áll. Előre látható volt, hogy a spanyol uralkodó osztályok nem fogják akceptálni a februári szavazócédulás baloldali győzelmet. A „frente popular” kormánya pedig tehetetlenül tűrte, hogy a reakció kiépítse állásait a fegyveres erőben. *Sanjurjo*, *Godet*, *Mola* és *Franco* terveit csak a munkásság ébersége húzta keresztül és amikor a lázadás kitörésekor a madridi kormány ijedten egyezkedni próbált a felkelőkkel, a munkásság a hozzá húzó baloldali elemekkel együtt, maga vette kezébe a védekezés irányítását. *Azana* elnök szankcionálta *Cesares Quiroga* és *Martinez Barrio* letételét és barátját, *Giralt* nevezte ki a munkástanácsokkal együttműködő kormány élére. A felkelők megrohanása tehát nem sikerült, soraikat egye-

netlenkedés dúlja és bár a hadviselés minden rutinjával rendelkeznek, kétségtelen, hogy — egység esetén — az idő a kormány szövetségese. A kormány, mely a segélyforrások tulnyomó részével rendelkezik, a képzett katonai középvezetés híján is, előbb-utóbb felülkerekedik ezeken a karlista háborúkra emlékeztető belső frontokon — hacsak a nemzetközi fasizmus, mely a portugál határ felől és a tengeren máris segédkezet nyújt az ellenforradalomnak, nem avatkozik hathatósabban közbe.

A spanyol események nagy erővel befolyásolják a fasizmus és szocializmus végső harcának kifejlődését. Az ellenforradalom diadala a német-olasz fasizma blokkot erősítené. Veszélybe hozná a francia népfrontot és segítené egy oroszellenes felvonulás lehetőségét. Franco diadala az olasz befolyást jelentené Gibraltár körül is, és ez olyan fenyegetés, melynek láttán Anglia bizonyos inkább a kisebbik rossznak üdvözlőné a kormány győzelmét, tekintet nélkül arra, hogy ez védencének, a portugál diktatúrának is a végét hozná.

Hilario Arandis katalán vezér nyilatkozata rámutatott Mola és a német nácik összeköttetéseire. Hitlernek a spanyol vizeken cirkáló hadihajói bizonyos örömet ismételnék meg Bismarck 1873-4-es csinyjét, amikor német hadihajókkal lövette a carthagenai kommün vöröszászló alatt vitorlázó flottáját. A szeptemberben Párizsban összeülő nemzetközi antifasizma gyűlés bizonyos ráirányítja majd a világ figyelmét arra, hogy a spanyol polgárháborúba való beavatkozás az európai háború rémét idézheti fel...

Az olasz-német blokk megalakulásának külső jele Ausztria és Németország u. n. „kibékülése” volt. A kitűnő összjátékot produkáló és ezáltal fontos előnyökre szert tevő Itália és a Harmadik Birodalom közt egyelőre Ausztria képezte a szorosabb összeműködés akadályait. A dodékanézoszi, illetve hamburgi repülőállomásokban való megegyezés után Hitler újabb kísérletet tett keleti arcvonalának tehermentesítése érdekében és ezért némi, látszólagos engedményekbe ment bele az osztrák katolikus rendiállammal szemben. A népben szinte bázissal sem rendelkező Schuschnigg kormány, mely balfelé nemcsak osztályokból, de partner híján sem paktálhat, készséggel belecsapott a kinyújtott tenyérbe, ám már pár nap múlva tapasztalnia kellett, hogy a náci „totalitás”-ra való törekvés csupán külsőt változtatott. A Starhemberg elleni náciünetés megmutatta, hogy a barna fiúk továbbra is a hatalomra törnek és ebben még Berlin sem zabolázhatja őket. Mivel a náciizmus Ausztriában tényleg népmozgalom, melynek a legkisebb könnyítés is szárnyakat ad, Schuschnigg az amnesztia visszavonással jelezte meghökölését és nem valószínű, hogy az osztrák-német barátkozás az első lépésein túljutna.

Természetes, hogy európai háború esetén változhat a dolog. A jövő frontjainak alakulásáért folyó alkudozások és csereberék egyik tünete Gamelin francia vezérkari főnök varsói utazása is. Lengyelország új diktátora, Rydz-Smigly megpróbálja a franciabarátság felélesztését és a francia-orosz szövetség meglazítását, amire személyi rokonszenvén kívül az ország hangulata is készíti. Lengyelország hangulata ugyanis egyre kifejezettebben németellenes. A gazdasági békekötés nem sok jót hozott a lengyeleknek. A német behozatal megszorítása 11 millió zlotyval csökkentette 1935-ben Lengyelország kivitelét, holott kereskedelmi mérlege képezi fizetési mérlege döntő részét. Azonkívül Németország késedelmeskedik a fizetéssel is. A lengyelek a befagyott követeléseikből most a nagy felsősziléziai „Laura-kohókat” vették meg. Eme gazdasági egyenetlenségen túl azonban még inkább nő a politikai gyűny. A sorozatos náciösszeesküvések (melyeket kemény ítéletekkel torolnak meg) és Dan-

zig elnácisítása számos tiltakozó gyűlésre vezetett és Németország gyarmati követelései a légi haderő szerencsétlenül járt főfelügyelőjének, Orlicz-Dresser tábornok „Tengeri és gyarmati ligá”-ját izgatják fel. Lengyelország is gyarmatokkal szeretné a kivándorlás problémáját megoldani, mert a rovnoi „Kelet-lengyel területek fejlődését előmozdító társaság” volhyniai telepítései csak a kezdet legkezdetén vannak. Egyelőre azonban csak Franciaország engedi be bányászait és építőmunkásait Északafrikába. A Franciaországgal való megegyezés gazdasági oldala az új francia-lengyel kereskedelmi és transzfert szerződés, mely emeli a lengyel kivitel, de hozadékát, valamint a köztársaságban élők pénzküldeményeit a francia tartozások törlesztésére fordítja. A barátságosabbra való hangulatot illusztrálja három lengyel tengeralattjáró látogatása is a francia vizeken. Rydz-Smigly a parasztpárt kibékítésével szeretné enyhíteni a feszültséget. De a novosieki parasztyűlés memoranduma, mely agrárreformot, a közsabadságok helyreállítását és az emigrált pártelnök, Vitos hazatérésének megengedését követelte, mit sem ért el. A parasztpárttal való kibékülés nem sikerült (csak Rog-töredéke állt a kormány mellé) és így a belpolitikai válság tovább tart és a válságot továbbra is erős munkámegmozdulások, mint pl. az építőmunkások sztrájkja és a bielitzi iparvidék nagy textilsztrájkja kísérik. A kormány agrárreform helyett egyelőre új agrármentoratóriummal csillapítja a parasztság hangulatát, míg az ipari munkásság helyzetét egy 1800 milliós négyéves közmunkával akarja enyhíteni, mely azonban csupán csepp a forró kövön. A „Népfront” kialakulásának első lépése: a parasztpárt és a szociáldemokrata párt szövetkezése már megtörtént.

Míg Lengyelországban a németellenes irányzat erősödése figyelhető meg, addig Esztország ismét Németország felé közeledik. Az új külügyminiszter, Akel, berlini követségéből hozta magával a német barátságot. E barátságot ugyan mérsékelik a kisajátított német „balti bárók”, valamint a Paets-rezsim ellen támadó Sirk féle „szabadságharcos”, illegális mozgalom náci jellege, ám a kereskedelmi kapcsolatok Németországgal kimélyültek: 1936 első felében Németország állt az első helyen Esztország szállítói között. Akel egyébként a Lengyelországgal való szorosabb barátságot is keresi: úgy ennek, mint a német közeledésnek kifejezetten oroszellenes jellege van. Az észti gazdasági javulásban az állami beavatkozás is részes, mely az iparosítás terén magához ragadta az iniciatívát. — Az északi szomszédnál, Finnországnál azonban a választások nem kedveztek a németbarát és oroszellenes törekvéseknek. A 200 mandátumból 5-öt nyerve, 83-at Tanner szociáldemokrata pártja kapta, míg a fasiszta német barát „I. K. L.” párt egy mandátumot veszített. A finn gazdasági fellendülés tehát azt az irányzatot erősítette meg, mely a németekkel szemben a szociáldemokrata Skandináviával való együttműködést hirdeti: ez irányzattal az ősszel átalakuló *Kivimaki* kormányának is számolnia kell. Németország így másfelé keresve kapcsolatot Litvánia felé ismételte meg az osztrák taktikát és előnyös gazdasági szerződést ajánlott fel Kaunasznak. Az új német-litván kereskedelmi szerződés ugyan nem sok német árunak nyit utat, mert 1934 januárja és 1936 júniusa között 37 %-ról 4,5%-ra esett Németország része a litván behozatalban és Litvánia közben teljesen az angol külkereskedelemre állította át magát. Litvániában a „Tautininkai” diktatúrája továbbra is inog: a júniusi munkásharcokból kifolyólag most északra száműzték a szociáldemokraták vezetőnjét, *Purenienne-t*; a volt kormánypárt, a „keresztény demokrata parasztszövetség” vád alá helyezett vezetőségéből, 46 személyből 24-et elítéltek. Litvánia gazdasági válságát, melyet az ottawai rendszer mélyített ki a

Tautininkai (nacionalisták) diktatúrája nem tudja enyhíteni.

A brit világbirodalom ottawai gazdasági rendszere az oka a dán agrárválságnak is, bár ez az utolsó időkben némileg enyhült. Mégis az utolsó három év alatt 87%-kal csökken Dánia vajkivitele. A gazdasági válságot akarja politikailag gyümölcsöztetni a gazdák „Szabad Néppártja”, hogy a főparasztpárttól a „Venstre”-től elhódítsa a tömegeket. A kopenhágai felvonulás évfordulóján tehát az „L. S.” vezetői, a röngői gyűlésen a tavaly megbukott devizabeszolgáltatási bojkott helyett új taktikához: a „kiéheztetéshez” folyamodtak. Augusztus 3.-8. közt disznószállítási sztrájkot hajtottak végre, de sovány eredménnyel. Ezért szeptember 13-ára tejszállítási sztrájkot tűztek ki, egyben pedig fegyveres parasztalakulat felállítását is elhatározták. *Knud Bach*, az „L. S.” vezetőjének minden taktikázása mellett is elismerendő, hogy a jütlandi gazdák erősen el vannak adósodva és ezért kamatleszállítási és áremelési kéréseik olyan rétegeket fognak megmozdítani, melyek szavazatai az eljövő parlamenti pótválasztáson a Stauning-kormány ellenzékét fogják növelni. A parasztság elnyomódása az oka végeredményben annak a diktatúrának is, melyet *Metaxas* tábornak létesített Görögországban. A „korinthusparasztok”-at sújtó agrárválság egyre növekvő forrongásba hozták a tulajdonképpeni Hellast is az örökké lázongó Uj-Görögország után és *Metaxas* nem kockáztathatta, hogy nyers katonai erőt alkalmazzon itt is, miként Szalonikiben. Miután pedig a munkásság vezetőpártja a venizelistákkal együtt „népfront” kialakításán fáradozott és a venizelisták haragja a felkelésben elcsapott tisztipárthiveik reaktiválásának elszabotálása miatt a tetőfokra hágott, *Metaxas* a diktatúrába menekült, melyhez ürügyül a kötelező munkabíráskodás ellen általános sztrájkot hirdető szakszervezetek harcát választotta. *Metaxas* puccsa ellen szinte az összes pártvezérek tiltakoztak, de a király Korfuba ment közel az olasz partokhoz. Az új diktátor első rádióbeszéde a fajiság eszméjét tette meg vezetőgondolatnak, ami ugyan édes-kevés az 1935-ös fizetési mérleg 22 millió svájci frankot kitevő passzivuma mellett. Olaszország pedig megkísérelti a helléneket eltántorítani a Balkán-blokktól.

Mialatt Európában mindinkább elhatárolódnak a frontok fasizmus és demokrácia és szocializmus! közt, hogy teljes erővel készüljenek a döntő összecsapásra, Amerikában — látszólag — a legteljesebb béke honol. Rooseveltnak kanadai látogatásánál büszkén mutatott rá lord *Tweedsmuir* kormányzó a megerősített 5000 km.-es U. S. A.-kanadai határra. De Kanadában, ahol 1935 októberében *Mackenzie King* liberális pártja megbuktatta a választáson a védvamos konzervatívokat, a régi jólétet nem sikerült visszavarázsolnia. Így azután Alberta államban *Douglas* „Social Credit Party”-ja (a Townsendizmus egy alfaja) Winnipegben ugyanezt a párt *Alberhart* vezetésével jutott uralomra és Alberta, Vancouver példáját követve a tartomány adósságainak kényszerkonvertálását rendelte — a nemzetközi tőkepiac legnagyobb megdöbbenésére. A parlamenti választásokon első ízben vett részt a munkáspárt, mégpedig nagy eredménnyel a nyugati tartományokban; Manitobában *Litterick* személyében azóta kommunistát is választottak. Quebecben ugyanakkor a francia ifjúság közt a fasiszta mozgalom mutat terjedést.

A kanadai farmerek gazdasági romlása a buzaválsággal függ össze, míg Brazília válságát kávé monokulturájának krízise okozta. Augusztus 1-ig 37.19 millió zsák kávé kellett megsemmisíteni, a brazil kávéintézet jelentése szerint. A farmerek tehát más (gyapot, stb.) gazdasági növények termesztésére térnek át, úgy hogy a fejlődő ipar folytán Brazília szinte teljesen elérte az autarchiát. Az autarchiára való törekvés erős

spekulációnak nyitott utat, ami egy későbbi összeomlás árnyékát veti előre. Jellemző, hogy az állam 150.000 contos deficitje mellett 1935-ben jóval nagyobb — statisztikailag ki nem mutatható — a fedezetlen kincstári utalványok összege. A Rio de Janeiro melletti 2. gyalogezredben új összeesküvést fedeztek fel, ami a rendőri intézkedések (ostromállapot 3. meghosszabbítása) új sorozatát váltotta ki. A népfront novemberi felkelése leverését követő kegyetlen rendszabályok tehát enyhítés helyett keményednek és a világsajtóban nem egy hír jelenik meg az elfogott *Prestes* felkelővezér és *Ewert*: volt birodalmi gyűlési képviselőnek *Felinto Muller* rendőrei által való kinzásáról.

Getulio Vargas brazil diktatúrájával szemben a mexikói polgári demokratikus forradalom egyre inkább kibontakozik. Miután *Lazaro Cardenas* elnök április 11.-én repülőgéppel Kaliforniába toloncoltatta *Calles*, *Moronest*, *Ortegát* és *Leont*, a jobboldal vezéreit, *Louis N. Morones* a C. R. O. M. szakszervezetének éveken át volt vezetője (maga is multimilliomos) visszanyerte akciószabadságát. *Cardenas* elősegítette, hogy a C. R. O. M.-ból kivált és az új C. O. M.-ban szervezkedő munkások *Vincentó Lombardo Toledano* vezetésével a gyakorlatba ültethessék át az 1927-es alkotmány 123. paragrafusát, mely a munkások jogait biztosítja. A nagy villamosművi sztrájk a munkások teljes győzelmével végződött. Az indiánoknak csak apró parcellákat adó 1917-es agrártörvényt *Cardenas* a kollektív gazdaságok részére nyújtott hitelekkel egészíti ki. 1935-ben 2000 iskola nyílt a falusiaknak, míg ez évre 3000-t terveznek, *Cardenas* baloldali nemzeti forradalmi rezsimje így az egész nép támogatását élvezve és ez adja az erőt *Cardenas*nak, hogy szembeszállhasson a fasizmussal, mely *Calles* bukása után az „aranyingesek” vezetőjében, *Nicola Rodríguezben* talált vezért. *Rodríguez* *Cardenas* száműzte, aranyinges szervezetét pedig feloszlatta. Mexikónak nagy szerepe lesz a buenosayresi pánamerikai konferencián is, melynek 6 programpontja: a béke megszervezése, a semlegesség végrehajtása, a fegyverkezés csökkentése, a pánamerikai jog megalkotása, az államok összeköttetésének kiépítése és a kulturális közeledés elősegítése.

A Panama-csatorna igazgatóságának 1935-36-os jelentése a réz, ólom, mangán, horgany és ón, szóval a fegyverkezési ipar nyersanyagainak nyugat-kelet irányban való forgalmi növekedéséről számol be. De a másik oldal felé *sem* kisebb a hadikészülődés. Japánban a katonai kiadások 1931 és 1936 között 454 millió yenről 1322 millió yenre emelkedtek; a haditengerészet költségvetése tavaly óta 50%-kal növekedett, ami a „flotta-párt” erősödésével függ össze. A katonák máris tudták *Baba* pénzügyminiszterrel, hogy nem túrik a költségvetés lefaragását. *Aizava* alezredes és a február 25.-i felkelés részeseinek kivégzése távolról sem jelenti a hadsereg vezetői hatalmának csökkenését, sőt inkább megerősödését. Ily körülmények között a Hirota-kormány még csak nem is gondolhat a beígért „reformok” végrehajtására: a földművelésügyi miniszter a várt agrárreform helyett egy 34 milliós talajjavítási javaslattal kénytelen megelégedni. *Teraucsi* hadügyminiszter pedig nyíltan kijelentette, hogy a hadsereg szükséglete minden reformtervénél előbbre való. A kormány így egy antitröszt törvény félénk alkalmazásával akar „reformtevékenységet” folytatni.

A kínai központi hatalom erősödése nyugtalanítja a japán vezérkart, amely újabb akcióra készül. Koreába kormányoznak a mérsékelt *Ugaki* helyett az 1931 mandzsuriai betörés megszervezőjét, *Minami* tábornokot küldték, Belső-Mongoliában pedig tovább folyik a japán terjeszkedés. A japánok megakadályozzák a Kalgan felé irányuló kereskedelmi forgal-

mat, melyet Delonoron át Mandzsutikuo felé irányítanak, egyben pedig rendelettel kényszerítik a földműveseket az ópiumtermesztésre.

A japán militarizmus fenekedése mögött a legsúlyosabb gazdasági zavarok rejlenek. A japán „dumping” ellen Latin-Amerika és a brit világbirodalom máris hathatós rendszabályokat fogantatosítottak: a kivitel hozama csökken. Ausztráliával álló és nyílt kereskedelmi háború, Indiával sem jutnak előbbre a textilbevétel emelését célzó tárgyalások. Japánnak továbbra is a kínai piac uralása képezi életkérdését...

Kinában azonban Csiang-Kai-sek hatalmának megnövekedése, ennek minden „japánbarát” taktikázása mellett is, végeredményben az óriási birodalom egységének helyreállítását jelenti, így tehát Japán szempontjából káros. A nankingi diktátor állását a Kuomintang 6. végrehajtóbizottsági ülésének újlag megerősítette és így Csiang, tekintélyében megnövekedve, a kantoni „délnyugati politikai tanács” likvidálását határozta el. Pénzzel és hatalmi részesítéssel oldalára vont a kantoni fővezér, Csen-Csi-tang alvezéreinek főbjeit, úgy hogy amikor Jü-Han-mu megindult a nankingi sereggel Kvantung felé már nem lelt ellenállásra: Csen jobbnak látta kincseivel Honkongba hajózni át.

A kantoniak öt éves uralmának megdöntésénél azonban nehezebb feladat lesz szövetségesüknek, a Kvangszi-csoportnak a letörése. Sem Kvangszi kormányzója, Li-Csun-jen, sem a mohamedán hadvezér, Pei-Csun-szui nem hajlandók a régi kínai receptet követni és valamely kikötőváros exterritoriális negyedébe vagy külföldi „tanulmányutra” vonulni. És a jó stratégiai helyzetben levő Kvangszi-klikket a „japánbarát” Csiang elleni néphangulat is támogatja, mely azt is lehetővé teszi, hogy Kiangszi, Fukien, Csekiang és Kvantung területén két évvel a vörös főerők elvonulása után még vörös partizán csapatok operáljanak, a Japán elleni szabadságharc lobogója alatt.

Kína gazdasági válságát jelzi a külkereskedelem zsugorodása, mely az 1933-as 1957 millió dollárról 1934-ben 1565, 1935-ben 1495 millió dollárra csökkent. A külkereskedelemben Anglia részesedése csökkenőben, Japáné növekvőben van, nem beszélve az északi japán csempészetéről, amely ellen most Nanking a külföldi áruk engedélyezésével akar küzdeni. Az 1936-37-es költségvetés 990.658.450 dollárral csak nehezen jön egyensúlyba; de a főjövedelmi forrás, a vámbevétel 317.973.514 dollárát 120.457.706 dollárral haladják meg a nagyszámú haderő kiadásai.

A Távol-Kelet éledező paraszához képest a Közel-Kelet már is lángol Palesztinában. 211 halott, 314 súlyos és 649 könnyű sebesült az elmúlt öt hónap véres mérlege. A petróleumcsővezeték kétszeri megtámadása mind erélyesebb rendszabályokra kényszeríti az angolokat az arabok ellen, akik érdekében Abdullah transzjordániai emir akar közbenjárni általános amnesztia és a zsidóbevándorlás megtiltásának követelésével.

Az Egyiptommal folytatott angol tárgyalások a lezárás előtt állnak. A katonai kiűrités és a szudáni kondominium szabályozása után még csak a kapitulációk eltörlésének a módját kell megbeszélni, mely az egyiptomi polgárság gazdasági uralmának megalapozását jelenti.

A szuezi csatorna bevétele 1936 első felében alapos csökkenést mutat, részben az olasz csapatok hazahajózásának *elmaradása* miatt is. De a csapatokra még jó ideig szükség lesz Abessziniában... *D. F.*

S Z E M L E

AZ ANGOL KISPOLGÁR ARCA

Évtizedünk a kispolgár dicsőséges ébredésének kora. Ennek az ébredésnek csodálatos gazdasági, kulturális és társadalmi teljesítményeit (pl. a Harmadik Birodalomban) ismerik és kellőleg értékelik e lap olvasói. De nem eléggé ismeretes az angol kispolgár, a „man in the street”, az utca egyszerű embere. Mi hajtja, az angol kisembert? Mi a vágya, életideálja, törekvése, világfelfogása, társadalmi beállítottsága? Keveset tudunk erről, pedig éppen az utóbbi hónapokban vált mind világosabbá: Anglia játsza a politikai erők mai elhelyezkedésében a mérleg nyelvének szerepét. Ismételtén rámutatott e lap arra, mennyire Angliától függ egy újabb világháború megakadályozása. Kisérjük meg tehát, Anglia kispolgári rétegét szépirodalmi vágyálmaiban megfigyelni, azt a kispolgári réteget, amelyhez a munkásság nagyrészt — osztályöntudat híján — szintén hozzá kell számítanunk. Ne támaszkodjunk arra a féltucatnyi könyvre, amelyet az utóbbi évek során külföldiek írtak az angolokról. Vegyünk egy sereg különféle angol szépirodalmi folyóiratot, amelyek a kispolgár lelki megnyilvánulásait visszatükrözik.

*

Egy tucat különféle angol magazin fekszik előttem. Szépirodalmi folyóiratok, kezdve az előkelőkön, mint a *Strand* és a *Nash*, pazar színnyomásos képekkel, finom papíron, amire mind telik a hirdetésekéből. Vannak aztán folyóiratok, amelyek nem közölnek hirdetéseket és csakis a közölt szépirodalomból élnek, viszont rossz papíroson jelennek meg. Ilyenek a *Story-teller*, a 7 pennis *Grand* és a — jellemét címben hordó *Happy*. Vannak kifejezetten nők számára írottak, le egészen a 2 pennis *Woman's Own-ig*.

Kezdjük az egyik elismerten elsőosztályu folyóiraton. A novellák szereplői a felsőbb középosztályból valók, viszont a hirdetések jellege mutatja, hogy ezt a lapot kispolgárok olvassák. Az egyik novella címe: *Kiránduló társaság*. Mig a többiek csónakáznak a tavon, nagymama a parton marad és elmereng. Ugyanezen a tavon kapta ő az első szerelmi vallomást. Bár elfelejtette már a férfi arcvonásait, de pontosan emlékszik még saját ruhájára (következik a ruha részletes leírásai). Még fülében cseng a hang: „Mária, Maga meg kellett, hogy érezze —”... „Mr. Coles, válaszolta akkor a nagymama, nincsen joga engem Máriának szólítani.” Mert a férfi „detrimental” (hátrányos) volt, sem pénze, sem kilátása. Mig nagymama lassan elbóbiskol, az egyik csónakban egy fiatal fiu szerelmet akar vallani egy nála idősebb asszonynak, aki viszont egy másik csónakban ülő idősebb férfihez szeretne férjhez menni. Az asszony a fiu unalmas szerelmi dadogása közben ki akarja használni az időt és gondolatban nyári ruháit tervezi ki. (Következik 12 sor különböző ruhákról, amelyek szükségesek yacht-party-ra, Skóciába stb.). A fiu, hogy szerelmét bebizonyítsa, kitervelt hősies tervének végrehajtásához fog: sutyomban vízbejűti a hölgy öleibét, hogy aztán utána ugorjon és kimentse. De ah! mig uszáshoz készülődik, mig a vízbeugrásra rászánná magát, a közelben csónakázó kislány már kihuzza a drága állatot. — Ezalatt a másik csónakban ül az idősebb, 41 éves férfi, egy 18 éves lánnyal. 41 év, gondolja magában a lány, milyen romantikus, milyen csodálatos kor. 18 év, gondolja magában a férfi, milyen romantikus, milyen csodálatos kor. Mert ebben a lányban lélek van, így érzi a férfi, aki rajongani kezd a lélekért

ugyanavval a hévvel, mint máskor a „művelt” vagy a „tapintatos” nőért. A férfi elhatározza, hogy feláll, szerelmet vall és már behuzza az evezőt, hogy vallomás közben a víz ne fecskendezze be ruháját. De ekkor megrázza őket a kutyamentő lány csónakjának megjelenése, mindhárom csónak találkozik, különben is kezd már esni, így mind visszatértek a partra.

— Unalmas a novella, ó nyájas olvasó? Nem történt benne semmi? De — tipikusan angol novella. Számtalanszor esik szó benne ruháról, mert hiszen a modor és a ruha fontos a jó társaságban, amelybe felemelkedni az angol kispolgár vágya. Ruha, időjárás, tapintat, jó fellépés, jó modor. Az ismertetett novella öntudatlanul is a lélektelen angol élet önkarikatúrája. Elmondása olyan unalmas, mint az angol tánc-ének előkelően érzelmes orrhangú dudolása. Persze, akad ugyanebben a kötetben kevésbé unalmas novella, hiszen az egyhangú angol élet megkivántatja az izgalmat. Van izgalmas szerelmi háromszög (természetesen a kontinensre helyezve), van „mystery story” (titokzatos elbeszélés), „thriller” (izgató), aztán kémtörténet, stb., persze mind vagy a trópusokra helyezve vagy a megbízhatatlan európai kontinensre, amint azt ilyen előkelő angol folyóirattól nem is lehet másként elvárni. (Olcsóbb folyóiratok — hallatlan arcátlansággal: — izgató elbeszéléseiket Angliában játszatják le.)

Böngésszünk más előkelő folyóiratokban. Ismert angol író novellája vezető helyen. Első színes illusztráció: férfi és nő ülnek egymás mellett, a férfi átkarolja a nő derekát. Előttük fehér macska. Szöveg: „Ugyan menj, mondta a férfi, csak nem állítod, hogy azért nem jöhetsz hozzám feleségül, mert ezt a macskát szereted? Én többet adhatok Neked, mint ez a macska.” Akinek ezután van még türelme a novellát elolvasni, megállapíthatja, hogy a novella semmiben sem marad a képszöveg rekordostobasága mögött. Következik egy kitűnően megírt, de teljesen naiv angol humorú novella, aztán mások, amelyekbe már betört az élet és lekezdi rombolni a dogmatikus angol formatizteletet. Szerelmi történetek, regényes és izgató véletlenek, érzelmes és olcsó egymásratalálások. Némelyik novellának abszolút művészi az értéke. Áll ez különösen a hirdetést nem közlő, csakis szépirodalmi, aktualitás-rovat nélküli folyóiratokra, ahol a sok álézés közt igaz és erős is akad, művészileg magas nivóju feldolgozásban. De — mindezt éppen úgy megírhatták volna 50 vagy 100 évvel ezelőtt. Hát nem merülnek fel az élet és társadalom, a kenyér és állás izgató kérdései? Ezt igazságtalan volna állítani, mert pl. a Happy egyik — szünidei — száma kifejezetten mintha magántisztviselők számára íródott volna. Például. A novella címe: *Fizetésemelésre semmi kilátás*. Tartalom: fiatal gépirólány és fiatal tisztviselő egy irodában dolgoznak és szerelmesek egymásba. A „gonosz” prokurista ostromolja a lányt és kidobással fenyegeti a fiatal tisztviselőt. A helyzet reménytelen. Ekkor a gépirólány felfedezi, hogy a prokurista üzleti titkokat árult el a konkurens cégnek. Cégfőnök röpit a prokuristát. — kinek helyét fiatal barátunk foglalja el. Házasságnak semmi akadálya. — Nézzünk mást. Magántisztviselő kiment egy lányt kellemetlen helyzetéből (indianus báli ruhában maradt nappal a tengerparton). Kiderül azonban, hogy a lány — főnöke menyasszonya. Eljegyzés felbomlik, gonosz cégfőnök meneszt a tisztviselőt. Ennek azonban más, jobb állásra van kilátása, lány pedig boldog, hogy gonosz jegyesétől megszabadul. Lány és tisztviselő nyomban megszeretik és eljegyzik egymást. Tetszik még? Kölcsönkönyvtári kisasszony romantikus és izgató körülmények közt megismerkedik főnöke fiával. Szeretem és eljegyzés. — Avagy. Férfi és nő megismerkednek díjnyertes pulikutával kapcsolatban. Regényes véletlen folytán az ország egyik távoli helyén újra találkoznak. Szeretem, stb. Mindig ugyanaz a recept. Véletlenek tor-

lódása, pillanatok alatt megszülető szerelmek és házasságok, egyéni anyagi problémák, amelyeket a jóságos élet megold. Ritkán rajzolja meg a novella az érzések kialakulását, többnyire „meglátni és megszeretni egy pillanat műve.” Férfi meglátja egy előtte ismeretlen hölgy arcképét 4 éves korából. Hosszas hajsza után megtalálja az időközben felnőtt hölgyet. Meglátni és egymást megszeretni, stb. (Butaság terén még társai közül is kiemelkedő novella.) Vagy: beteg beleszeret ápolónőjébe. Más? Penzióban fürdőszoba használatának elsőbbségi jogáért veszekedő tisztviselő és gépirólány veszekedése szerelemmel zárul.

Böngésszünk és ámuljunk tovább. Egyes folyóiratokban rövid, kivonatszerű alcimek tájékoztatnak a novella tartalmáról. „Ifju szerelem problémája oldandó meg — az értelem hideg fényében vagy a románc bűbájos holdvilágában?” Másik alcim: „Drámai történet két asszonyról, mindkettő a másik szabadulásának kulcsát tartja kezében.” (Ügyesen megirt szerelmi négyyszög, a megoldásban döntő szerepe van a ruhának és a lakásberendezésnek.) Alcim az egyik háziasszonyi lapból: „Gőgös modern fiatalok kigunyolták az egyszerű nagynénit ósdi modora miatt — de eljött a nap, mikor nem nevelték ki többé.” Jellemző a modor fontossága, amit a cím aláhuz. És vajjon hogy' derül ki a nagynéni erkölcsi fölénye? Modern fiatalok tönkremennek, ósdi és titokban vagyonos nagynéni megsegíti őket. Pénz és erkölcs. — Tovább. Történet a csodavárosból, t. i. Monte Carlo-ból. Főhős tisztviselő, aki boldog férjes asszony, cégje megbízásából hivatalos uton Monte Carlo-ba kerül, ahol rouletten egész vagyont nyer össze. Már nyomja a vagyon elhelyezésének gondja, mert érzi, hogy egész boldog, egyszerű életük megváltozik. De megismerkedik egy ifju és pénztelen szerelmmel, annak adja nyert pénzét házasságra, maga pedig visszatér Londonba, egyszerű, bensőséges, boldog életéhez. Szóval: a pénz nem boldogít. — Egyéb alcimek: „Mint egy álom.” — „Egy férfi szomorú sorsa, ki habozott, mielőtt csókolt.” — „Szerelem Páris művésznegyedében.” Vagy nézzük meg a képeket? Főhős férfi fekszik a fűben. Lovaglórúhás előkelő urilány áll előtte és mondja: „Családod szégyene vagy.” Következő kép: estélyi ruhás közönség riadtan bámulja a szomszéd kertet, ahol az előbbi fiatal férfi az előbbi fiatal lánynak (ki másnak menyasszonya) óriás virágbetűkkel vall szerelmet: „Szeretlek.”

Mire az olvasó idáig ért, elfelejti, hogy a 20. században él, szinte úgy érzi, hogy az angol folyóiratok átaludtak 100 évet. Riadtan menekül az olvasó a házasságra buzdító elmetermékek elől a hirdetések rovatába, abban bizva, hogy ebben a reális rovatban talán megtalálja azt a bizonyos fensőbbes angol „common sense”-t, az angol józan észet. Hátha a hirdetések kedvezőbb képet adnak az angol kispolgárról, mint a szellemi eledel, amelyet ez a réteg fogyaszt? — Megvan! Ne sóhajts sikerért, kiáltja a hirdetés, hanem ragadd meg! — A naiv kontinentális olvasó, ki mindig is ezt akarta, aki saját sorsát bonyolult társadalmi összefüggésekbe beágyazottnak látta, kapva-kap az ajánlaton és olvas mohón. „Felfedeztük a siker, előrejutás, hatalom és jólét titkát.” Tehát: ha nagyobb fizetést akarsz, szép otthont és jólétet: iratkozz be X. intézetbe, ahol csekély tandíj ellenében elárulják, Neked a siker titkát, amelyet levelezés útján eltanulhatsz. Ez csak praktikus gondolkodás? — 50.000 növendékünk volt idáig, hirdeti az egyik ilyen intézet. (Hajlandók vagyunk azt gondolni, hogy azért van még Angliában 2 millió munkanélküli, mert ezek nem iratkoztak be ilyen intézetekbe.) — Egy másik intézet a beszéd titkaiba vezet be. 32 oldalas ragyogó kiállítású prospektus mutatja a beszéd fontosságát. Mindegyik oldalon kép. A prospektus második oldalán

feketéllő tömegek fölött szónokló száj, ökölbeszorult kéz. Szöveg: 9 ember közt 7-ben megvan a tömegek megragadásának természetes képessége, anélkül, hogy ezt tudná. Rágondolsz-e, olvasó, a Nagyra, a Duce-ra? 5,000 Lei csak a tandíj, 12 levelet kapsz érte, ki tudja, mi lehet még belőled? — Mert rejtett képességek vannak, Benned, hirdeti egy másik intézet: „Mi felfedezzük rejtett képességeidet, kigyógyítunk szórakozottságodból, adunk Neked erős akaratot, önbizalmat, tettekkészséget — levelezés útján, igen mérsékelt tandijért.” — De a praktikus angol nemcsak a szellemet gyógyítja. „Akarsz magasabb lenni? 14 nap alatt 2–5 hüvelyket fogsz nőni, ha otthon végrehajtod X. ur kurzusát.” — És miért, kérdi az egyik hirdetés, miért ó olvasó nyomjanak el Téged továbbra is a Nálad szebb termetű férfiak, akik elveszik előled a jobb állást és a jobb nőt? Légy bár incifinci ember vagy potrohos polgár, Atlas ur műintézete 7 nap alatt tökéletes testalkatu férfit farag Belőled. (Ha nem sikerül: Atlas ur visszaadja pénzedet.) — Inferiority complex, — hirdeti egy pszichológiai intézet, amely bemutatja az agy keresztmetszetét, benne megszámozva azt a 14 helyet, ahol rendre székel az idegesség, pirulás, székrekedés, önbizalom, stb. Megszabadulhatsz, ó olvasó freudizmus nélkül is alacsonyabbrendűségi komplexumodtól, mert ez a tudományos intézet elárulja Neked, mit kell tenned otthonodban, hogy százszázalékos emberré légy.

És végül, mindennek a teteje: akarsz talán teremtő erejű festő lenni („creative painter”), hogy üres óráidban rengeteg pénzt szerezz? Móddobban van, mert X. intézet — levelezés útján — megtanít rá. Vagy válj íróvá, keress pénzt szépirodalom csinálásával, amint ezt egész sereg angol intézet tanítja. Van újságírókurzus, van kurzus gyermekmesék, versek, novellák, folytatásos regények írására is. Elvégre, miért légy szabó vagy fogorvos, mikor lehetsz költő is? Mesterség ez is. 12 levél — csekély tandíj ellenében — tanít meg rá, hogy mi a stilus világossága, hogy a novellának van eleje, közepe, vége, hogy jellemezheted hőseidet beszéd, tett vagy ruha és modor útján, stb. Megsugják Neked, hogy 5,000 szó egy „short story”, egy magazinba való rövid novella, megmutatják Neked a mesterség összes fogásait, biztosítanak róla, hogy 6 ember közül 5 tud íróvá lenni. Eléd rakják rendszerbe foglalva a szépirodalom összes lehetséges témáit, óriási genealógiai táblázatban, amelynek főcsoportjai: pénz, élelem, nem, egészség. A táblázat copyright-ja tiltja, hogy erről többet közöljék. De kontinentális használatra kibővíthetem a „nem” főcsoport altémáit, amelynek angol genealógiai vonala így szól: platonikus barátság — szerelem — udvarlás — eljegyzés — házasság. Mi alsóbbrendű kontinentális halandók ismerjük a házasságon kívüli erkölcsstelen nemi kapcsolatokat is. — Az egyik intézet biztosít róla, hogy volt tanítványai eddig 1075 újságba és magazinba írtak. (Ami a fenti novellaismeretések alapján igen valószínű) A másik intézet szerény számítással legalább 15,000 fontsterlingre becsüli volt tanítványai addigi honoráriumait. Számptalan hálás levél bizonyítja, hogy a legtöbb tanítvány már a második lecke után irt novellájával megkereste teljes tandíját. (A levelek Londonban eredetiben megtekinthetők.) Amellett több, Angliában nagy anyagi eredménnyel működő író bizonyítja, hogy sikerét az X. intézetben nyert szakismereteknek köszönheti.

A kép, amely így az angol kispolgárról kialakul, rendkívül elszomoritó. Ilyen hirdetések és ilyen „intézeteket” csak a tudásnak és ítélőképességnek teljes hiánya tehet rentábilissá. A folyóiratok nivója azok jó részében már lesüllyedt az amerikai színvonalra. (Egy amerikai folyóirat hozott egyszer hirdetésben egy koponyát: ez az az agy, amelyből az X.

borotvapenge korszakalkotó ötlete kipattant.) A fent ismertetett novellákat nem közölné sem az Uj Idők, sem a Tolnai Világlapja, annyira együgyűek, unalmasak, pszichológiátlanok. Ezeket a novellákat futószalagon gyártják, amint a folyóiratokból is egy-egy nagy kiadóvállalat harmincat bocsát ki a különböző igények kielégítésére: van előkelő, népszerű, hapy end-es, izgató. És így alakul ki előttünk annak a kispolgárnak képe, aki békés emésztésű nyárspolgári életre vágyik, aki nem tudja, mi a lélek, akinek sejtelve sincs a társadalmi összefüggésekről. Mert láttuk: ami társadalmi vonatkozás előfordul ezekben a szépirodalmi termékekben, azt mind megoldja kedvezően a jóságos véletlen. A hirtetések is ennek a felfogásnak elterjedtségét bizonyítják: emelkedj ki az átlagból, oldd meg a társadalmi kérdést egyénileg, karriér utján. „Old merry England”, — a régi boldog Anglia lebeg minden kispolgár szeme előtt. Az a régi boldog Anglia, amelynek tömegnyomoráról Dickenstől kezdve annyian irtak s amely az uralkodóosztályok haladásellenes ideálja.

Igaz: van egy más angol irodalom is, amely ha polgári is, de művésziileg magas nivón áll. Igaz: számos angol polgári író foglalt állást az uralkodó osztályok önzése és rövidlátása ellen. De többségben a selejtes irodalom van, nem pedig a Forsyte Saga olvasótábora. És ne felejtjük el: amint Németországban sem a Buddenbrooks olvasói álltak Hitler mögé, úgy Angliában sem állna soha a Forsyte Saga polgári tábora hasonló mozgalomba. Ez a tábor azonban aránylag kicsi. Az angol kispolgár és munkás, aki ezt az irodalmat „beveszi”, elhisz kritika nélkül minden frázist, nincs ítélőképessége, nincs tudása és osztályöntudata. Szükséges-e példákat hozni az angol közönség jóhiszeműségéről? Nem emlékszünk-e még rá, hogy az angol konzervatívok jelszavainak hogy' bedült 31-ben és 35-ben az angol választók többsége? Milyen nagy szerepet is játszott a tavalyi választások alkalmával a legenda, hogy Stanley Baldwin „the honest Stanley”, a becsületes Stanley. Amint pedig ő javasol, az — ha nem is értjük — csak jó lehet. — Mikor tavaly, a közben elhunyt György király ezüstjubiläumát tartotta, az egyik londoni külváros szocialista városi tanácsa elállott a városrész feldiszfizetésétől, mert a pénzt munkanélküli segélyre fordította. Erre a munkanélküliek maguk adták össze a pénzt — a városrész feldiszfizetésére. Ádám Elek.

EGON ERWIN KISCH: ABENTEUER IN FÜNF KONTINENTEN.

(Editions de Carrefour, Paris 1936)

A könyv az utolsó huszonöt német év legjobb riportázsainak a gyűjteménye, feltételezve, hogy „riportázs” alatt azt értjük, amit Kisch csinált belőle. A könyv előszavában Theodor Balk nagyon szépen mondja: „A műfajok táblázatán van egy kitöltetlen fehér mező, — hiányzik a riport művészi megfelelője: a riportázs.” Ezt a fehér mezőt Kisch alaposan kitöltötte. Azt a hosszantartó vitát, hogy a riportázs műforma-e vagy sem, Kisch ragyogó módon ad absurdum vitte. A riportázs abban a formában, ahogy ma kezelik természetesen nem művészet, még ott sem, ahol törekedik „az igazságot megmondani”. Művésztette csak akkor lesz, ha az igazságot nemcsak megmondja, hanem alakítja is; vagyis más szavakkal: ha megszűnik csak-riportázs, csak-tudósítás lenni. Márpedig ez Egon Erwin Kisch esete. Egon Erwin Kisch hozzájárulása az igazság megállapításához és terjesztéséhez oly' gazdag művészi mozzanatokban, nyelve oly' átható a tények és történések megfogalmazásában, hogy Egon Erwin Kisch saját magát maga ellenében meg kell védenünk. Felejtjük el, hogy ő maga nevezte magát a „szárguldo riporterneke”; ne vegyük tudomásul, ha Kisch az idő, vagyis az újság embere sajtóigazolyá-

nyával az örökkévalóságra hivatkozik s nevezzük költőnek, a szociális riportázs, a szocialista realizmus költőjének. Mert ugyan miben különbözik a regény és a novella, mint epikus műfaj Kisch kalandos, regényszerű erkölcsrajzaitól? Talán a mesében? De hiszen vannak regények, amelyeknek technikai értelemben semmiféle „meséjük” nincs s ennek ellenére mégis regények. Gondoljunk pl. Grimmshausenra vagy Swiftre. Ezzel szemben Kisch napjaifirk állapotáról szóló igen fontos tudósításaiban nagyon sok a kimondottan novellisztikus, történelmi vonás. *A gyilkos anyja* című vázlatát, amit 1913-ban írt, olyan drámai lezárású, mint Maupassant valamelyik mesternovellája. Bizony, e kötet olvasásakor szakadatlanul érezzük, hogy a nagy realiztikus művészet mindig tartalmaz egy rész riportázt — és fordítva. Ha Kisch leírja Nanking valamelyik uccáját, úgy nemcsak azt mutatja be, ami az uccán történik, hanem azt is, ami az uccák mögött, az elbeszélő így lesz a polgárháború krónikása. Avagy vegyük a Liebknecht Károly és Luxemburg Róza meggyilkolásáról szóló vázlatot: ahogy itt egy mellékes közleményből a Landwehrkanal-i éjszaka emléke felimbolyog, ez, Zolával szólva „egy darab valóság egy temperamentumon keresztül.”

A kötetben nagyon sok a rég óta ismerős darab, mint pl. a *Borinage*, vagy *Redl vezérkari főnök esete*. Ezek a darabok egyszer a Negyedik Birodalom iskolakönyveiben egy későbbi nemzedéket majd e művész alaposságáról és exaktságáról világosítják fel. (L. S.)

**J. G. CROWTHER. SOVIET SCIENCE
(London 1936. Trubner and Co. Broadway House.)**

A nagy orosz átalakulásból a természettudományok új, ösztönző erői keltek életre. Az új orosz rendszer nemcsak a meglévő természettudományi kutató intézeteket alakította át lényegesen, hanem az új kutató intézmények egész nagy számát létesítette. Különösen az első öt éves terv bevezetésével szaporodtak el azok a részint elméleti, részint gyakorlati célzatu intézmények, amelyek az ujonnan teremtett iparágak szükségleteit hivatottak kielégíteni. Ezeknek a természettudományi és technológiai kutató intézeteknek a szervezetét, munkamódszerét és tudományos eredményeit mutatja be *J. G. Crowther* pár hónappal ezelőtt megjelent könyvében. Érdemes figyelemmel kísérni, hogy a társadalmi feltételek, amelyek közt a természettudományok a mai Oroszországban fejlődnek, mennyire befolyásolják a természettudományi kutatás munkamódszerét.

Az új orosz természettudományi kutató intézmények meglehetősen rövid multra tekinthetnek vissza. A legtöbb közülük alig tíz éves. Az intézetekben dolgozó legtöbb kutató még nem érte el a harmincadik életévét. Ezért azután ezekben az orosz intézetekben jórészt hiányzik az a régi munkahagyomány, amely oly általános a nyugati államok hasonló, de sokkal idősebb intézeteiben. Ennek természetesen meg van a maga árnyoldala. Ezzel kapcsolatban mondja Crowther: „Számosan az igen tehetséges fizikusok közül hajlamosak a legutolsó, feltűnést keltő felfedezések köréhez tapadni s azután csakhamar a következő felfedezés irányába fordulni... A kutatás alá vett tárgyak kisebb számára való nagyobb koncentráció valószínűleg mélyebb jelentőségű felfedezéseket tenné lehetővé.” Ez a kritika azonban csak a tiszta, a gyakorlati szükségletek által nem meghatározott elméletre áll. Sőt, az alkalmazott tudományok területét, a kutató munkát a mai Oroszországban a legszigorúbb tervszerűség jellemzi.

A technológiai kutató intézetek közvetlenül azoknak a népbiztoságoknak a hatáskörébe tartoznak, amelyek a szovjetgazdálkodás egyes ágait irányítják és fejlesztik, a legtöbb közülük a nehézipari népbiztoság

(hatáskörébe. A kutatás feladatait az előljáró népbiztosság határozza meg. Ezeknek a feladatoknak a megoldása természetesen mindig legfőbb közérdek s így azok elgondolásába valamennyi fontos tényező beleszól. Értethető így, hogy a feladatok megállapítása, illetve kijelölése a legkevésbé sem találomra történik. A kutató intézetek tudományos munkásainak bizottsága szintén egy ötéves tervben állapítja meg a feladatok sorát és osztja el, illetve jelöli ki azok megoldását az évi keretekben az egyes intézetek számára. Ezért azután a kutató munka tervszerű irányítása és szerves elosztása az egyes kutatók között lényeges része a szocialista tervgazdasági szervezésnek. A tervgazdasági gondolkodásra való nevelés ugyanakkor messze meghaladja a legközelebbi közvetlen feladatok körét, amiket a kutatás gyakorlati szükséglete állít. A nagy kutató intézetek vezetői felteszik a kérdést: mennyi lakosa lesz az Uniónak 30, 50 év múlva? Miféle nyersanyagokra, milyen nagy termésre lesz szüksége, hogy a következő nemzedékek szükségleteit kielégítse? Az ilyen természetű kérdéshelyzetek mélyen befolyásolják azt az európai és ázsiai Oroszország geológiai felkutatását illető munkát, amit a forradalomig oly nagy mértékben elhanyagoltak. Ilyen természetű kérdések befolyásolják a mezőgazdasági tudományok ápolására alakult Akadémia munkáját, amely N. I. Wawilow vezetésével és háromszáz fiókinzetével az Unió egész területén, tizezer tudományos munkatársával és nyolcezer segéderejével a legjelentősebb kutató intézete az Uniónak. Ezekben az intézetekben a földkerekség egész területéről összehordott háromszázezer fajta kulturnövény alapján tervszerű kísérletek folynak új, racionalizált fajták létrehozása céljából, olyan mértékben, ami példátlan a világon. Ennek a kutató munkának a gyakorlati jelentősége azért nagy, mert a kollektív mezőgazdaság az így tenyésztett fajták bevezetését és kipróbálását sokkal hamarabb lehetővé teszi, mint a régi formájú mezőgazdálkodás. Nem vitás, hogy a kutatás eredményei rövidesen döntő kihatással lesznek az egész világ mezőgazdálkodására. Az intézetek által kitermelt új buzafajták, melyek a gabonatermelés számára új területeket tárnak fel, illetve az eddigi, gabonával bevetett területek hozamát lényegesen megnagyobbítják, ugyanolyan súlyos agrárválságok okai lehetnek, mint a Marquis-féle gabonafajtáé, mely a kanadai és Egyesült Államokbeli gabonatermő földek övét messze észak és nyugat felé kitolta s a mai agrárválságot felidézte. Ettől a kutatómunkától igen sokat vár a mai Oroszország. Hisz' minél északabbra tolják ki a nemes gabona termelését, minél ellenállóképesebbé teszik az ujonnan tenyésztett fajtákat a sivatagi területek szárazságával szemben s minél inkább emelik a meglévő fajták hozamát, annál inkább javulhat a lakosság életszínvonala. (H. B.)

RAMON FERNANDEZ: „L'HOMME EST-IL HUMAIN?”

(N. R. F. Paris, 1986.)

Ramon Fernandez új könyve már szerzője személyénél fogva is jogát formálhat arra, hogy a haladó francia szellemiség tipikus kifejezésének tekintsük. Ramon Fernandez egyike a legszélesebb érdeklődési körű íróknak. Neves kritikus, az ő műve Molière egyik legkitünőbb életrajza, aktív sportember, aki bár nem elsődleges alakító készséggel, de finom átéléssel rajzolta meg regényeiben a modern sportoló, főképp az autóversenyző portréját, végül széles befogadóképességű gondolkozó, aki a mai francia negyvenévesek nemzedékének jellegzetes képviselőjeként az utóbbi évek folyamán, a kultúra nagy kérdéseinek és a napi eseményeknek nyomása alatt, végigcsinálta azokat a szellemi és politikai változásokat, melyek a francia néppel együtt a szellemiség javát is a változtató demokrácia és

az új humanizmus táborába vezették.

Ennek az új humanizmusnak és a regresszív irányzatok által hevesen támadott racionalizmusnak a védelmében veti fel Fernandez könyve címében a kérdést: „Enberi-e az ember?” Ami a racionalizmust illeti, Fernandez új fogalmazást ad a régi elméletnek. Szerinte a racionalistának nem ezt kell mondania: „Én mutatom meg a világnak az ész tanítását”, hanem ezt kell kérdenie önmagától: „A valóságos ember hogyan illesztheti be életébe a rációt?” Csak így hagyhatja el a hatástalanná vált elvont eszményt s kísérheti meg annak a megvalósítását, amit Fernandez az ember emberiességének nevez. A jelen idők szükségleteinek józan elemzése, a régi emberi éttékék, főképp a türelmség felidézése Fernandezt olyan módszer kiépítéséhez vezeti, amely ha nem is tarthat egyetemes ideológiai érvényre számot, mindenesíre alkalmas arra, hogy a haladó tábor világnézetileg oly' változatos soraiban a közös értékek és célok létezését tudatosítsa. Az alábbi részlet a gondolat és a változtatás viszonyát mutatja be Fernandez megvilágításában. (M. V.)

A filozófusok mindig szerették építgetni az eszme légvárait és boncolgatni az igazság mintaképül állított normáit. De sohasem ez volt a gondolat sajátos és lényeges hivatása. A gondolatnak az eseményekre kell tapintania, hogy a világ lelkiismeretét mind öntudatosabbá téve megváltoztassa a világot. A harmónikus eszménykép csupán esztetikus keret, aminek meg kell határozni a tartalmát. Minden filozófusban az eszme művésze mellett, aki gondolatának formáját ötvözi, a tudós és a reformátor is ott van. Hisz' már magában az eszme szerkezetében ott van az aktív tájékozódás, az eszmén kívüli esemény, bár az eszme benne immanens maradhat.

Oly korban, melyben tulteng a társadalomról való elmélkedés, a világ bármilyen ésszerű megváltozása csakis effektív módon képzelhető el, vagyis a társadalomnak, mint anyagi szerkezetnek tényleges megváltoztatásával és nemcsak eszmei szerkezetének vagy az egyes jelenségek bizonyos rendjének egyszerű megváltoztatásával. Minden olyan gondolkodás, mely a gazdasági funkciótól független akar maradni, elveszti a kapcsolatot a világ jelenlegi valóságával.

Ez az értelme Marx ama híres tételének, hogy a filozófia ezentul ne csak magyarázza a világot, hanem foglalkozzék annak megváltoztatásával. De ez a tétel kétértelmű, mert minden filozófia minden korban magába foglalta a világ megváltoztatásának az akaratát s a különbség csak az érték és a változás megjelölésének kisebb-nagyobb eltérésében áll. Maga Marx ebben az értelemben egyenes örököse a XVIII. század filozófusainak. Mindazonáltal a gondolat és cselekvés azonosságának öntudata csak Marx korában jutott teljes kifejlődésre. Az ellentét, mely némely marxista szerint az idealizmus és a materializmus között fennáll, elfogadható ugyan mint polemikus felfogás, de valójában logikai és értelmezésbeli tévedés. Hiszen a materializmus dialektikája bensőleg egyértelmű az erkölcsi idealizmussal, melynek ugyszólván technikáját alkotja.

Szerintem Marxnak oly nagy a jelentősége, hogy a világ semmiféle pozitív szervezése sem lehetséges eszméi világos értelmezése nélkül. De polemizáló szelleme ártott filozofáló zsenijének, mert változtatható és eszméjével ellentétes értelmezéseket enged meg, melyek akadályozzák üzenetének megértését.

Nincs szándékomban ebben az értekezésben Marxra kiterjeszkedni és mégis teljesen lehetetlen egy a humanizmusról szóló fejtegetésben a modern idők e legnagyobb humanistájának gondolatai fölött átsiklanom.

Annál inkább is, inert némely forradalmár a humanizmust az ő nevében tagadta meg. Kétségkívül Marx is forradalmár, de nem forradalmista. A negyedikrendi állam győzelmében számára nem a multtal való szakítás a fontos, hanem ellenkezőleg nagyon régi emberi hagyományok beteljesedését és kifejlődését látja abban. Sohasem akarta megdőnteni Nyugat erkölcsi értékeit, sőt szerinte ezek az értékek csak egy osztály nélküli társadalomban valósulnak meg igazán. Az ő rendszere nem hirtelen változtatásokat kíván az ismeretlen irányába, hanem a szó igazán racionális értelmében az igazság megvalósítását célozza.

Az emberi erők összecsapása filozófiai értelmében véve Marx számára a XIX. század ész és vallás közötti klasszikus összecsapását jelenti. „Ahogyan valamelyik meghatározott ország áll szemben az idegenből behozott istennel, úgy áll szemben az ész országa istennel általában; oly vidék ez, ahol megszűnik isten létezése.” Ez a modern humanizmus leg-erőteljesebb és legvilágosabb képlete.

De menjünk még tovább. Marx gazdasági bírálata szorosan összefügg a vallás bírálatával. Ugy véli, hogy a vallás eltévedt lelkiismeret, mely hamis világszemléletet nyújt.

Hogy lehetne ezt a kérdést kiküszöbölni? Amikor az összes illúzióinkról való lemondást követeljük, azt a rendet is megakarjuk szüntetni, amelyben szükségünk van illúziókra. Az illúziók, — ime az idealizmusnak az a formája, amit Marx megtagad; — ezt azonban a radikális idealizmus nevében teszi. Ezen a ponton kapcsolódik a forradalom a humanizmushoz és ezen a ponton lép fel a nemzetgazdaság, mint a forradalom mozgatója. Ahhoz, hogy a munkást az értéktöbblet termelésére és a többletmunka szolgálatára késztessek, az életéhez legszükségesebb dolgok megszerzéséért a teljes munkaerejének felhasználására kell kényszeríteni.

A munka és a munkás keresetének ez aránytalansága bizonyítja, hogy a tőkésrendi termelés szükséges volt ugyan a világ iparosítására, de emberileg képtelen megszervezni a világot. Ezért az a humanista, aki érti a való helyzetet, szükségképpen kapitalizmus ellenes. Emellett a munkaerő termékeny; sőt ez az egyetlen teremtő erő a termelés folyamatában. A dolgozó munkája növeli a világ értékét és realitását, ez az érték s ez a realitás azonban nincs meg a bérében. Mit szólnának az olyan képkereskedőhöz, aki a szakácsnője munkabérét fizetné annak a festőnek, akinek a képeit árulja. Ugyanezt teszi a tőkésrendi termelés az emberi munka alkotó részével. Marx állapította meg először, hogy az emberi munka milyen mértékben alkotó: ő tette általánossá a munka teremtő felfogását.

IGNAZIO SILONE: BROT UND WEIN (Verlag Oprecht. Zürich 1936)

A „Fontamara” szerzőjének legújabb regénye megrendítő képet ad a háború utáni olasz generáció tragikus lelki és anyagi helyzetéről. A végtelenségig kiélesedett szociális feszültséget mesterségesen felkorbácsoló háborús pszichózisba vezető uralom természetét mesterien érzékelteti a regény itt következő fejezete.

Minél inkább közeledik az időpont, mikor a hadüzenetet rádió útján kihirdetik, annál sűrűbb lesz az uccákon tolongó tömeg. Jobbról a hatóságok, balról a cafonik érkeznek. Jobbról jönnek a motorkerékpárok, az autók rendőrökkel, carabinieriakkal, miliciával, a kormánypárt és a korporációk hivatalnokaival megrakott teherautók, balfelől a cafonikat hozó szamarak, kerékpárok és kamiókok. Két rezesbanda járja szünet nélkül fel-alá az uccákat s újból meg újból ugyanazt a himnuszt játsza. A zenészek legtöbbször kézművesek, de cirkuszi állatszélidítők meg szállodai portások csillogó uniformisát viselik két sor fémgombbal a mellükön.

Egy borbély boltja előtt abesszíniai asszonyok képe lóg, hosszú, egészen a térdükig lecsüngő mellekkel. A kép előtt egész sereg fiatalember verődött össze, nevetnek és sóvár szemmel nézik. Közben balról egyre özönlenek a cafonik, kisbirtokosok, szénégetők, pásztorok, jobbról pedig a kormánypárt képviselői. Hátul a kormánypárt székháza és a községháza oszlopsora közti kis térségen, apró zászlókkal diszitett rádiókészüléket állítottak fel, ebből esendül majd fel a hadat üzenő hang. A kis csodamasina alatt, melytől egy nép sorsa függ, gyülekeznek szorosan az érkező szegényemberek. Az asszonyok lekuporodnak, mint a templomban vagy a piacon, a férfiak meg zsákokra vagy a szamaruk nyergére telepednek le. Mindannyian tudják, hogy miért gyűltek össze és a kis gépi csodára sanditanak, amelyből a háborúra szóló parancs fog felhangzani, ebben az óriási gyülekezetben azonban eltévedteknek érzik magukat s levertek bizalmatlanok. A tér és a belétorkoló uccák már teli, de az özönlés zajtalanul még mindegyre tart. A rongyosok és éhezők általános mozgósítása ez. Jönnek a bénák a kőbányákból, a vakok a kohók alól, a kiszipolyozott és meggörnyedt földmivesek, a dombról a kénytől és mésztől kimart kezűek, a hegyekről a kaszálástól megroggyant lábúak. Mivel a szomszéd eljött, hát eljött a többi is: ha a háború csapást jelent, mindannyiukat sujtja, tehát csak félannyi rossz. Ha meg szerencsiét hoz, akkor igyekezni kell, részt kapni belőle. Így hát mindegyik felkerekedett, félbehagyták a szőlőtaposást, a hordók tisztítását, a vetés előkészítését s eljöttek a járás székhelyére. A pietraseccaiak is jönnek autón, Girasole fogadója mellett leteszik és sorba állítják őket. A tanítónő mindegyiknek újból elmagyarázza, hogy hogyan viselkedjen, mikor kiabáljon, mikor énekeljen, hangja azonban elvész az általános zajban. Sciatáp kifogy a türelemből: „Hagyj békibe bennünket!” — kiált oda neki. „Nem vagyunk mi gyerekek! Én voltam Amerikában!”

Don Paolo Magasciával meg az öreg Geramettával beszélget arról, hogy elutazása óta mi történt Pietraseccában.

Magascia elmeséli Don Pasquale Colamartini halálát

— Még aznap — beszéli — mikor veled, tisztelendő uram lehajtott Fossába, visszajött estére, de már csak holtan. Diana, a kanca egészen a háza küszöbéig vitte a csészán. Az úton hazafelé többen találkoztak vele, köszöntek is neki, de egyikük sem vette észre, hogy már kiadta a lelkét. Ferdén ült ugyan a bakon, a feje meg leesett a mellére, mintha aludna, de a keze szorosan fogta a gyeplőt.

— Megint egy család, amit a bank köldésbőre juttatott — mondta Gerametta.

— Mastrangelo — mesél tovább Magascia, — meg kitörte a lábát. Egyik este, mikor kiment a sógorával, Nicola Ciccavóval megbotlott és elesett. Először azt hitték, hogy csak kificamodott a lába, de amikor a fájás nem akart felhagyni, orvoshoz vitték Fossába és az megállapította, hogy bizony a lába eltört. Már késő volt ahhoz, hogy helyreigazítsák, így hát aligha tudja majd használni.

A pietraseccai cafonik hallgatagon várják a ceremónia kezdetét. Az asszonyok kíváncsiabbak. Gesira azt javasolja, hogy menjenek a templomba, „mielőtt a masina beszédbe fog.” Viszont Filomena Sapone és Annina Stradone ellene van, „nehogy elveszítsék a helyüket”, amikor azonban a többiek mégis mennek, ők is velük tartanak. A férfiak közben kézről-kézre adnak egy flaska bort és lármás kortyogással isznak belőle.

— Mikor fog beszélni? — kérdezi Giacinto Campobasso. Don Paolót, miközben a varázskészülékre mutat.

— Nem tudom, — feleli a pap. — Azt hiszem, minden pillanatban

belekezdhet. — Ez a hír szájról-szájra jár, elmélyíti a hallgatást és fokozza a feszültséget. — Minden pillanatban belefoghat — ismétlik az emberek.

Cassarola, a javasasszony vonakodott Magascia kocsijáról leszállni, ami elé a Bersaglierat fogták be. Az asszonyok visszajönnek a templomból és le akarják huzni a öregasszonyt a kocsiról.

— Gyere közibénk! — **mondják** neki. — Gyere közibénk!

A boszorkány válasza sem érdekesebbi Őket és mezeven az égre néz. Néha félhangosan megismétli komor jóslatát: „Sárga üstökös van az égen” — mondja. — „Jön a háború és aztán a pestis.”

Az asszonyok ugyan nem látják a sárga üstökös, de mégis keresztet vetnek.

— Melyik szenthez imádkozunk? — **kérdi Gesira.**

— Az imádság nem használ — feleli a varázslónő. — Isten **uralja a földet, a vizet és az eget.** De a sárga üstökös az égen túlról jön.

Sciatáp odanyújtja neki a flaskát. Iszik, a földre köp és elfordul, hogy újból merev tekintettel az égre nézzen. Magascia a kocsira mászik és a fülébe súgja:

— Mondd meg az igazat! Mit látsz?

— Sárga üstökös — feleli. — **Háború lesz és aztán pestis.**

A megfélemlített és féltgatott tömegen lányok tülekednek keresztül nemzeti színű kokárdákkal teli kosarakkal. Don Paolo felismeri Zabaglione három leányát, akik hozzátartanak, hogy a mellére tűzzenek egy kokárdát. A lányok hevültek és izgatottságukban alig lehet felismerni őket.

— Ah, tisztelendő ur — mondják — micsoda nagyszerű nap! Micsoda felejthetetlen nap!

A tömeget a frissen érkezők előretolják, mert helyet akarnak maguknak, ahonnan a rádiókészüléket láthatják. Egy emberhullám felkapja a három lányt és tova sodorja őket.

Balról látni a távolabbi falvakból jött cafonikat, a kecskebőr nadrágos, szandált viselő pásztorokat, aranykarikákkal a fülcimpájukban; jobbról Don Concettino Ragu jön miliciatiszti egyenruhában. Don Paolo az ablakból megpillantja s visszahúzódik a szobájába, nehogy volt iskolatársa felismerje. A fogadó második emeletén lévő szobájának ablakfüggönye mögé áll, hogy a tömeget és a ceremónia lefolyását továbbra is figyelemmel kísérhesse. Most eszébe jut, hogy gyermekkorában egyszer hasonlóképpen az ablaknál állt, amikor az uccát valósággal elárasztotta a lerongyolt zarándokok hosszú menete, akik Szűz Mária tiszteletére litániákat énekeltek. A zarándokok messziről jöttek és messzire mentek, legtöbbször mezitláb volt és piszkos az izzadságtól meg a portól. Még ma is emlékszik a nyomottság és utálat érzésére, ami gyermeki szívét erre a látványra elfogta. A második emeletről nézve, a tömeg varázsmasina körüli gyülekezete most szintén úgy tűnik neki, mint fáradt, nyomott zarándokok összesereglése valami csodatévő bálvány körül. Rejtekekből, a környező házak teteje felett két-három campanilét is láthat, amelyek tele vannak fiukkal, mint a dúc galambokkal. Egyszerre megszólalnak a harangok. A tömegen keresztül a kormánypárt tagjai jönnek és a varázsmasina körül hazafias fetiseket, trikolórokat, fekete zászlócskákat és a nagy vezér képét helyezik el az előreugró állal, miközben bár, minden értelem híján való „Eja!-Eja!” kiáltásban törnek ki, míg a tömeg hallgatagon áll.

A készülék előtt az „elesettek anyái”-nak, szegény öreg asszonyoknak csinálnak helyet, akik tizenöt év óta gyászt viselnek, érmet akasz-

tottak a nyakukba és hitvány segély ellenében arra vannak kárhóztatva, hogy ha a parancsuralomnak a propagandához szüksége van rájuk, a carabinieri őrmester rendelkezésére álljanak. Az „anyak” mellett helyezkednek el a szomszédos falvak papjai, nyájas öreg papok, sötéttekintetű papok, erőteljes és tekintélykeltő papok, meg egy kanonok, aki fehér és rózsás, mint valami jóltáplált szoptatós dada és Don Girasolával társalog. A községháza ivei alatt néhány kócos szakállú, ijesztő szemöldökű földbirtokos is megjelent bársony vadászruhában. A hivatalnokok, illetve a kormánypárt tagjai már a tér közepén állanak. Egyetlen nő van köztük, Donna Evangelina, férjével az áccsal, akit kényszerített, hogy önként jelentkezzenek.

— Nemcsak egyszerűen apát talált — mondja Berenice — hanem még hozzá milyen apát! Hóóst!

— Donna Evangelina a született hadiözvegy — jelenti ki Don Senofonte. — Csak mikor gyászban lesz és érmet visel a mellén, érzi majd boldognak magát.

A harangok tovább konganak, miközben a fiúk a kötélnél változtatják egymást. Már integetnek nekik, hogy hagyják abba a harangozást, nehogy a készülő rádióvételt zavarják, de nem értik vagy legalább is úgy tesznek, mintha nem értenék. Vagy tucatnyi harangot döngtetnek teljes erővel és hatalmas kongásuk betölti az uccákat. A legközelebbi campanilénál milícia jelenik meg és megparancsolja a fiúknak, hogy engedjék el a kötelet. De amint a milícia leszáll a toronyból és a többi harang nem hagy fel a kongással, ezek is újból belefognak, nehogy a többi túltegyen rajtuk. A varázsmasina első rekedt hangjai figyelemre se méltatva hangzanak el. A carabinieri, a milícia és a kormánypárt tagjainak csoportjából hatalmas, ritmikus kiáltás tör fel, a nagy vezér szenvedélyes idézése: „CE DU! CE DU! CE DU! CE DU!...” Az idézés lassan szétterjed, az asszonyok és gyermekek megismétlik, végül átveszi az egész tömeg, s a legtávolabb állók és az ablakokból kinézők is felkapják ritmikus, ünnepélyes kórusban: „CE DU! CE DU! CE DU! CE DU!...” Ezt a nevet, amit magánbeszélgetésben senki sem mer az ajkára venni, hogy dicsérje vagy átkozza, mert e név kiejtése szerencsétlenséget hoz az illetőre, most a tömeggyűlésben, félő alázattal szemlélt arcképe és a hazafias fetisek jelenlétében, teli tudóból ordítják vallásos önkívületben, újból meg újból, mint valami varázsigét: „CE DU! CE DU! CE DU!” A rádió mellől megpróbálják a tömeget csendre bírni, hogy a Rómából közvetített beszédet meghallgathassák, de a környező uccákban összepréselt tömeg folytatja a bűvös gajdolást, a nagy vezér, a varázsló, a boszorkánymester idézését, aki a szegények vérével és jövőjével rendelkezik. A tömeg ordítása és a harangzúgás következtében Don Paolo nem képes a rádióbeszédet megérteni.

Lent, a fogadó egyik sarkán látja a földrekuporodó pietraseccai asszonyokat és Magascia kocsija köré gyűlt férfiakat, amint a többiekkel együtt a varázs szótagokat ordítják: „CE DU! CE DU! CE DU!...” A kocsin ül a tömegeből kiemelkedve a varázslónő és az égre mered, néha az ajkát mozgatja és komor arca titokzatos előérzetet árul el. A körül állók ordítása most még erősebb lesz, fölsiketítő lármával, fanatikus önkívületté, szorongató megszállottsággá fajul: „CE DU! CE DU! CE DU! CE DU!...” Az egész tömeg ordít most, azok is, akik a rádió mellett állnak, a carabinieri és a hatóságok. Meggyőződtek róla, hogy lehetetlen a római közvetítésből akár egy szót is megérteni. A „CE DU! CE DU!” ordítás taktusban kalapálja szét a levegőt, a vezeklő bűnösök tömegének állhatatosságával és hangzavarával, akik valami felbőszült

istentől bocsánatért és kegyelemért esdekelnek. A két szótag végül is teljesen elveszti minden normális és érthető jelentését s mint valami misztikus varázsigét, üvöltik a levegőbe, ahol elvegyül a harangok megszentelt hangjával. Don Paolo még mindig leverten néz ki a függöny mögötti rejtekéből. Most visszaemlékszik rá, hogy gyermekkorában milyen félelem fogta el egy tömeghipnotikus kísérlet alkalmával. Visszaemlékszik, hogy később is mindig félelmet érzett, ha tanúja volt az egyesekben és a tömegekben szunnyadó primitív és irracionális lelki erők megnyilvánulásának. Hogyan lehet ezekkel a hipnotizáló boszorkánymester befolyása alá került szegény emberekkel okosan beszélni? A rádió közelében állók jelekkel tudatják, hogy a beszédnek vége.

— Megüzenték a háborút! — kiáltja Zabaglione és kézmozdulattal jelzi, hogy beszélni akar.

Rekedt hangja azonban elvész a tömeg ritmikus ordításában, amely tovább folytatja a könyörgést: „CE DU! CE DU! CE DU! CE DU!...” A rádió hallgat és egyikük sem értett meg akár három szót is az egész beszédből. Senki sem igyekezett megérteni. Senki sem sajnálja, hogy nem értette meg. Hiszen nem is kell azt megérteni és nincs is mit megérteni. Annak, aki a rádióba beszélt, eszeágában sem volt valamit elmagyarázni, valamire rábeszélni vagy valamiről meggyőzni. A propaganda országában mindent vitán felüli magátólértetődöttséggel nyilatkoztatnak ki. A szegénypopulációnak az uccán úgy érzi magát, mint ahogy a halak érezhetik magukat a hálóban. Nincs sok megértenivaló. Adva van a háló. A fogoly halak — ez az egyetlen érvényes valóság. Hogy a propaganda helyes-e vagy helytelen, ez csak tétlen agyak számára lehet probléma. A szegény populációnak számára már eleve így s nem másként adódnak a dolgok. Aki függöny mögött, külföldi útlevelel a zsebében nézi, annak lehet a propaganda félrevezető, mesterséges és elvont, amely egész hatalmát a nép számára ellenállhatatlan hipnotikus erőből meríti. De a szegény nép nem függönyök mögött, hanem az uccán áll. Az uccán más milyenek a dolgok. Ha a szomszéd római köszöntésre emeli a kezét, a többiek, hogy letromfolhassák, felemelik mindkét kezüket. Ha a szomszéd ordít, valamennyien ordítanak. Ha a szomszéd úgy véli, hogy menekülnie kell, mindnyájan menekülni akarnak. Mindegyik igyekszik valami kis biztonságra szert tenni a propaganda e hálójában. Mindegyiknek kell ajánlás, projekció és; csak ez a fontos. Annak a megértése, amit a propaganda mond, csak másodrendű, bármit mondjon is. Amit a propaganda mond, nincs is értelme megcáfolni. Erről nem is érdemes vitatkozni.

Don Paolo fogyni érzi az erejét. Mit tegyen ő, aki egyedül van? Ha az ember nem képes magát a szegény néppel megértetni, mivel az ész csak másodsorban következik és elsősorban az élet — jól vagy rosszul élni, de élni — cselekedni kellene. De hol? Hogyan? Kivel? Don Paolo kiszámítja az időt, ami Bianchinának kell, hogy Roccóba eljuthasson, Muricát felkeresse, beszéljen vele és a válaszával Fossába visszajöjjön. Ha Murica válasza kedvező, azonnal Roccóba megy, utközben leveti a reverendát és megbeszéli Muricával, hogy mit lehet tenni. Közben talán Pompeo is visszatér és beszél a villabeli paraszttal és akkor lehetséges lesz Albertót rábírní, hogy visszajöjjön Pietraseccából. Így most a fiatalokba veti minden reményét. „A tömeget a tények fogják felébreszteni”, — gondolja.

— Jön a háború és aztán a pestis — ismétli meg a javasasszony Magascia kocsijáról. „A háború gondoskodik róla” — mondja Don Paolo, — „és ha a háború nem elegendő, hát majd a pestis fog róla gondoskodni!”

A tömeg varázslatát váratlanul motorkattogás fejezi be. A hatóságok autói és motorkerékpárjai utat nyitnak maguknak a tömegben és újra a kerület székhelyére hajtanak. Amint Don Paolo látta, hogy Cocettino Ragu is elutazott, elhagyja rejték helyét és az uccára lép.

(Fordította: Mátrai Ede.)

ILLYÉS GYULA: PUSZTÁK NÉPE. (Nyugat kiadás, 1936)

Illyés könyvét a polgári kritika meglepetéssel és szörnyűködéssel fogadta. Ugy látszik, addig hallgatott bizonyos tényekről, míg teljesen meg is feledkezett róluk. A tényeket, melyeket Illyés, mint cselédivadék legilletékesebben bemutat és mint írásművész, igazságként rákényszerít az olvasóra, nem lehetett együtt hallgatni, se kétségbevonni. A meglepetés és a szörnyűködés kísérlet volt az értük való erkölcsi felelősség elhárítására.

Az iskolában tanított szabadságszerető, önérzetes, hazafias magyar nemzettől persze tényleg meglepően különbözik az a kép, amelyet Illyés fest a nagybirtokosok pusztai cselédnépéről. Ez a cselédnép, mely nemzedékeken keresztül egy urat szolgál, szolgafajta; önérzetében elpusztított, megalázott, urtisztelet. A „tekintélytisztelet” hirdetői mindenesetre Örömeiket lelhetik benne: „dolga végeztével egy figyelmeztető szempillantás nélkül kiódalog a szobából, csak úgy, mint az életről, vagy a történelemből.” S hazafiasságát Illyés nagyapja úgy nyilvánította meg, hogy az 1848-49-es éveket „a tamási erdőben töltötte”, nehogy elvigyék akár honvédnek, akár császári katonának.

A pusztai lakosság élelmezési viszonyait „nyomor és formális éhezés” lakásvizonyait pedig oly szobák jellemzik, melyekben négy család, azaz husz ember él együtt. Ez volna tehát az az anyagi életszínvonal — „egy koldus életszínvonala” — melyet a nagybirtokos-érdekeltség különbnek tart a kisparaszt életviszonyainál s érvként használ a nagybirtokrendszer-fenntartása mellett. S ha a városi proletár legalább hétfégenként alkoholgőzbe takarja élete sivárságát, a pusztai cseléd nem rendelkezik az önfeledésnek ezzel az eszközzel sem. A pusztán nem lehet inni, mert nincs korcsma és nem is szabad, mert az uradalom nem enged. S így ezek a koldusok tékozlóan gazdag lakodalmak evés-ivásával kárpótolják magukat egy egész év koplalásáért és embertelen életéért — amit persze érthetetlenkedő fejcsoválással fogadnak azok, akit egyáltalában észreveszik őket.

A gazdasági elnyomást a cselédnők korlátlan nemi kizsákmányolása egészíti ki: „az urak, a földbirtokostól le a gazdasági gyakornokig, szabadon rendelkeznek a nőcselédnek... egész testével is.”

A korai kapitalizmus ismert viszonyai ezek, amelyeket még súlyosbit a cselédség elszigeteltsége a világtól a grófi pusztán.

Mindazonáltal korábban még nem volt teljesen lehetetlen a kiemelkedés a cselédsorsban sem. A pusztai lakóinak nincs magántulajdonuk s így nem ismerik el a magántulajdonon alapuló erkölcsöt sem: „ahol tehetik, lopnak” az ur terméséből. S ez a szabad lopás — mert régebben még szemet hunytak előtte —, a cselédnek korábbi nagy, ingyenes jószág-tartásával együtt, mely piaci termelőkké tette őket, nem egy család anyagi gyarapodását alapozta meg. De ma már vége ennek is. A kapitalista szellem „a pusztát üzemmé változtatta át” s a kapitalista rentabilitás szempontjai, a szigorú felügyelet és a cselédnek csak bérmunkás-sorsba való szorítása, utját állják ma már a cseléd kivételes anyagi emelkedésének is.

A nagybirtokok cselédsége ma a magyar munkásosztálynak a leg-

elmaradottabb, legöntudatlanabb rétege, mely a szervezkedésnek legegyszerűbb formáihoz sem jutott még el. De Illyés megállapítja, hogy lelke mélyén ott szunnyad a lázadás ösztöne, a bosszuszomj. És az a kapitalista fejlődés, mely a gépek elterjesztésével megritkítja sorait, kapcsolatba hozza egyúttal a gépeket kezelő ipari munkásokkal is és így megindítja benne az osztályöntudatosodás folyamatát. J. E.

B I R Á L A T O K K

A CIVILKURÁZSI UTOLSÓ FEJEZETE

Az igazi regény: társadalomrajz. Előfeltétele: valóságábrázolás az adottság síkján. Ha az életet történelmi és szociológiai tudatossággal éli újjá: hitele okmányyszerű és cáfolthatatlan. Az igazi regény — tehát a társadalmi, vagy a korregény — az adottságok eredője. Adottságok szolgálja. De ebből az alárendelt szerepből, ebből a valóságábrázolásból adódik előnye és eredménye: a kinyilatkoztató felismerés. És ezen a ponton a szolgáltatás átlényegül szuverenitássá. Csak aki teljességben ismeri az anyag mélységét, lendülhet a kinyilatkoztató magasba. Az adottság teljessége: a felismerés teljessége.

Aki érteni akar, aki értetni tud: valóságot néz, mutat és magyaráz. A valóság elől csak a bizonytalanságba, csak a homályba lehet menekülni. A valóság egyjelentésű a vállalással, az állásfoglalással. Az irodalmi realizmus: szociális állásfoglalás eredménye. Szociális realizmus: a hangsúly a realizmuson van. Az adottságom A szocializmus valóságát, erejét, lehetőségét, jövőjét ez az adottság határozza meg. Aki eltér tőle: hamisít és illuziót erősítve vágyképet hízal. A vágykép és a lehetőség határvonalai elmosódnak, a hit és meggyőződés ereje befejezett tényként könyveli el a mában a véggyőzelmet, de az adottság körein belül ugyanakkor a szocializmus helyén a fasizmus vigyorogja kézzelfogható létét. A ma valósága, mely a szocializmust invokálta, a fasizmus csinádrattáiban tükröződik. Napjaink koldusvalósága a szocializmusnak kedvezett és mégis a fasizmust szöktette virágjába. Valahol hiba történt: szocializmus és realizmus nem kapcsolódott szervesen. A cél türelmetlenségében lerázta magáról az adottság kölöncét, a vágy és valóság közé így törvényesen befurakodhatott a valóság fenegyereke, a csak skrupulus nélküli pillanatcélú ismerő fasizmus.

A nagy titok: a valóság. Mi ezt a titkot úgy kezeljük, mintha teljesen felderítettük volna. Mi a valóság zezzugait átkutatottnak, keresztülkaszul jártnak tudjuk és nem akceptáljuk titok voltát. 1914-től mindenre tudunk magyarázatot, Szerajevótól Hitlerig mindenre van kádenciánk. És akkor egy szép nap kisül: valahol tévedtünk, valamit átlapoztunk. A szocializmus európai lehetőségeit annyira készpénznek vettük, hogy ma szinte restelkedve kell a fasizmus adottságait megkeresnünk és megrajzoznunk, hogy lássunk, értsünk és másképp, józanabban realizáljunk vágyakat és célokat.

A kiindulópont: 1914. Ezerkilencszáztizennégynek titkai vannak: elefejtett valóságai. A háborúnak, a fegyverimádatnak, a hősiességnek adottságai voltak. A német imperializmus például népügyet jelenthetett. A népenergiák egy népidegen cél szolgálatában a hősi halál paroxizmusá-

ban tobzódott. Hogy ez miként és miért volt lehetséges, ezt kell kikutatni és emlékezetbe idézni. Napjaink titokvalóságát a kiindulópont adottságához kell szabni. Bernard von Brentano regénye: *Theodor Chindler* (Oprecht, Zürich) e tekintetben döntő jelentőségű kezdeményezés. Egy német család története duzzad itt a háborús évek hiteles társadalmi valóságává. Theodor Chindler és családja éli, látja a valóságot, érzi, sejti, tudja a rejtélyeket, de a titok titokká gyávul, a valóság felismerése nem érlel gyümölcsöt. A civilkurázs önzsirjába fulladt. Ami rossznak, kárhozatosnak mutatkozott, amitől undorral, kétségbeesve és kiábrándulva fordult el a német polgár, az évek multán újra hazává, népüggé és szent német céllá magasztosul. A vilmosi imperializmus és a hitleri militarizmus népüggé erőszakolásának előfeltételei ma is egyformák és változatlanok. Csak aki a tizennégyes indulatokat, gesztusokat, Véréseket és illuziókat ismeri, érti meg a mai német állapotokat. Hitler tudatosan csak a tizennégyes némethez nyulhat vissza, a nagyjában Változatlan német adottsághoz, hogy elnémithassa a közbenvolt, de ki nem ért másfajta európai németet. A tömeg mámorösztöne, a fasizmus tudatos injekciózása következtében, ma újra erősebb, mert kényelmesebb, mint a felismerés erkölcsi követelménye. Aki számításait a német szocializmus győzelmére alapította, azt a mai állapotok, a számításból kihagyott, a halottnak vélt tizennégyes német görcsövezésére kényszerítik. És ezt a munkát csak a német író végezheti el. Csak az, akiben megvan a bátorság és a türelem visszanyulni, belefeledkezni, rétegeket, lerakódásokat lebontani, adottságokat a maguk valóságában feltárni, enlélkébe tépni, envérébe mocskolni és — kétségbeesni.

Brentano regényénél lehangolóbb könyvet rég nem olvastam. A német, aki olvassa, kell, hogy lelke mélyéig megrendüljön. Ez a megrendülés kétségbeejtő fátyumos tehetetlenséget eredményez. A keserű igazság elemésztő, de van gyógyító pesszimizmus is. Van felrázó, lázító, változtatásra kényszerítő pesszimizmus. Mi magyarok Adyban és Adyval éreztük ezt a legjobban. Brentano nem költő. Eddig kritikus volt és mint kritikus az író mai feladatkörét így vázolta fel: „Az írónak tudni kell, hogy mi a játék tétje. Ha ez nem nyilvánvaló, ha el van rejtve, mint a mi időnkben, akkor az írónak fel kell tárnia és emlékezetbe idéznie. És ez elég. Az író vagy tudja, hogy milyen játszmáról van szó, vagy nem tud semmit, de ha nem tud semmit, akkor nem is írhat, akkor csak kitalálhat, csak mesélhet”. Brentano nem mesél, enpéldájával bizonyítja, hogy az író az eltemetett igazság, a titokká szépített valóság archeológusa. 1914 ma csakugy eltemetett igazság, mint 1933. De 1914 már jóval messzebb van, ködben van. Tehát visszatapogatózni, kikóstolni, a döntő pontokon megállni és ásni, túrni türelemmel. Brentano könyve: lassított film, mert a lényegnek nem szabad elsikkadni. Brentano regénye: türelempróba. Elsietett ítéletek és elhamarkodott kádenciák ellenpróbája. És az eredmény? Nem világrengető felfedezés, és nem szenzációs lelet, de egyszerűen és szerényen csak a címszó: Theodor Chindler. Theodor Chindler, a német polgár, a középosztály, akit mindnyájan ismerni véltünk, de akit cáfolhatatlan adottsággá, titkok valóságává és így német lényeggé Brentano nyilatkoztatott ki fájdalmas okfejtéssel. Theodor Chindler és családja. A katolikus egyetemi professzor, a becsületpolitikus, akit kétségbeejtő háború kitörése, annak vabánklényege, mámorának hazugsága és aki ezzel a tudattal egyedül áll a családi- és tömeglelkedés tengerében. Frontra induló tisztfitai bucsuzásánál a mámor és a kétségbeesés mint két különböző hullám csapnak össze. A lelkesedés nagy jelenete ez, mely nem bír el észkokokat és a bajfelismerés örületbe kergető szomorú-

sága, mely négy szobafal közé szorul. És jönnek a győzelmek és folytatód-
nak egyik évről a másikra... De hisz győznek, ismételte Chindler. Ha
egy idegen látta volna, ahogy így ül, azt hihette volna, hogy Chindler va-
lami rettenetes hirt kapott éppen. Fojtogató félelem torzította el arcát: a
német hadsereg győzelme a német tábornoki- és katonái rendszer határ-
talan időre való stabilizációját jelenti. És ennek nem szabad megtörtén-
ni." Mi akadályozhatja ezt meg? Semmi. „Nem lehet semmit sem csinál-
ni.. ezen a népen nem lehet segíteni... népünk páratlan vitézsége együtt-
jár politikai tudatlanságával... Ez a nép mindent elbir, csak a gondolko-
dást nem... Ez a nép engedelmeskedni akar... sokszor az az érzésem: ez a
nép szenvedni akar". A chindleri rezignáció a felismerés eredménye. De
fennek a felismerésnek a tette a kétségbeesés, az undoros félreállítás és el-
némulás. „Die Dinge müssen ihren Lauf nehmen": ez a rezignáció nem
fezigtetlen chindleri sajátság, a felismerést, a kiábrándulást nyomon kö-
vető rezignáció az egész család, az egész osztály jellemzője. A feleség a
Szabadságra hazajött férjet a hálószoba atmoszférájában ismeri fel: „Ti
mindnyájan vitézek vagytok, ha ropog a puska, rettenetesen bátrak, de
ha nem lőnek, gyávák vagytok. Szeretném ,ha felhuznád az uniformist,
mert így meztelenül csak egy valami vagy." A német rejtély lényege:
emberek, akik csak uniformisban lehetnek valakik. Uniformisban, mely
az embereket kiforgatja lényegükből: eredendő emberségükből. Erre rá-
jön mindkét tiszt. És mi hasznuk belőle és mi hasznuk ebből a felisme-
résből a többieknek? Semmi. Undor él bennünk, a megismerés csömöre és
ezzel pont. Az egyetlen lánytestvér az, aki kitepi magát a rezignáció hi-
nárjából és rálép a változtatás liebknechti útjára. Tizennyolcban már a
polgárháború fegyverei ropognak, Maggie férjét felismerhetetlen hus-
tómeggé kaszabolják, a halál otthoni atmoszférájából menekülni kell,
Öccse marasztalja, de a Chindler-atmoszféra rebellige következetes: „Ha
idősebb leszel, meg fogod érteni, hogy mért kell nekem ebből a városból
elmenekülnöm: minket nem győztek le, minket legyilkoltak. Itt minden
meg van gyalázva!" A Chindlerek maradnak, az uccasarkokon már a
szoldateszka sisakos szegénylegényei állanak, akik tele szájjal ordíthatnak
a Chindlerekre: „Jó lesz, ha odébb lódul!" És Leopold továbbment. Ami-
kor tiz lépésre volt, fogait kezdte csikorgatni gyávasága miatt. Ennek a
léhűtőnek azt kellett volna felelnie: jó lesz, ha maga lódul innen tovább,
vagy: jó lesz, ha ennek a városnak egyik polgárával szemben tisztessé-
sen viselkedik! De Leopold száját nem hagyta el ilyen felelet."

A felelet nem hangzott el. A rezignáció a Chindlerek torkára for-
rasztotta a lázadást, a tiltakozást, az elkülönülést. A fasizmus német
adottságának, lehetőségének neve: Theodor Chindler. Theodor Chindler,
aki tudja és látja a rosszat 14-ben csakugy, mint 33-ban, de aki „szabad
utat enged a dolgok folyásának". A halálos szolgakészség, a külső heroiz-
mus jellemezte a háború németjét. De amikor aztán ez a német polgár
elért a megcsalatlanság tudatához, magába nyelte ezt a felismerést. Az
eredendő betegség gyógyszerét még önmagán sem merte alkalmazni. Aki
változni nem mer, nem tud változtatni. A morbus germanicus kóros
gyümölcssei ma csakugy ember- és világveszedelmet jelentenek, mint 14-
ben. És ennek a morbus germanicusnak biztosan ható gyógyszere még
máig sem alkalmazható. A biztos gyógyszerrel, a változástól, a beteget
élijesztették, eltanácsolták, ugyanakkor azonban magát a betegséget duz-
asztották erővé és hipnotizálták erénnyé. De ez az erő a kórság láza és
az ámokfutó dinamikája. A Chindlerek tudják ezt és hallgatnak. Amíg
a német népet, a német középosztályt a Chindlerek jelentik: a helyzet vál-
toztatlan és a betegség gyógyíthatatlan. A Chindlerek inkább választják

a betegség felelőtlen kényelmét, mint a gyógyszer keserű felelősségét. Az eredmény ennek megfelelően: Hitler és a fasizmus.

Theodor Chindler a civilkurázi katasztrófája. És ez a német adottság. Csak ennek az adottságnak a talaján szökhetett virágjába a fasizmus. A Chindlerék őrmestereknek engedték át a terepet. Ma az embert újra az uniformis jelenti, a németet változatlanul a militarizmus. „És ez egy rettenetes végzet: amikor ész helyett csak vér van a fejben”. De ezt már Johann Caspar Bäuerle mondja, Ernst Glaeser regényének (*Der letzte Zivilist* – *Europäischer Merkur*, Paris) hőse: az utolsó civil, aki akárcsak Chindler, eljut a megismerésig, de a civilkurázsiból már csak undorra, menekülésre futja. Amikor aztán az író utravalóul még a gyűlölet irmagját is kiirtja ebből a típusból, akkor önmaga felett is ki-mondotta az ítéletet: enmaga fejére olvasva ós vállalva a Chindlerék bűhét: a rezignációt.

Bäuerle, kinek őseit gyerekesen mániákus poroszgyűlölet kergette ki Amerikába, a háború utáni új német alkotmány szövegét olvasva, demokrácia-nosztalgiásan hazajön. A porosz veszedelem: a szabadság német porkolábjá el van intézve, a jelen csak demokráciát ismer! De ennek a demokráciának különös utjai vannak. A hazafelé utazó amerikai gyárosról, a konzul a következő perszonáliákat küldi a külügyi hivatalnak: „utopisztikus demokrata, politikailag jelentéktelen. Legfeljebb a vöröskereszt, vagy a gyermekjátékonyság szempontjából jöhet számításba.” Ahol a demokráciát az utópia és a vöröskereszt vakvágányára tolathatták, ott az adottság csak a fasizmusnak kedvez. Ott egy Bäuerle ősei módjára rájön az igazságra: „Németország szolgaország, mely egy népidegen szellem uralma alá került”. És Bäuerle, aki demokráciát szimatolva, végre humanizmust, változást jött élni ebbe a szolgaországba, az irtózat, fájdalom és megcsalatottság tehetetlenségével nézi az új német vitustáncot, a fasizmus erőt és életet mórlikáló terpeszkedését: „Megszállottak, akik hűvösen józanok, mint a mérnökök, vagy hatalomhideg poroszok, akik dervistáncot járnak, míg csak a nép nem dül ki”. És ezt a vitustáncot nem állítja meg ebben a regényben semmi, senki, csupán egy műlábas hadirokkant levélhordó magányos monológja: „Másodszor ezt bem birja ki a nép, mert különben egyszerűen elvérzik. El a kezeket a néptől! A népek nyugalomra van szüksége.” A népek nyugalomra van szüksége, de az imperializmusnak nyugtalanságra. A nép nyugalmit tehát a halálos szolgakészség hőfokára kell felforralni. Ezért a fasizmus. Dervisek hipnotizálnak, kóklerek keritenek, őrmesterek parancsolnak és bábok táncolnak, menetelnek, ütnek, szurnak, vágnak és halnak. És ezt hősi életnek nevezik, hazamentésnek, szent különálló eddig sohse volt német erénynek, amit az ifjuság behunytt szemmel, vak készséggel aztán egyetlen eszmének fogad el. „Hidd el nekem, nincs semmi más, mint Vak engedelmesség. Ne töprengj, de engedelmeskedj. Egyetlen férfi gondolkodik most helyettünk. Nekünk csak egy kötelességünk van: elindulni, ha Ó hiv minket”. Ez a hamis extázisba kergetett ifjuság a legfájdalmasabb valóság, a fasizmus második számú adottsága. Glaeser regénye e tekintetben legendát rombol. Ezt a Hitler-ifjuságot nem iskolakerülők, csinytevők és fiatalkoru bűnösök vagy kalandhősök jelentik, de ép' a legértékesebb elem: a lázadó fanatizmus talál itt tárt karokra. És fez az értéktöbblet adja a gerincet, mert e nélkül a mozgalom széthull lényeges elemeire: az ész és a felelősség dezertőrjeire. A dervis-szuggeszció az ifjuság soraiban szedi áldozatait. Hans, a humanista gimnáziumi igazgató legkedvesebb tanítványa, egy szép napon mestere arcába vágja az öklét, amikor ez a tévutról vissza akarja rántani: „Ti szegények a bar-

bár, bornirt hatalomimádó, a boszorkánymester, a patkányfogó karjaiba kerültetek." De mert a Führer, mint Isten küldöttje vándorol ezen a földön, a vén humanista számárnak kézzelfoghatón kell demonstrálni, hogy miről van szó. És ez az igazgató, kinek a vitustáncot járó ifju ököl eltörte pápaszemét, félvakultan is jövőt lát: „Ti mindnyájan jófiuk vagytok, de egy hamis helyen áldoztatok fel magatokat. Ti mindnyájan azt hiszitek, hogy Németországot elárulták. Meg akarjátok menteni, de félek, hogy ti a halálba fogjátok menteni.” És olyan kevés kell, ami ebből a brutális irrealitásból kiragadja az ifjút. Egy kis szerelem például, egy kis szabad emberi mozgás és lélegzés. Ez a Hans is így penderedik ki a vitustáncból és egy kettőre Bäuerle lánya jelenti a szerelmet, az életet. Menekülés, elfeledkezés ez, idillnosztalgia és valóság az örület sodrában. De az Örület elől elbujni nem lehet, a becsület a becsstelenségben csak halállal fizethet. Mialatt a lány klinikai kínok között gyereket szül, a fiut a féme-mocskolódások öngyilkosságba kergetik. A vég: Bäuerle lányával és csecsemő unokájával újra hajóra száll és hazavitör lázik Amerikába. „A nemzet felébredt, de az ember belepusztult.” A fasizmus magába nyelte Németországot. És ez jól van így, ember ne avatkozzon be a dolgok menetébe. A Chindlerek így érezték, a Bäuerlek így csinálták és a Glaeserek így hirdetik: „Te azonban Johann Gaspar, aki férfi vagy és Szülőföld iránti szeretetedben nagy és megszenvedett, ne fullaszd szomorúságodat gyűlöletbe. Nyeld vissza magadba az átkot és hallgass, hallgass, ahogy azt a szeretet méltósága megköveteli”.

A Glaeser könyve — a cím is mutatja — a civilkurázi nagy fejezete lehetett volna, de ennek az utolsó civilnek csak könnyei vannak népéért, miket csak titokban és sötét éjszaka mer elsirni, csak rezignációs felismerései: „és újra meg kell érní, hogy a németek milyen végzetes vak-ságban tévelyegnek”. A Chindlereknek és Bäuerleknek könnyeik vannak, rezignáló gesztusaik, de Glaesernek bűnei vannak, megbocsáthatatlan bűnei. Glaeser, aki már több volt, mint civilkurázi tényeket, adottságokat hamisít, hogy a rezignációt igenelhesse. Németországot a fasizmus vitustánca dulja, Glaeser pontosan felvázolja kiterbélyesedését, de az örületnek nem tud, nem akar gátat vetni. Glaeser, aki jól ismeri az örület ellentettét és gyógyszerét, regényében tudatosan kerül minden ilyen lényeges szembehelyezkedést. A rezignáló Bäuerle és az öngyilkos ifju: ez minden tiltakozás, ez minden ellenszegülés. Két ember, két típus, semmi más. Ellenerők nincsenek, ne legyenek: hallgatni, nemes szomorúsággal elszenvedve azértis németnek maradni, ez a glaeseri morál. A rezignáció kéjelgése ez: minden hiába, nincs menekvés. A Ohindlerek, Bäuerlek és Glaeserek tulságosan megkönnyítették a fasizmus győzelmét. Szeretni, amikor csak gyűlölni lehet, hallgatni, amikor ordítani kéne: a civilkurázinak ez a formája beteges póz. Nem más ez, mint a tehetetlenség lelkiismeretnyugtája.

A civilkurázi lényegében polgári erény volt. Parancsolatlan állásfoglalás és paragrafusnélküli felelősségtudat. A civilkurázi a polgári osztályon belül az emberi felelősségérzet barbarizmussal, reakcióval szembenálló gesztusa volt. Intellektualizmus imponáló férfítette az uniformis állférfiassága ellen. Most vége. Az uniformis győzött, a katonaember vér- és vasmitosza. A civilkurázi az állásfoglalás próbatétjét nem állta ki: a barbarizmus százszázalékos valóságával szemben a legdöntőbb pillanatban csődöt mondott. A civilkurázi, mint polgári osztályerény nincs többé. De a civilkurázi nem halt meg. Mint sok minden más, ami polgári emberérték volt, ez is átmentődött új talajon új életre. De ezzel a felismeréssel, ezzel a másfajta adottsággal, az ellenerők tudatosításával, a re-

zignációt vállaló Glaeser kényszerűen adós maradt. A civilkurázi az átlendülő ponton behunyta a szemét és ezzel kimondotta önmaga felett az ítéletet.

Fábry Zoltán

A ZÖTFÉLE IGAZSÁG KÖNYVE. „Ez a könyv nem akar mást, mint lehetőség szerint hűen bemutatni a magyarság és a dunai népek helyzetét, vágyait tipikus alakokon keresztül. Hogy az igazsághoz hű maradjak, minden eltitkolás és elhallgatás nélkül vissza kellett adnom a beszélgetések eredeti tartalmát, még ha azok sokszor kellemetlenek is. Ezek a beszélgetések mind megtörténtek, s azért adom így közre őket, mert a valóság elhallgatása, önmagunk illúziókba ringatása bűn volna. Az csak természetes, hogy nézetemet egyik beszélőnek, még a magyarnak felfogása sem tükrözi vissza, csak a helyzetet akartam bemutatni kiélezett alakokon keresztül.”

Ezt a néhány sort írta bevezetőnek új könyve elé ¹⁾ Aradi Zsolt, az ismertnevű magyar klerikális író. Könyvének műfaját nem jelöli meg és a megjelölés, ami nehéz lett volna az ő számára, az még nehezebb a kritikusnak, akiből természetesen hiányzik a művel szemben a szerzői elfogultság. A szerző, ha nem is találja meg munkája műfaját, ehelyett azt állítja, hogy a könyv lehetőség szerint hűen akarja bemutatni a dunavölgyi népeket a maguk típusain keresztül és ezzel — úgy tűnik — azt hiszi eleget tett az irodalmi hovatartozandóság tisztázásának érdekében. „Ez a könyv nem akar mást” — írja, mintha attól félne, hogy az ember még hozzá kívánna valamit a dunavölgyi életképhez, olyat, ami pedig ezen a „műfajon” már kívül esik. Itt végeredményben szigorú határvonalat igyekszik húzni, nehogy valami nagyon sok igény tolakodhassék oda illetéktelenül. Mintha azt akarná mondani, hogy csak ennyit akartam megmutatni, több nem fér ide, nem lehet követelőzni. A Dunamedence problémája az, amit megírtam. Nincs tovább.

Pedig a probléma sokkal nagyobb, mint ahogy azt Aradi Zsolt látja. És nagyon nagy feladatot vállal az, aki bele akar markolni a középeurópai kérdésbe. Ez az író ott követi el az első hibát, hogy a szomszéd „népek” egy-egy „tipikus” alakját igyekszik megszólaltatni, elfelejtve, hogy népi típusok tulajdonképpen nincsenek. Abba a hibába esik, ami ellen pedig egyik alakját is felszólaltatja, hogy például valamennyi dunavölgyi nemzet képzetében „a szlovák hajlott hátú paraszt alakjában jelenik meg, zsiros kerek kalappal a fején, halina csizmában, amint éppen a templom felé halad és alázatosan emeli kalapját a szembejövő tanító, vagy földesúr előtt... A szlovák nép a tutajos, a drótostót, üveges, vagy Amerikába vándorló nyomorult képében jelenik meg. A Janó, ki szereti Hankát és cifrán felöltözik...” Nos, mit változtat az ügyön, hogy Aradi Zsolt szlovákja esetleg elegáns utikosztűmöt visel, „szép, de kemény és csontos és kétszer elvált.” Vajjon ez a szlovák nő típusa lehet a szlovákságnak? Minden nép társadalmának csak osztálytípusai vannak, sőt az osztályok rétegeinek típusai. Ez a szlovák lány, aki egy birónak a lánya, legfeljebb a szlovák hivatalnok-réteg jellegzetességeit testesítheti meg és aligha beszélhet más osztálykategóriák nevében. (Kétkedünk ugyan abban is, hogy a szlovák nőkre legjellemzőbb a kétszeri elváltság.) De áll ez a megállapításunk a galati román kereskedőre, a német mérnökre, a jugoszláv katonatisztre és a magyar intellektuelre. Vajjon elképzelhető-e, hogy egy román kereskedő még a legidealisztikusabb elképzelés mellett is reális kifejezője lehet egy parasztságból, ipari munkásságból, polgár-

1) Aradi Zsolt: öt éjszaka, a Vigilia kiadása, Budapest. 1936.

Ságból álló társadalom törekvéseinek? Vagy egy szerb katonatiszt, akit neveltetése és hivatása a polgári társadalom védelmezésére kötelez csupán, de nem alakítására? És ugyan egy magyar intellektuel, illetve a szóban forgó könyv magyar intellektuelje megszólalhat egy egységes magyar társadalom nevében, mikor a szerző maga is azzal bocsátja utjára, hogy az ő nézetét még a magyar fiatalembernek a felfogása sem tükrözi vissza? Ha pedig ez így van, nem politikai kuruzslást művel-e Aradi Zsolt, amikor elbeszélő formába csomagol politikai elmélkedést és hivatlan prókátorokat állít oda nemzetek szószólóinak.

Csodálatos dolog, hogy az író, aki nyilván jól tudja, hogy egyazon társadalmon belül is milyen életszemléleti különbség választ el egymástól **mondjuk** egy kereskedőt és egy katonatisztet, a maga írói vegykonnyháján egyszerűen semlegesíti ezeket a különbözőségeket. Így teljesen hamis a kép, amit a dolgokról kapunk, mert a kereskedő és a katonatiszt nem csupán egymással, de az élet kérdéseivel szemben is különböző felfogást vallanak. Már most az a kérdés, hogy a jugoszláv tiszt valóban társadalmi helyzetének megfelelően ítélkezik-e a kérdésekről, vagy egy elképzelt idealisztikus társadalomfölötti (lehetséges ilyesmi?) helyzetnek megfelelően. Viszont ebben az esetben, miért jelöli őt meg az író mégis az osztálykarakter kihangsúlyozásával? A szerzőt semmi sem menti fel az írói felelősség alól; egyrészt az életberendezést nem lehet szemlélni egy társadalmonkívüli fix pontról, tehát az a szerb tiszt, nyilván mégsem a levegőben lóg, tehát ha csakugyan tiszt, akkor szemlélete is osztályhoz és társadalmi réteghez kötött és vele szemben is csak egy román tiszt véleménye lehetne egyenértékű és nem egy kereskedőé. Ha Aradi Zsoltnak mégis az a felfogása, hogy itt a foglalkozás, vagy hivatás meghatározása jelentőség nélkül való, akkor meg irodalmi eszközeit kell szegényesnek találnunk, mert író ok nélkül hőseiből nem csinálhat sem kereskedőt, sem katonát és módfelett gyatra irodalmár az, aki nem fődözi fel a különbséget egy kereskedő és egy katona között.

Ennek a könyvnek az irodalmiatlansága az, ami valósággal lehetlenné teszi a tárgy közvetlen megközelítését. A fantáziátlanságnak száználmas kísérletezése már a mű konstrukciójánál szembevetünk. Őt ember jön össze, mert a magyar közülük megrendez egy találkozózt. Csodálatosképpen a régi iskolatársak közül — mert azokról van szó és iskolai találkozók nélkül már alig lehet tenni egy lépést is az újabb irodalomban — csupa különböző nemzetiségű van jelen. Őt nép őt fia. Világos, hogy ezek után csak politizálhatnak. Meglepő, hogy noha a magyar felfogása sem tükrözi vissza a szerző felfogását, akadnak nézetek az őt különféle embernél, amelyekben letagadhatatlanul az író is osztozik. Az egyik a keresztény világszemlélet. Még véletlenül sem akad az őt ember között olyan, aki a keresztény gondolattal szembehelyezkednék. Zsidó nem lehetett volna egy se közöttük, mert akkor nem lehetnének antiszemiták, amely felfogásban pedig a szerző, azt hisszük, szívesen tükrözteti a maga nézeteit is. Meg kell állapítanunk, hogy a legkevésbé hangoztatja antiszemita voltát a német, ő nemzeti szocialista és Aradi azt gondolja nyilván, hogy ennél ugysis tudni lehet. A szlováknál már más. A szlovák lány antiszemita — Pest felé. Hazafelé nem, amit abból lehet gyanítani, hogy kétféle mértékkel mér. Ugyanis ezt mondja: „Ha a Lidové Listyt, vagy a Ceské Slovo, a Prager Tagblatt-ot, a Prager Pressé-t, a Slovakot nyitom ki, nem tagadhatom, üdőbb levegő csap meg, mint maguknál. Mi közvetlenebbül benne vagyunk a nyugati áramlatokban, a csehek ezt őszintén közvetítették nekünk. Maguknál *szűrőn* megy minden keresztül. Tudom, azt fogja felelni erre: a zsidók. Igaza van, de miért hagyják?” A zsidó-

kézben lévő és maxbrodi szellemet hordozó Prager Tagblatt és a *cionista* főszerkesztő által irányított Prager Presse Aradi Zsolt tájékozatlansága folytán kissé különös fölmentést kapnak akkor, amidőn pedig a magyar viszonyokat alaposan elmarasztalja. Az ember jogos gyanuval forgatja a további lapokat, vajjon hány tévedésbe ütközik még a tudatlanságnak ebben a tárházában. Pedig igazán nem lehet azt állítani, hogy a szerző nem nézett utána az elemi ismereteknek. Valóságos kis földrajzot közvetít helyenként az iskolák tananyagából. Pontos felsorolja a jugoszláviai kilenc bánságot például, amivé a harminchárom tartományból álló S.H.S. királyság alakult. Ez aztán precizitás gondolná az ember és csak jobban megilletődik, mikor megtudja később, hogy a Schleswig-Holstein-i német határállomásról lehet átlépni Radborgba, Dániába, Hollandiából pedig Oldenzaalon át Németországba.

Egy kérdés állandóan nyugtalanítja az olvasót. Miért „Öt éjszaka” a címe ennek az ismeretterjesztő munkának? A mű leglényegtelenebb motívuma, hogy öt ember *öt éjszakán* át beszél. Ugyanígy beszélhetnének reggel, délben, vagy este, legfeljebb a cigányzene helyett másról mondanának banalitásokat. Aradi Zsolt azonban az öt éjszakát tartja elhatározó jelentőségűnek és ezt írja rá könyve homlokára és nem amiről a szó folyik: Középeurópát. Valami képtelen frivolitás van e cselekedete mögött, valami méltatlan megtévesztési szándék az olvasó felé, akinek képzetét az éjszakához aligha politikai viták kötik, hanem inkább olyasmik, amikre egy valláserkölcsi alapon álló írónak gondolni sem illik. — Aradi Zsolt mondanivalói mindvégig nem helyénvaló öltözékben jelennek meg. Ahogy gyanutkeltő a cím, gyanutkeltő az író közlésének módja is. Ebben a könyvben beszélgetések folynak — már mondtuk kik között. Valóságos politikai szónoklatokat hallunk ettől is attól is és persze Aradi Zsolt mossa kezeit, ő író, csupán közvetít. Mindenkinek van egy külön igazsága ebben a könyvben öt népről és öt országról. Ez az író öt felé ad igazat és meggyőzni senkit sem tud ennél fogva az olvasók közül. Sebeket tép fel és öt helyen szítja a parazsat a hamu alatt, ahelyett, hogy mint magyar író bátran és szókimondóan egybefoglalóan tisztázná a középeurópai problémát.

Politikai tanulmány helyett egy felemás torzszülöttet nyújt felénk Aradi Zsolt. Ahol utópiába csap át, ott hangulata megdöbbenően emlékeztet Herzl Tivadar Ósujföldjének egy-két oldalára és az ember nem érti honnan ez a lelki rokonság.

Végül van még egy megindokolatlan írói cselekedete Aradi Zsoltnak. Könyvének alakjai 1918-ban végezték el a negyedik elemet. Vajjon miért hangsúlyozza ki ezt a szerző? Hogy mentséget találhasson arra, hogy az impériumváltozások sorsdöntő periódusát csak fölületes vonásokkal jelezhesse, tekintve, hogy tízéves gyermekek homályos szemekkel járnak a politikában? Bizony bölcsőbb dolog lett volna tizennyolcban érettségizett diákokat emlékeztetni és végigvezetni az utolsó másfélévtizeden, ha már ilyesmi állott szándékában a szerzőnek, mint gyermekemlékeket közvetíteni a világpolitikából. Bizony, így sötétben maradt minden az *Öt éjszakában*.
Ujvári László

FAKÓ FÖLDEK.* Fiatal, eddig még kevésszer szerepelt író regényét hordta szét a nyári posta. Bányai Pálnak ez még csak második jelentkezése. Első regénye: *Felsőgaram* „kisregény”, ahogy a szerző nevezi, 1934-ben jelent meg Pozsonyban az Angermayer-nyomda kiadásá-

* Bányai Pál regénye, Humanitas, Pozsony, 1936.

ban. Uj regénye már nyomdai kiállításával is kellemesen lepi meg az olvasót és kézbevétele kényszerít.

A hegyvidéki kis szlovák falvak egyikének élete elevenedik meg előttünk. Az általános gazdasági leépítésnek Seszták Juraj is áldozata lesz. Feleségével és kislányával kénytelen otthagyni a kolóniát, a gyártelepet, ahol eddig laktak. Más faluba költöznek, ahol Seszták régi foglalkozását bosnyáksággal cseréli fel. Reggeltől-estig járja a falvakat, kosárral maga előtt, és az eladott haszontalanságokból tengeti életét. A tapasztalt és világlátott Seszták rövid idő alatt ismert lesz és megbecsülik fölényét.

Lassan indul a cselekmény, mintha ebben a kis faluban még az idő kereke is lassabban forogna. De a viszonylagos csendben indulatok és fojtott feszültségek szunnyadnak.

A pap a hátralékos párbér miatt árvezeteti a gazdákat. Seszták ráveszi őket, hogy lépjenek ki az egyházból. Kitér a háborúság, istenteleneknek bélyegzik őket. Seszták és társai vállalják a kiközösítést és a közös sors szembenállásukban eggyé forrasztja őket.

Megindult az erjedés, összeszorítódnak az öklök, folyik a harc némán tovább. A regény meséje itt mintha megtörné; az istentelenek harca abamarad és új okok robbantják ki a feszült helyzetet. A falu leggazdagabb parasztjának fia, Bednárik Miskó erőszakkal szereti magáévá Karit, a falu végén lakó cigánylányt. Ezért a cigánylegények bosszúból megkéselik Miskót. A falu haragja a cigányok felé fordul, a felgyógyult Miskó biztatására pedig felgyújtják a cigánytanyát. Seszták a cigányok mellé áll, de ekkor már az egész falu haragjával találja magát szemben. Összeülnek a nagyfejúek és Sesztákot kiutasítják a faluból.

Fakó, szintelen irás ez, mint a földek és rétek, amelyekről szól. Sovány és vérszegény a történet, amely a részeket egymásbafűzi. Mondani-
valójában azonban mégis sulyos, részleteiben ígéretes, sőt néhol nagy-
szerű.

Lassan indul a történet, lassan alakul a Seszták és a falú sorsa. Fekete a föld szíve, minden falatért keserves az áldozat. Sovány a táplálék, erős a munka, öröm vajmi kevés, ritka ünnep a szerelem. Van ebben a színtelenségben, ebben a látásmódban valami különös erő, mely lenyűgözi az olvasót, mintha nem is magyar író írta volna. Az író részletező realizmusa és éles látásmódja inkább a környező szláv népek íróival hozza rokonságba. Nem ökölboszoritott, szubjektíven fenekedő stílus ez. A fölényesen biztos látásmód nyugalma, tempó és lanyhulás, feszülés és elmosódás kíséri a regényt végig. Fegyelmezetlensége egyik főhibája. A nyelvvel, ami nem éppen legerősebb oldala, sokszor gyerekesen csínytevő, majd erőszakos, általában pedig gondatlan, mondatai igen gyakran még a szülés lázától remegnek, máskor pedig hanyag pongyolasággal veti őket papírra. Fegyelmezetlenségnek jele és következménye a regényben gyakran kísértő szóközi hang. Ilyenkor rövid, csaknem tömondatokban, szinte a vezércikkek deklamáló modorában vág elébe az elkövetkezendőknek. Retorikáját még csak emeli a sok — mondhatnám — homéroszi ismétlés, melyekkel képeinek és jelzőinek kíván nyomatékot adni.

Bántó, bár könnyen legyőzhető hibája ez a könyvnek, pedig néhol, különösen a leíró részeknél, már ígéretesen levegősek a sorok.

A regény főhibája, ami talán erénynek készült: a teljességre való törekvés. Vagy talán úgy véli a szerző a regionalizmusról folytatott badar viták hatása alatt, hogy a szlovenszkoí regényben minden szlovenszkoí jellegzetességnek benne kell lennie? Kezdve az agrárpárti titkártól a csendőrmesterig és Licskótól, a hülye tehénpásztortól a cigány Soso-

lyig? Miért a vélt teljesség kedvéért indokolatlan sok mellékfigura, melyeknek javarésze holt papírmásé ügyis?

A sűrűn felbukkanó sok mellékfigura lazítja szét a szerkezetet, akadályozza a koncentrációt és a gyorsabb involvációt.

Mindezek ellenére néhány mellékfigura (Mara, Licskó), néhány jelenet, például a korcsmai mulatozás pogány tempója, a cigánytanya felgyújtása nagyszerű erővel elevenedik meg előttünk.

Érdeklődéssel várjuk Bányai útjának további jelzőköveit, az író új műveit. Ugy érezzük, hogy kellő önfegyelmeléssel és elmélyüléssel a kezdeti hibáktól hamar megszabadul és érett, értékes írásokkal gyarapítja még a szlovenszkói haladó magyar irodalmat. Szepesy László

EGY FALUSI PAP ÖNVALLOMÁSA. Még számosan emlékeznek a transzilvániai olvasók közül a világhíró theológus *Balázs Ferenc-re*, de kevesen vannak, akik a cheiai unitárius papot ismerik. Akik még emlékeztek rá és tudták, hogy falura ment papnak, azt hitték, visszavonult a világhírárs fáradalmait kipiheenni, tüdejét reparálni. Csalódtak. Az a láz, amely az ifju theológust a világhíró körül őrítte, nem ült el a kis istenháta megettől faluban sem. Mint valami Szabó Dezső-figura dobban prófétai lázával, az elhivatottság nemes transzában a szűkrezabott falusi viszonyokba és a maga sebes érveréséhez igyekszik igazítani a falusi élet lassu lüktetését. Ami a kísérletezőnek a műhelye, az neki a falu, amelyben a maga s a nép elhivatottságát kívánja próbára tenni. Ennek a munkának a lázában fogant könyve, amelyben hirt ad magáról és munkájáról: (*A rög alatt*. 1928-1935. Aranyosszéki Vidékfejlesztő kiadása, Turda 1935.) Kivételes könyv, kivételes pap! Friss, szellős, biztos próza, lendületes előadás, őszinte páthos. Eredeti és élvezetes székelyes idioma, igazi, legjobb erdélyi próza. Rengeteg megfigyelésből falusi osztályokról, emberekről, gyermekekről, monográfusok és lélekkutatók meríthetnek. Papra alig emlékezett valami. Ezt tudja is, büszke is rá: „Rólam, a beszélgetésem, a viselkedésem, a ruházódásom után senki sem mondhatta meg, hogy pap vagyok. Papos kézmozdulataim; szemforgatásaim, szófordulataim, kenetességeim és ferencjózsefem nem volt és nincsen.” Nem tudunk aktiv magyar papot, aki papi mivoltáról, hivatásáról, hitéről, hívei vallástalanságáról, babonás materializmusáról, gyülekezete egész vallási lelkületéről oly őszintén vallott volna, mint Balázs Ferenc. Valósággal a világi foglalkozást üző ember fesztelenségével S unitárius szabadelvűséggel bírálja tulajdon hivatását: „Mert a papi állás nem tisztességes foglalkozás. A pap abból él, hogy nagyképű. Ő ismeri az istent személyesen. Ő nem a maga toldozott-foldozott kis hitét teregeti a gyülekezet elé, hanem az isten akaratát, amelyről neki a legpontosabb értesülése van.” Bizony, Balázs Ferenc nem ebből a fajtából való. Különös reform-lelkész ő, futballozik a legényekkel, fogócskát játszik a gyermekekkel, néha térdnadrágot ölt, s vasárnapi prédikációinak tárgyai: Gandhi, Az újságírás, A mai élet nagyhatalmai, Petőfi Sándor, stb. stb. Szigorú szavakat ejt a „mult kísértet istenéről” és az „örökké élő, világot éltető lélek” felé fordul. Mint theológus, saját bevallása szerint „vallástalan” és Ady-rajongó, národnyik és társadalmi reformer s a lelkészi pályával egyetlen célja: „...társadalmi reformokat elősegíteni szocialista irányban”. Aztán mint pap egyet lép a prófétaság irányában előre, mint szocialista egyet lép a helyi reformok irányába hátra. A szocializmuson szűkít egyet, a valláson tágít. Nyughatnékja nincs. „Négyéves tervet” fabrikál a falunak és egyéni vallásbölcsészetet alkot. Cséplőgépet vásároltat, ifjusági egyletet szervez, Falu-otthont lé-

tesit, utána jár a falu különös közbirtokossága, a Hurkalyuki társaság ügyeinek, gyermekkönyvtárt, iskola-szövetkezetet és tejszövetkezetet teremt, színelőadást, eszperantó tanfolyamot rendez, ujjaépíti a templomot, megnagyobbítja az iskolát, Népfőiskolát és Vidékfejlesztő szövetkezetet hoz össze, stb. stb. Ez a faluszervező. A pap közben megújítja a konfirmálást, változtat az istentiszteleti renden, igyekszik megnyerni a lelkeket új hitének. „Az isten a mindenség lelke”, — vallja Balázs, — „A világfolyamat célja nem más, mint létrehozni az *öntudatos* egyének *együttműködését*, szeretetközösségét.” Boldogító teológia, boldogító költészet! Oktalanság volna szép hitével vitába szállni, bár esendő lelkünkkel nem tudjuk követni őt az isteni célszerűség hitében. De nem is ez a feladatunk. A földhözragadt bírálatot nem az „égiekkel játszó” lelkész, hanem a földi dolgokkal bajlódó faluszervező érdekli. Kevésbé érdekel bennünket a szabadgondolkodóval összebékült pap, mint a „szocialista világállam” álmodójával összebékült székely národnyik. Mert ez a leg-erősebb benne. Ezt a národnyikot valami józan szkepszis és ugyanakkor a részletmunka vakbuzgósága jellemzi. Az egyetemes politikai megoldásokban nem hisz; az emberek közösségi érzését nem becsüli sokra. Ugyanakkor tisztán látja, hogy a falusi népnek van egy rétege, amelyben a közösségi érzés szinte az osztályöntudat határát surolja: „...a fiatal 30-40 éves gazdák részint már az új világban születtek, amelyben önként adódólag több a társas érzés, a közös cselekedet kívánsága, részint pedig megértették a gyárban, a bányában, sőt a piaci hagymacsomók mellett is, hogy a szegény ember, a kisember, a munkás, a bányász, a földmivelő csak úgy él meg, ha összetart... Bennük van a legtöbb őszinte és állandó vágy az együttes életmegoldások iránt...” Ez azonban távolabbi megfontolásokra nem indítja Balázs Ferencet, s a politikai szervezkedés nevelő hatását és értékét alábecsüli. Mondhatni teljesen a-politikus. (Dicsekedve említi, hogy sem a Magyar Pártnak, sem más pártnak nem tagja.) A részletmunkát becsüli mindenek fölött. „Nem adok igazat azoknak, — írja — akik szerint az emberiségen csak egész egyetemességében lehet segíteni... Ha mellettem minden faluban azok, akik most nagy-politikát akarnak űzni, letelepednének a kicsi feladatokhoz s azokat elvégeznék becsületesen: többre haladnának. Ez volna az igazi egyetemesség; a jól megmunkált kis földek összessége a világ.” A politikától s a nagyvilág politikai álcájú sorskérdéseitől szinte a falusi szektahívók makacsságával zárkózik el. A jövő? A világ sorsa? A háború? Együgyű és rajongó prófécia a válasz: „...ha a mellettünk elterülő vidékre is átragad a szent bolondság, az is megszervezi magát s a rajta tullező és Transzilvániának, a világnak minden vidéke.” Te mondád: Szent bolondság! Szent együgyűség! A népszervező kellő időben átadja a szót a papnak, s ahol a népszervező érvvel nem győzi, a pap kiségi egy-egy próféciaival. Mi, akiket megkörnyékezett a kétkedés ördöge, a lelkész hevíületét nem mindig tudjuk lélekben követni, de a népszervező munkáját megilletődve nézzük. Lehetetlen megilletődés nélkül nézni eltökéltségét, buzgalmát és bizakodását, munkájának lázas szaporaságát, melyben rongált tüdejét emészti. Molnár Ferenc egy régi, ragyogó írása, az Aruvimi erdő titka jut az eszünkbe, Tisztességes Lajos álma, a megvesztegetett magánhivatalnoké, akinek egy szál baltával kell átvágni magát az álomerdőn, hogy megmentse becsületét és visszadobja megvesztegetőjének a bűnös pénzt... Te, Lajos, ne gondoldj most arra, hogy egymagad egy szál baltával mily törpe vagy s az őserdő mily irdatlan. Te csak azt az egyetlen fát nézd, amelyik előtted van, arra gondoldj csupán és akkor győzni fogod...

Balázs Ferenc se néz se jobbra, se balra, ő csak a falut nézi, s a völgyet. Azon túl a világot még a bizonytalanság s az álom köde borítja. Mintha a megpróbált Candide bölcsessége lebegne tanítása fölött: Cultivons notre jardin: ápoljuk virágoskertünket, s a világ majd okul példánkon és maga is munkához lát. Tisztos, de együgyű eszmény! De még ezt az eszményt is csak szerencsés falvak, szerencsés emberek, önálló gazdák, székely közbirtokosok melengethetik, mert a számtalan földnélküli parasztnak, mindenféle zsellér, napszámos vagy kubikus népnek előbb föld kell és földet nem szerezhet máskép', mint politikával, a szó harcos értelmében. A falut a faluból, belülről megsegíteni szép gondolat, csak hogy a falu sorsát nem belülről, önmaga intézi, hanem kívülről a város, (a tőzsde, a bank, a világpiac, stb.). A „város” (a tőkés város) túlzott ipartámogatással, az ipari és mezőgazdasági árak közti aránytalansággal, az u. n. agrárrolló segítségével megrövidíti a falut, s ezen távolról, a faluból segíteni — a ‚cultivons notre jardin’ elve alapján — aligha lehet. De kevésbé segíthetünk a faluból a világ általános válságán s a veszélybe jutott békén, — márpedig a háborús veszély a levegőbe! Ép' itt szól bele a dolgokba a „nagy-politika”, a város és itt lép fel a dolgozó osztályok közös politikájának szükségessége. Távol áll tőlünk a szűkebb feladatok, a részletmunka lenézése. Igenis, ápoljuk virágoskertünket, takarítsuk el a jövő utjából a gatz, — de tegyük ezt az egyetemes javító és újító munka nagy közösségében, a falusi önmegváltás illúziói nélkül.

Korvin Sándor

LEVELEK A VILÁGNÉZETRŐL

1. Az „Aranjuezi szép napok és még szebb éjszakák” c. vezércikk alatt (*Pesti Napló*, 1936, VIII. 2.) nem láttam nevet s így annál tárgyilagossabban intem Önt arra, mint névtelen vezércikkíró és megrendült polgári tömegek irányítóját: ha úgy érzi, hogy csakugyan veszendőben Van több évezred kulturája s hogy az idő kereke másfél évezreddel ment Vissza — akkor a tizenkettedik órának ez a fenyegető közelsége őszinteségre kötelez minden gondolkozó embert, de elsősorban azt, aki a legnagyobb veszély idején is irányító helyen áll.

„Most öt éve megdőlt a (spanyol) királyság, mely élete utolsó esztendeiben diktatúrával kísérletezett, azután jött a forradalom, a köztársaság és benne felváltva hol a baloldali, hol a jobboldali pártok uralma. A forradalmat a baloldal kezdte, az is kiáltotta ki a köztársaságot...” Nem komoly dolog, hogy a vezércikk hideg megállapításai így vetik fel a felelősség kérdését. Sőt nagyon emlékeztet annak a verekedő gyermeknek a védekezésére: „ugy kezdődött, hogy a barátom visszaütött...” Ha már fölvetjük a nagy kérdést: *ki kezdte?* akkor nemcsak az Alhambrák elhamvadt szépségeire kell emlékezni, de azokra az analfabéta tömegekre is, kik a magasabb kultúra és emberi jólét minden értékétől el voltak zárva és ha már a felelősség kérdéséről beszélünk, az emberi és írói lelkiismeret első követelménye az, hogy szép szavak áradatával ne kenjük el a tényeket... Hogy ez a háború nem imperialista okokért folyik, azt nehéz elhinni, mert a tőkés társadalmi rendnek ugyanazon területén belül is megvannak a maga imperialista céljai, ha nem földrajzi, legalább a profitterület művelése céljából s ha az olajkartell urai pénzelik a spanyol felkelést, az biztosan nem pusztán ideális elvi okokból történik... Persze lön is keserű gunnyal azt mondja, hogy itt világnézet harcol és gyujto-

gat. Igen: de ennek a harcoló világnézetnek geneziséjét és izmosodását nem lehet, nem szabad úgy leegyszerűsíteni, mint Ön teszi vezércikkében. Az „ábrándos aszkéták” és a „pocakos különcök” elméleteinek tárgyi előzményei is voltak. Ködlő elviségekből, egyéni hiúságokból még nem lesznek szünni nem akaró világnézeti harcok és ma már szinte közveszélyes félrevezetés a polgársággal ilyesmit elhíttetni akarni: „a kezdetben elegáns és ártalmatlan halandzsát lefordították a kocsmák nyelvére, az elvont, leszűrt filozófiából így lett káromkodás, szidalom, párttagsági díj, ökölbe szorult kéz... Így teljesült ki a világnézet...” Az a világnézet, t. i., mely ma harcol, gyujtogat és „mint tudatlan és elvtelen puhányt néz le mindenkit, aki elméleteken innen és hóbortokon túl él egyszerűen Ielkiségenek és testiségének törvényei szerint, dolgozik, eszik, iszik, alszik, színházba és moziba jár, cigarettázik és rádiózik, pénzt keres és költ és gyermekeket nevel azon az elmaradt polgári vonalon, amelyen élni ma jól tudjuk, hogy szellemi szegénység, na de mit csináljunk, ha mégis ebből telt ki a háború előtti világ egész gazdasága, szépsége és biztonsága...” Ez az elképesztően őszinte vallomás pőrére vetkőztetve mutatja az átlag-polgárt, aki bűnös nemtörődéssel élte, sőt áldelte a maga materiális életét, evett, ivott, aludt, nemzett és felszínes kulturával ápolta lelkiességét, üzleteket csinált, pénzt keresett és míg ősztonös telhetetlenséggel habzsolta fel az élet örömet, sose jutott eszébe, hogy napról-napra nő azoknak az egyéneknek, tömegeknek száma, akik elől éppen az ő mohósága zárta el az élet gazdaságát, szépségét és biztonságát... Az Ön vezércikke, ismeretlen polgártársam a nosztalgia elégikus hevületével idézi fel az aranjeuzi szép napokat és még szebb éjszakákat, azt a boldog időt, melyben még mindenkinek megvolt a maga helye: az egyik ember bankot igazgatott, a másik klinikát vezetett, a harmadik búzáat őrlött, a fantasztá pedig az ideg orvosok kezébe került, vagy a szép szelid államfőházba, ahol cigaretázhatott, diskurálhatott,... mert abban a régi jó időben — aurea prima sata est aetas — még parlamentarizmus uralkodott, melynek az Ön véleménye szerint is „vannak hibái, vannak hamis szokványai, magával hoz paktumot, folyosói intrikát, korrupciót is, páthoszt és cinizmust vegyesen, de mégis emberi intézmény,... szóhoz engedi jutni a tulsó oldalt is, pártokat és frakciókat minden világnézet nélkül egyesít a nemzeti gondolat békitő, testvériesítő hatalmában...” Most már „egyesbe” jutott a vallomás, csak azt nem veszi Ön észre, hogy többet árult el, mint amennyit akart és többet titkolt el, mint amennyit szabad A parlamentarizmus teteméhez idézi az új világnézetet, megfélelvezve arról, hogy az a törvényszerű intrika, korrupció, cinizmus szintén egy világnézet velejárója volt, annak a világnézetnek, mely Spanyolországban az Ön megállapítása szerint diktatúrával kísérletezett, azaz: próbálta bűneit és mulasztásait leplezni... Ön békés polgár, a letűnt szép idők idézője és kényelmetlenségnek érzi, hogy világnézeti választ elé állítják a körülmények. És azt szeretné önmagával is, másokkal is elhíttetni: semmi köze a világnézethez annak a harcnak, mely ma Spanyolországban folyik. „Vagy például komolyan hiszi valaki, hogy Lenin vörös kozákjai nyeregkápájuk fölött Marx Kapital-ját olvasták?” Nem, ezt senkise nem hiszi! És hogy az új világnézet harca mégis szakadatlanul tart, az legvilágosabb bizonyítéka annak, hogy a társadalmi és történelmi változásokat nem a fantasztiák elméletei idézik fel, hanem a reális tények.

2. A „világnézet” szót sokan kimondják és majdnem ugyanannyian csak játszanak e fogalommal. Kevesen veszik észre, hogy ma a világnézet nem jelent valami csodálatos talizmánt, amit a nyakunkba függesztünk, hogy mentve legyünk minden rossz eshetőségtől. **Ma a világnézet az**

egyén szempontjából állásfoglalás, a közösség szempontjából tényeket, intézményeket jelent. Az érvényesülés pozitívumát vagy az elkallódás negatívumát. Baloldali vagy jobboldali világnézetnek egyaránt harc az eszköze, de lényege az, amit a győzelem után megad vagy megtagad. Aki el akar igazodni a mai társadalmi vajadásban, annak nemcsak a szavak értelmét, de a tények beszédét is kell értenie. Ezért érdekel, Asszonyom, az Ön írása, mely A Jövő Utjain utolsó számában jelent meg (*Anya és csecsemővédelem Szovjetországban*. M.-né S. Margit) és pedig annál inkább érdekelt, mert ugyancsak e lap egyik multévi számában a Harmadik Birodalom nőkérdéséről Ön irt egy helyszíni közvetítést. Ebben a beszámolóban Ön szembeszállt azzal a tévhittel, hogy a Harmadik Birodalomban visszafordult a történet kereke, de amiket elmondott, az mégsem jelentett pozitívumot. Azok a bizonyos jelszavak („A munka nem esít.” — „Inkább a jellem, mint a tudat.”) épp úgy a misztika körébe tartoznak, mint az a tény, hogy az anyák a Führerrel áldatják meg gyermekeiket, Ön Asszonyom helyesnek találja, hogy mint a férfiakat, úgy a nőket is elterelik a szellemi pályáról, de nem mutatja meg, történik-e más megoldás annak a 600.000 leánynak a számára, aki évente elvégzi elemi iskoláit és nem tanul tovább? Hogy a tovább nem tanulás oka itt a pénzhány? Ha így van, akkor a tovább tanulás alapja viszont mégis a vagyoni cenzus, vagyis hiányzik az egyéniségek alapján történő természetes szelekció. S ez a nőkre nézve kötelező államszolgálat, melyről Ön beszámol (s melyben pl. bankhivatalnoknőknek azért kell résztvenniök, hogy el ne bocsássák hivatalukból) kissé emlékeztet a munkahadsereg-re, hol a munkanéküliséget kényszermunkával enyhítik. S hogy ezek az új szellemben nevelt nők a nőemancipáció mozgalmával ellentétben nem csak a nemüknek, de nemzetüknek is használnak, az legalább is kétséges, ha meggondoljuk, hogy a magyar nőemancipáció első uttorói (Karacs Teréz, Veres Pálné, stb.) éppen azáltal használtak nemzetüknek, hogy szolgátságban tartott nemüket szellemileg felszabadították.

Az a nem palástolt rokonszenv, mellyel Ön, Asszonyom a mai Németország nőneveléséről ír, érthetővé teszi, hogy fokozott érdeklődéssel olvassuk mi a véleménye a mai Oroszországról, melyet hónapokig tanulmányozott a helyszínen s melyről a bölcs ember igazságszeretetével igyekszik beszámolni. Előre kell bocsátanom, hogy konzervatív magyar író tollából ritkán olvasunk oly’ objektív képet, mint amilyent Ön festett Oroszországról. Tárgyilagosságaról már a történeti előzmények felvázolása is tanuságot tesz. „Idehaza mindenki tudja — írja Ön — hogy az 1917. évi orosz forradalom csak egy láncszem volt több más, megelőző orosz forradalmak sorozatában”. Lehet, hogy idehaza tudják ezt némelyek, de még többen akarják tudomásul nem venni. És sokan nem óhajtják tudomásul venni azt sem, hogy a sorozatos forradalmak szenvedéseiben — kivégzés, börtön, száműzetés — az orosz nők is alaposan kivették a részüket és Ön, Asszonyom elismerésre méltó tárgyilagossággal állapítja meg: „amikor elismerésképpen a teljes jogegyenlőséget megkapták, bizvást elmondhatták magukról, hogy nem ajándékot kaptak.”

Tanulmánya két forrásból merít: Fannina Halle 1933-ban megjelent munkájából és saját tapasztalataiból. Az írott forrást a tapasztalattal gondosan ellenőrzi és a meglátott tényeket nem próbálja elleplezni. Meglátja a nőknek az élet minden vonatkozására kiterjedő jogegyenlőségét, mely nemcsak írott törvény, de élő valóság is. Amit olvasott és látott, azt még Stalin szavaival is kész alátámasztani: „Az asszonyok a lakosság legelmaradottabb rétegeiből ma a leghaladottabbak közé emelkedtek.”

A tőkés társadalmi rend asszonyainak helyzetére alig mondtak súlyosabb kritikát, ~~mint amilyent az Ön irásában~~ olvasunk: „Oroszországban a nők kenyérkereseti lehetőségeit nagyon megkönnyíti az a körülmény, hogy nemcsak az orosz multt¹hoz, hanem a mai nyugati jelenhez viszonyítva is kitűnő anya- és gyermek-védelmi intézményeik, törvényeik vannak.” És idézi Ön ezt a híressé vált rendeletet: „Az anya, mikor egy gyermeknek életet ad, szociális (értsd: a közösség érdekében való) munkát végez”. És Ön, Asszonyom egyáltalán nem habozik azokat a mi primitív viszonyaink közt szinte felmérhetetlen társadalmi előnyöket felsorolni, melyek az idézett rendelet morális értelméből következnek. Ingyenes, szociális gyógykezelés, a terhes nők kimélete a graviditás ideje alatt s a gyermek első évében, a gyermek születése előtt és után két-két havi teljes fizetéses szabadság, minden munkahely mellett bölcsőde, a bölcsődékben tiszta, jól táplált gyermekek. „Átlag tíz gyermek van egy dajka keze alatt, diétás nének főznek — szakácsnői segítséggel, természetesen orvosi, azaz orvosnői felügyelet van. A maximális gyermeklétszám egy orvosnő felügyelete alatt: 40 gyermek.” És — bevallom, Asszonyom — igen jól esik azt olvasni, hogy Ön az orosz gyermekvédelem morális jelentőségét is hangsúlyozza. „...Törvénytlen gyermek nincs, ez természetesen a házassági jog gyökeres reformját jelenti. E reform részletei a szovjet törvényhozás legtöbbet vitatott kérdéseire tartoznak, de annyit azok is kénytelenek elismerni, akik ennek a rendszernek nem hívei, hogy a törvénytelen gyermekek eltűnését nem kell gyászolni”. Egyházi házasságkötés nincs, „az orosz államhatalmat az életközösségi kapcsolatok csakis a gyermek szempontjából érdeklik” De nem a regisztrált házasságot is teljes jogerejűnek, gyermektartásra kötelezőnek ismerik el. És a régi világban vígan burjánzó ligák, melyek a leánykereskedelem és prostitúció megátlására alakultak, még jobban felfigyelhetnek, Asszonyom az Ön irására, mely megállapítja, hogy a szovjet államhatalom ezt a kérdést jobban a lényegénél fogta meg. „És pedig sohasem a prostituáltat, hanem mindig csak a prostituációt lehet és szabad üldözni.” Ebből a logikus és morális alapelvből következik, hogy irgalmatlanul büntetik a leánykereskedőt, hogy az, 'árut' igénybevevő férfi nevét közlik a munkahely vezetőségével s azt tapasztalják, hogy az ennek nyomában járó intés gátló erővel bír. A profilaktóriumokban pedig munkára képezik, orvosilag gyógyítják és a maguk megbecsülésére tanítják az elbukottakat. Ugy látja Ön, Asszonyom, hogy ez a kérdés társadalmi, jogi, közegészségügyi szakkérdés és ezzel végzi helyzetrajzát: „Csupán azt említem még meg, hogy azt a moszkvai profilaktóriumot, melyet én 1935 szeptemberében láttam, úgy mutatták be nekem, mint amely 1936 májusában be fogja csukni kapuit — szukkreszcencia hiányában.”

¹ Ebben az utolsó állításában, — hogy ez egyszerűen társadalmi, jogi, közegészségügyi szakkérdés — súlyosan téved Ön, Asszonyom és egyébként objektív leírásai azt a reményt keltik fel bennem, hogy elég erős lesz arra, hogy tévedésétől megszabaduljon. A fizikai és erkölcsi prostitúció elleni küzdelmek és intézmények, melyeket Ön leirt, egy másik világnézetből következnek. A régi világnézetnek ezek — csupán adminisztratív problémái, de éppen ezért nem tudja őket megoldani. És csodálatos, — vagy talán nagyon természetes, — hogy Önt, Asszonyom a jól megfigyelt és jól leirt morális tények ellenére is fogva tartja az a régi világnézet, mely már pozitív tényekben semmi jót nem tud alkotni. Ezzel a szubjektív vallomással végzi ön objektív leírásait: „Most még egy kérdésre felelek, hol jobb élni, itt vagy ott és hogy mi az én személyes állásfoglalásom? Ez a kérdés persze elhagyja a tények területét

és világnézeti értékelési síkra tért át. Épp ezért a ráadandó válasz a lélek legmélyebb, mert irracionális rétegéből fakad. Ami engem illet, csak azt mondhatom, amit helyemben minden magyar nő is mondana: magyarnak születtem, a magyar nemzeti kultúrában óhajtok élni és meghalni."

Ezután a vallomás után igazán csodálkozással kell megállnunk. Az Ön helyszíni rajzából nem az a kérdés következik: „hol jobb élni, itt vagy ott?” — hanem az: „milyen erkölcsi és szociális viszonyok közt jobb élni?” Erre a kérdésre pedig a *tények* felelnek, melyeket Ön felvázolt, azok a tények, melyek a humanizmus, keresztényi szeretet s végredményben a magasabb civilizáció szempontjait igazolják. Azok a morálisabb lelkiségből fakadó tények, melyekről Ön beszámol, amint nem ártnak, sőt használnak a nőnek s gyermeknek s rajtuk át a nemzetnek, semmiféle ellentétbe nincsenek, mert nem lehetnek a nemzeti érzéssel és nemzeti kultúrával, tehát a magyar nemzeti kultúrával sem lehetnek ellentétbe. *A mélyebb szociális és erkölcsi tartalom csak használhat a nemzeti kultúrának* s ha Ön, Asszonyom pl. megállapítja, hogy az orosz nőknek „nemcsak az orosz multhoz, hanem a mai nyugati jelenhez viszonyítva is kitűnő anya- és gyermek-védelmi intézményeik vannak” — honnan meríti azt az aggodalmat, hogy ez az erkölcsi és szociális „plusz” ártna a magyar nemzeti kultúrának?

Ön, Asszonyom a lélek irracionális rétegeire utal és ezen az alapon — *a legnagyobb önellenmondásban* — véd egy olyan világnézetet, melynek a tényeit nem tudja védeni. És elutasít egy más világnézetet, melynek megnyilvánulásait elismerően értékeli. Próbálja meg, Asszonyom leírni magáról a dogmatizmus bilincseit s higgyen inkább a beszédes tényeknek, mint a irracionális varázsszavaknak. És rá kell majd jönnie, hogy *a magyar nemzeti kultúra is akkor teljeseedik ki igazán, ha nem az élettagadást, de az életigenlést szolgálja.*

3. *A szellemi erőt vagy a fizikai erőt illeti-e az elsőség?* — ez a kérdés is világnézeti síkra került és a berlini Olimpia harsogó ünnepei között teljes joggal vetette fel Karinthy Frigyes az elsőség és felelősség mértékének problémáját. „Owens dicsőségét nem vitatom, de nyilvánvaló, hogy sportban azok a fajták és törzsek a legerősebbek, melyeknek kultúrához és civilizációhoz legkevesebb közük lévén leginkább vannak rászorulva a testgyakorlásra” És nemcsak a szellemi, de minden komoly munkásnak panasza szól Karinthy e szavaiból: „Nektek könnyű, ti Berlinből visszatértek, kiki a maga mesterségéhez, senki nem követeli tőletek, hogy most aztán segítsetek a lassu és ügyetlen világon, ha olyan ügyesek vagytok, — de mi egy életen át érezzük a felelősséget és a hivatást, amit a szellem és lelkiismeret embere vállalt magára, reménytelenül, az élet gyakorlati oldalával szemben.” (Pesti Napló, 1936. VIII. 9.)

Ha jellemző a megriadt polgári írónak e kitörő panasza, még jellemzőbb az a csillagos cikk (P. N. VIII. 15.) mely a sport elsőségét védi a szellemi munka jogával szemben. Karinthy „védelme” és Szabó László „támadása” egyformán jellemzi a polgári mentalitást, mely meg sem kísérli a szellemi és fizikai erő kifejtéseket a *munka* szintézisébe foglalni és ezzel helyrehozni a régi mulasztást. A polgári író (és itt nem Karinthyre gondolok, hanem általában a polgári íróra) szinte egy évszázadon át nem vette észre, hogy minden munkát és minden munkás sorsát a szellemnek kell irányítania, hogy az élet minden terén a szellemnek *kellene* az anyagon uralkodnia —, a polgári író ezt nem látta meg, sőt anyhira leértékelte a „nem szellemi produkciókat”, hogy végül minden munka értékével együtt a szellemi munka megbecsülése is epek harmin-

cadjára került. Most aztán, hogy a törvívók, ugrók és boxolók nemzetisége kerül sztári magaslatra, egyszerre kalimpálni kezd a száz évig némán kushadó lelkiismeretünk. Az optimista Szabó László nem háborog a tribün mögött, mint Karinthy. Humoros cikkben tör lándzsát a tudomány, irodalom s egyéb másodrendű dolog felett s Karinthy idézett mondatát viszályára fordítva kijelenti, hogy: „Mi, akik u. n. szellemi munkával foglalkozunk másodosztályu emberek vagyunk és tulajdonképpen azért foglalkozunk a szellemiekkel, mert a fizikai munkára többé-kevésbé alkalmatlanok vagyunk”. S ezt az állítását még azzal a tétellel is alátámasztja, hogy „az ember ősi, valóban emberi ösztönei között nem szerepel a kultúra iránti vágy” és a szellem másodrendűségének bizonyítása során arra a következtetésre jut, hogy „a fizikai munka emberei nem kötelesek több szellemi munkást eltartani, mint amennyire szükségük van, s ők a túltermelésért legkevésbé sem felelősek, joguk van azt mondani, hogy nekünk tizzel kevesebb lírai költő is elég, mint amennyi Van, stb.” „A kereslet és kínálat nagy törvénye uralkodik az egész életben” — írja Szabó László és ezzel mintha igazolná azt, hogy maga az uristen már az első emberpárt is a tőkés társadalom szolgálatára teremtette. Ha el is fogadnók alapul, hogy „a fizikai munkások nem kötelesek több szellemi munkást eltartani, stb.” — ez még mindig nem igazolná, hogy egy vonagló, gyötrődő élet sztárjaivá tesszük azokat, akik — sem „szellemi”, sem „technikai” téren nem végeznek produktív munkát. De nem fogadhatjuk el, sőt elhárítjuk ezt a beállítást és — a lírai költőkre vonatkozó „szükségletet” mellőzve — hangsúlyozzuk, hogy a fizikai munkásoknak nem az a bajuk, hogy több szellemi munkást tartanak el, mint amennyire szükségük van, hanem az, hogy sok nemdolgozó embert tartanak el és hogy nem tarthatnak el több, sokkal több olyan szellemi munkást (orvos, tanító, művész, stb.), akikre testi és lelkiéletük teljessége kedvéért igenis szükségük volna.

Ime: a világnézet is a kereslet és kínálat nagy törvényének sodrásába került. S ma a *nyers erőnek* van kereslete. S az ujságíró, aki — ősi Ösztönét követve — a mai Magyarország egyik legműveltebb ujságírójává fejlesztette magát, — tagadja a szellem elsődleges szerepét s a kultúra ősi vágyát. A gyorslábu Achilles fontosabb volt szerinte, mint Homeros, aki a hőst megénekelte. Ha több helyen is átlapozta volna a nagy görög eposzt, rábukkant volna az Iliászban arra a részletre is, melyben már Homerosz is az erős Menelausz elé „helyezi” az okos Odyszeuszt. „Mikor mindketten álltak Menelausz magaslott ki széles válllaival, ámde, amikor leültek, Odyszeusz látszott daliásabbnak... S amikor a gyűlésen beszélni kezdtek, kevés szóval harsányan szólt Menelausz... ámde, amikor a leleményes Odyszeusz szólalt meg, csendesen állt, szemét a földre szegezte, királyi pálcája meg sem mozdult kezében, de mozdulatlanul tartotta azt, mint egy együgyű ember, s ha valaki látta, gyámoltalan embernek nézhetne volna őt, ámde, mikor beszéde megeredt s hópelyhek módjára ömlöttek belőle a szavak, akkor egy halandó se versenyezhetett volna vele, s akkor már csodálkozással néztük az alakját.” (Iliász III. 210. sor, stb.) Igen: már a hőskori költő is — *túl a nyers erőn* — meghódol a szellemnek s különbnek látja az okos Odyszeuszt, mint a *vállas* Menelauszt. Persze: akkor még más volt a világnézeti kereslet.

Kemény Gábor